

Het fenomeen online seksueel geweld

Een literatuuronderzoek naar de kennis over omvang, aard en aanpak

Marleen Gorissen, MSc

Jemmaa el Akehal, BSc

Prof. dr. Frank Weerman

Dr. Steve van de Weijer

Amsterdam, 2020

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Vraagstelling	5
2. Methode	6
Literatuurstudie	6
<i>Zoekstrategieën</i>	6
<i>Studieselectie</i>	7
Interviews	8
3. Begripsbepaling	9
Sexting	11
<i>Strafbaarstelling</i>	13
Wraakporno	14
<i>Strafbaarstelling</i>	15
Sextortion	16
<i>Strafbaarstelling</i>	16
Grooming	17
<i>Strafbaarstelling</i>	18
4. Prevalentie	19
Meldingen online seksueel misbruik- Helpwanted.nl	19
<i>Leeftijd melders Helpwanted.nl</i>	21
<i>Geslacht melders Helpwanted.nl</i>	21
<i>Aard meldingen Helpwanted.nl</i>	22
<i>Trends Helpwanted.nl</i>	23
Sexting	24
Wraakporno	26
Sextortion	27
Grooming	28
5. Modus operandi, slachtoffer- en daderkenmerken	29
Sexting	29
<i>Modus operandi sexting</i>	29
<i>Slachtoffers ongewenste sexting</i>	30
<i>Daders ongewenste sexting</i>	33
<i>Motieven ongewenste sexting</i>	33
Wraakporno	35
<i>Modus operandi wraakporno</i>	35
<i>Slachtoffers wraakporno</i>	36
<i>Daders wraakporno</i>	36
<i>Motieven wraakporno</i>	36
Sextortion	36
<i>Modus operandi sextortion</i>	36
<i>Slachtoffers sextortion</i>	38
<i>Daders sextortion</i>	39
Grooming	39

<i>Modus operandi grooming</i>	39
<i>Slachtoffers online grooming</i>	42
<i>Daders online grooming</i>	43
<i>Kanttekeningen en limitaties gebruikte onderzoeken</i>	45
6. Betrokken partijen aanpak online seksueel geweld	46
Politie.....	46
Openbaar Ministerie	47
Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen	47
Slachtofferhulp Nederland.....	47
Fonds Slachtofferhulp	47
Expertisebureau Online Kindermisbruik (EOKM)	48
<i>Meldpunt Kinderporno op internet</i>	48
<i>Helpwanted.nl</i>	48
<i>Stop it Now!</i>	49
Meldknop.nl.....	49
Rutgers.....	49
<i>Act4respect</i>	50
Atria	50
Qpido	50
Halt	51
Terre des Hommes.....	51
<i>WATCH Nederland</i>	51
Fier	51
Pretty Woman.....	52
De Kindertelefoon.....	52
Stichting School & Veiligheid	52
Kwetsbaar Online.....	53
Bureau Jeugd & Media.....	53
7. Interventies online seksueel geweld	54
Effectiviteit van interventies	54
Interventies (online) seksueel geweld	56
Interventies sexting	65
<i>Interventie ‘Respect online’</i>	65
<i>Inhoud ‘Respect online’</i>	66
<i>Effectiviteit Halt-interventie</i>	66
Offline halen beeldmateriaal	70
Conclusie	72
Literatuurlijst	81
Weblinks betrokken partijen aanpak online seksueel geweld	95
Bijlagen 1 Overzichtstabellen Sexting	96
Bijlage 2 Overzichtstabellen Wraakporno	121
Bijlage 3 Overzichtstabellen Sextortion	124
Bijlage 4 Overzichtstabellen Grooming	133

Inleiding

Met de opkomst van het internet en de exponentiële toename van het aantal gebruikers groeien ook de legale en illegale toepassingen van het internet (Leukfeldt, 2017). De grenzen tussen fysieke offline processen en de digitale wereld lijken te vervagen (Koops, 2014; Römkens, Mejdoubi & De Jong, 2017) en online interactie is niet meer weg te denken uit het dagelijks leven. De grote meerderheid van de Nederlandse populatie heeft toegang tot het internet (97,7% van de huishoudens in 2018) en gebruikt het dagelijks (92,6% van de Nederlanders in 2018) (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019a). Vooral jongeren zijn online sociaal actiever geworden. Steeds vaker worden sociale contacten via online-toepassingen onderhouden en speelt social media een grotere rol bij het aangaan van relaties. Met de digitalisering van de samenleving wordt criminaliteit ook steeds meer gedigitaliseerd. Aan de ene kant zijn er nieuwe delicten zoals phishing en hacken. Aan de andere kant zijn er meer traditionele vormen van criminaliteit waarbij computers een belangrijke rol spelen bij het plegen en waarvan er nieuwe online verschijningsvormen zijn bijgekomen (Leukfeldt, 2017). Een voorbeeld hiervan is online seksueel geweld.

Digitale technologieën en apps op computers en smartphones kunnen leiden tot ongewenst seksueel gedrag in bredere zin. Een Nederlandse studie uit 2017 onder een representatieve steekproef van 20.000 jongeren rapporteerde dat 14% van de meisjes en 6% van de jongens in de leeftijd 12 tot 25 jaar tenminste één onaangename ervaring met sexting had (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017). Uit recenter onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek kwam naar voren dat in 2018 0,7% van de internetgebruikers van twaalf jaar en ouder slachtoffer werden van cyberincidenten in de persoonlijke sfeer waarbij sprake was van een seksuele (bij)bedoeling (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019a). Dat zijn bijna 100.000 mensen per jaar.

De precieze omvang van online seksueel geweld laat zich echter niet eenvoudig in cijfers uitdrukken omdat de cijfers over de aard en ernst verschillen, veelal onduidelijk is welke gedragingen onder online seksueel geweld vallen, er mogelijk sprake is van onderrapportage en Nederlands en internationaal onderzoek zich vooral heeft gericht op kinderen en jongeren (Römkens et al., 2017). Wel is duidelijk dat online seksueel geweld vaak voorkomt en dat de gevolgen en de impact van online geweld psychische, fysieke en emotionele schade kunnen veroorzaken vergelijkbaar met fysiek en seksueel geweld.

Het huidige beleid richt zich slechts in beperkte mate op de preventie en bestrijding van seksueel geweld in de online wereld. Om meer inzicht te krijgen in de verschillende verschijningsvormen van online seksueel geweld en de huidige interventies en het beleid om online geweld tegen te gaan is meer kennis nodig. In dit rapport is een overzicht gemaakt van wat bekend is over de omvang en ontwikkelingen van online seksueel geweld, wie daders en slachtoffers zijn van online seksueel geweld en de huidige aanpak van het fenomeen. Dit overzicht biedt inzichten voor zowel landelijk als lokaal beleid dat beter is aangepast op de digitale vormen van seksueel geweld.

1. Vraagstelling

Het onderzoek heeft vier hoofddoelen: 1. afbakening van het fenomeen online seksueel geweld; 2. inzicht verkrijgen in de omvang en ontwikkeling van online seksueel geweld; 3. het maken van een overzicht van wat bekend is over slachtoffers en daders¹ van seksueel geweld; 4. inventariseren van huidige en mogelijke aanpakken van online seksueel geweld. Om deze doelen te bereiken zijn de volgende onderzoeksvragen en subvragen bij aanvang van de studie geformuleerd:

1. Wat is op basis van de internationale wetenschappelijke literatuur bekend over welke fenomenen onder online seksueel geweld vallen?
 - a. Welke fenomenen zijn beschreven in de nationale en internationale wetenschappelijke literatuur?
 - b. Welke fenomenen vallen in het Nederlandse justitiële beleid onder online seksueel geweld?
2. Wat is bekend over de omvang en ontwikkelingen van online seksueel geweld in Nederland?
 - a. Hoe wordt de prevalentie van online seksueel slachtofferschap in Nederland bijgehouden?
 - b. Wat is bekend over de omvang van daderschap en slachtofferschap?
 - c. Wat is er bekend over trends hierin?
3. Wat is bekend over slachtoffer- en daderprofielen bij online seksueel geweld?
 - a. Wat is bekend over de kenmerken van slachtoffers van online seksueel geweld?
 - b. Wat is bekend over de kenmerken van daders van online seksueel geweld?
 - c. Wat is bekend over de modus operandi van daders van online seksueel geweld en welke online bronnen worden gebruikt bij online seksueel geweld?
4. Wat wordt gedaan en wat kan worden gedaan bij de aanpak van online seksueel geweld?
 - a. Welke partijen zijn betrokken bij de aanpak van online seksueel geweld?
 - b. Welk palet aan beleidsinterventies is er m.b.t. daders, slachtoffers en omstanders (bystanders) van online seksueel geweld?
 - c. Van welke beleidsinterventies is de effectiviteit bewezen?
 - d. Welke hulp is er voor slachtoffers bij het offline halen van beeldmateriaal?

¹ In dit onderzoek wordt het woord 'dader' gebruikt als synoniem voor woorden als pleger en overtreder.

2. Methode

Literatuurstudie

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden wordt in deze studie allereerst een systematische literatuurstudie uitgevoerd om de bestaande kennis over online seksueel geweld in kaart te brengen. In de periode van 23 september tot 14 oktober 2019 zijn voor deze literatuurstudie de internetdatabases Criminal Justice Abstracts, PsycINFO, Web of Science en ERIC doorzocht. In Web of Science (WoS) zijn gelijktijdig drie bibliografische bronnen (databases) doorzocht: Science Citation Index Expanded (vanaf 1900), de Social Sciences Citation Index (vanaf 1956) en Arts & Humanities Citation Index (vanaf 1975). WoS biedt de mogelijkheid publicaties op te sporen op grond van relaties tussen citaties (referenties) die in wetenschappelijke artikelen staan. Zo kan worden nagegaan hoe vaak een auteur wordt geciteerd en welke artikelen naar een bepaald artikel verwijzen. De database PsycINFO bevat peer-reviewed artikelen uit de gedrags- en sociale wetenschappen en is een van de meest uitputtende databases in de psychologische wetenschap (American Psychological Association, z.d.). De database Criminal Justice Abstracts is een toonaangevende database voor onderzoek naar strafrecht en criminologie en biedt indexering en samenvattingen van meer dan zeshonderd journals over onder andere politie en toezicht, forensische wetenschappen, de geschiedenis van criminaliteit en misdaadonderzoek. Tot slot bevat ERIC weblinks naar honderdduizenden full-tekst documenten van verschillende brontypen waaronder tijdschriftartikelen, boeken, congrespapers, proefschriften en beleidsdocumenten.

Daarnaast is de grijze literatuur verzameld. Grijze literatuur is literatuur die niet formeel is gepubliceerd in bronnen als (peer-reviewed) tijdschriften en boeken (Higgins & Green, 2011) en omvat publicaties die veelal niet in bibliografieën zijn terug te vinden, zoals rapporten van (officiële) instanties, documenten van overheidsinstellingen en jaarverslagen. Om de grijze literatuur over het onderwerp van het onderzoek te vinden zijn de websites van Rutgers, het Openbaar Ministerie, Fier, Act4respect, Atria, Slachtofferhulp Nederland, Qpido, de website vraaghetdepolitie.nl en politie.nl, Meldknop.nl, Helpwanted.nl, de NJI databank, de database van het WODC, de EOKM Kennisbank, de Slachtofferwijzer, NEMO Kennislink, de database van Movisie en de database van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen doorzocht. Ter beantwoording van onderzoeksvraag 4 is de literatuurstudie uitgebreid met een zoektocht naar de beschikbare interventies op het gebied van online seksueel geweld. De methode hiervan wordt toegelicht in hoofdstuk zeven.

Zoekstrategieën

Relevante artikelen moesten gaan over (1) slachtoffers en daders van seksueel geweld of seksueel grensoverschrijdend gedrag en (2) betrekking hebben op het internet. Om de artikelen te vinden is gebruik gemaakt van verschillende zoektermen en combinaties van zoektermen. De zoektermen 'virtual', 'cyber', 'online' zijn gecombineerd met de zoektermen 'rape*', 'sex*² harass*', 'sex* intimidat*', 'sex* assault*', 'sex* abus*', 'sex* violen*', 'sex* force', 'seks* intimid*', 'seks* misbruik', en 'seks* geweld'. Daarnaast is gezocht op de volgende zoektermen: 'revenge porn*', 'wraakporn*', 'sexting', 'online groom*', 'sextort*', 'non-consensual porn*', 'involuntary porn*', 'techn* facilitat*

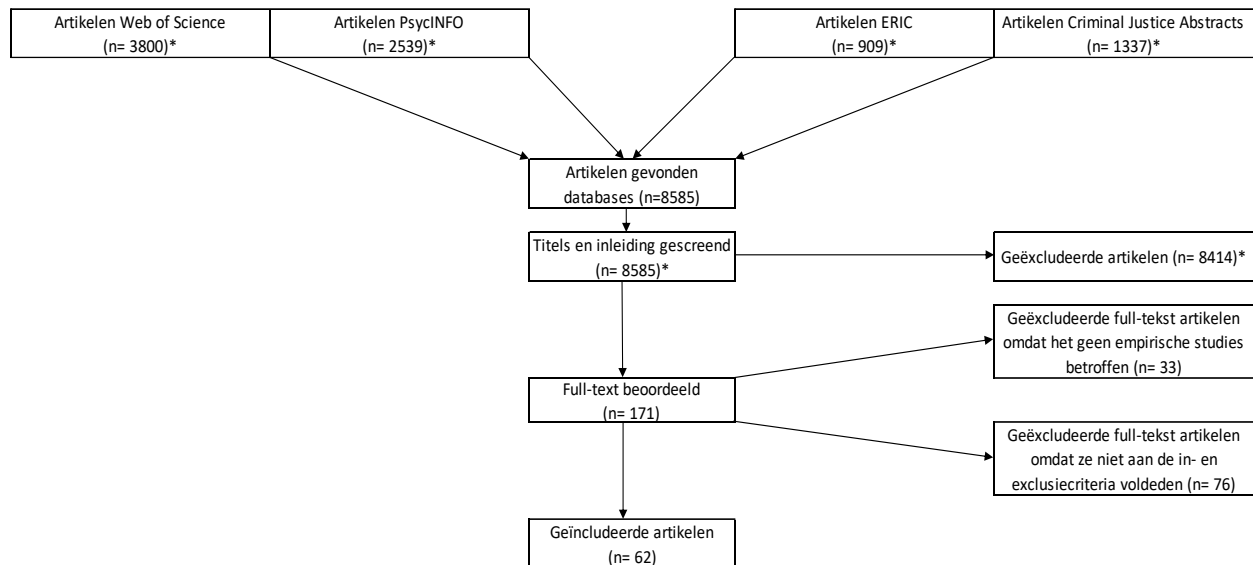
² Bij het zoeken in een online database kan een asterisk gebruikt worden als joker. Zo worden met de zoekopdracht 'sex*' zowel resultaten met de woorden sex, sexual, sexually, sexuality etc. gevonden.

sex* violen*', 'techn* facilitat* sex* assault*', 'techn* facilitat* sex* abus*', 'TFSV', 'image-based sex* exploitat*', 'sex* chat*' en 'seks* chat'.

Studieselectie

De databasezoektocht heeft 8585 hits opgeleverd. Deze artikelen zijn allereerst gescand op titel en abstract op mogelijke relevantie. Vervolgens is van 171 artikelen de volledige tekst beoordeeld (zie Flowchart 1). Daarnaast werden artikelen gevonden door middel van een sneeuwbalmethode. Hierbij werd aanvullende literatuur gezocht via de literatuurverwijzingen in de gevonden literatuur.

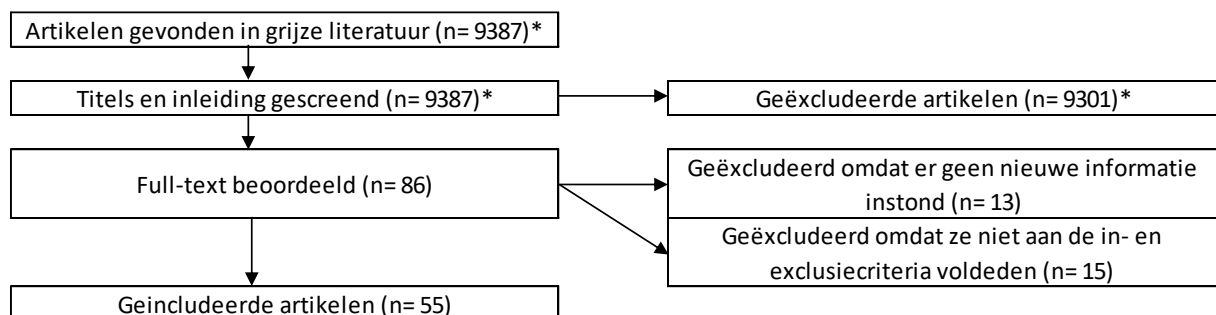
Flowchart 1. Literatuursearch grijze literatuur.

Noot: De asterisk (*) houdt in dat de aantallen niet geheel optellen omdat in dat stadium de 'dubbelen' nog niet zijn verwijderd.

De literatuursearch van de grijze literatuur leverde 9387 hits op. Daarvan bleken 55 na het lezen van de titel en de inleiding relevant, waarna de volledige tekst van de resultaten is beoordeeld (zie Flowchart 2).

Flowchart 2. Literatuursearch grijze literatuur

Noot: De asterisk (*) houdt in dat de aantallen niet geheel optellen omdat in dat stadium de 'dubbelen' nog niet zijn verwijderd.

Studies werden enkel meegenomen wanneer ze voldeden aan de vooraf opgestelde inclusie- en exclusiecriteria. Het moest gaan om (a) Engels- of Nederlandstalige artikelen, (b) van kwalitatieve of kwantitatieve studies die (c) volledig gepubliceerd waren, (d) in de periode van 2004 tot 2019.

Literatuurreviews, dissertaties, case reports, whitepapers, rapporten, jaarverslagen en andere publicaties werden niet uitgesloten van de review. Literatuurreviews werden gelezen en gescand op relevante informatie en studies en werden vervolgens geëxcludeerd. Verder werden studies over uitsluitend de internationale juridische inbedding van delicten en studies die enkel betrekking hadden op de psychische, emotionele, fysieke of economische impact van slachtofferschap geëxcludeerd.

Na de beoordeling van volledige tekst van de artikelen kwam naar voren dat in de internationale literatuur (ongewenste) sexting, wraakporno, sextortion en grooming de meest beschreven en onderzochte fenomenen van online seksueel geweld zijn. Overige vormen van online seksueel geweld werden in de literatuurstudie niet meegenomen. Daarnaast werden studies over enkel gewenste sexting (het vrijwillig maken en versturen van seksueel getinte berichten), studies over de publieke opinie over sexting en andere vormen van online seksueel geweld (zoals Bothamley & Tully, 2018) en studies over 'unwanted sexual online exposure' (blootstelling aan seksueel expliciete foto's en/of video's via pop-upvensters, spam e-mails en dergelijke zonder seksueel materiaal te verwachten of zoeken, zoals bijvoorbeeld in Madigan et al., 2018b) geëxcludeerd. Ook studies waarbij niet expliciet duidelijk was dat materiaal seksueel getint was, bijvoorbeeld door het gebruik van woorden als 'gênante foto's' (Domenie, Leukfeldt, Van Wilsem, Jansen & Stol, 2013) 'intimate information or *compromising* images' (Borrajó, Gámez-Guadix & Calvete, 2015) of '*inappropriate* picture(s)' (Helweg-Larsen, Schütt & Larsen, 2011) zijn niet meegenomen in de literatuurstudie. Verder werden studies waarbij online seksueel geweld niet werd toegelicht geëxcludeerd. Tot slot werden studies over 'online sexual solicitation' (handelingen om een ander aan te moedigen om deel te nemen aan seksuele activiteiten, seksueel getinte gesprekken of persoonlijke seksuele informatie te geven (Finkelhor, Mitchell & Wolak, 2000) en 'unwanted sexual experiences' zoals gedefinieerd door Ybarra, Mitchell en Korchmaros (2011)³ geëxcludeerd. In hoofdstuk drie zal uitgebreid worden ingegaan over welke fenomenen onderdeel zijn van online seksueel geweld, wat hier wel en wat hier niet onder valt, hoe deze fenomenen zich tot elkaar verhouden en hoe online seksueel geweld in het strafrecht is ingebed.

Interviews

Naast de systematische literatuurstudie zijn ter verdieping en oriëntering ook diverse interviews uitgevoerd. Hiervoor zijn stakeholders en experts uit verschillende disciplines gesproken die in de praktijk betrokken zijn of op enigerlei andere wijze te maken hebben met online seksueel geweld. In de gesprekken is gevraagd hoe zij in de dagelijkse praktijk met online seksueel geweld te maken hebben en hoe zij of de organisatie waar zij deel van uit maken betrokken zijn bij de aanpak van online seksueel geweld. Verder is tijdens de gesprekken gevraagd naar volgens hen belangrijke rapporten en publicaties over het onderwerp van het onderzoek en wie volgens hen belangrijke partijen zijn die betrokken zijn bij (de aanpak van) online seksueel geweld. Op die manier is de literatuurlijst en de lijst met potentiële stakeholders en experts van het onderzoek verder uitgebreid. De door de stakeholders en experts voorgestelde literatuur is beoordeeld en in het rapport verwerkt.

³ In het onderzoek van Ybarra, Mitchell en Korchmaros (2011) werd slachtofferschap van *unwanted sexual experiences* vastgesteld als de respondent zei dat 1) iemand me probeerde te laten praten over seks terwijl ik dat niet wilde, 2) iemand me om seksuele informatie over mijzelf vroeg wanneer ik het de persoon niet wilde vertellen (persoonlijke vragen zoals hoe mijn lichaam eruitziet of welke seksuele dingen ik gedaan heb), of 3) iemand me vroeg iets seksueels te doen dat ik niet wilde doen. Daderschap was vastgesteld als de respondent rapporteerde te hebben geprobeerd iemand ertoe te brengen deze dingen te doen.

3. Begripsbepaling

De eerste onderzoeksvraag luidt 'Wat is op basis van de internationale wetenschappelijke literatuur bekend over welke fenomenen onder online seksueel geweld vallen?'. Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden, omdat deze term niet terug te vinden is in het Wetboek van Strafrecht, de Aanwijzing Zeden van het Openbaar Ministerie of in de Nederlandstalige wetenschappelijke publicaties. In het Nederlandse justitiële beleid komt het fenomeen 'online seksueel geweld' dus niet als zodanig ter sprake. Ook in de internationale literatuur lijkt weinig consensus te zijn over welke fenomenen hieronder vallen. Voor de bepaling van het begrip online seksueel geweld zal eerst gekeken worden naar de duiding van verschillende offline seksuele gedragingen. Om tot een goed begrip en duiding van ongewenste seksuele gedragingen te komen is het belangrijk om naast grensoverschrijdingen ook in beeld te brengen wat (offline) positieve seksuele interactie is en hoe zich dat verhoudt tot de online wereld.

Van Berlo en Van Beek (2015) omschrijven positieve seksuele interactie als een interactie waarbij sprake is van wederzijdse instemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid. Bij positieve seksuele contacten zijn de betrokkenen in staat om aan elkaar te laten merken dat het seksuele contact gewenst is en doen dit ook. Hierbij is dus geen sprake van lichamelijke, psychische of andere vormen van druk of manipulatie, heeft geen van de betrokkenen een overwicht door macht, status of leeftijd en is geen sprake van een afhankelijkheidsrelatie. Voor kinderen en jongeren wordt dit aangevuld met de vraag of het seksuele gedrag bij de leeftijd en ontwikkeling van de betrokkenen past en of er geen sprake van een groot leeftijdsverschil is (Van Berlo & Van Beek, 2015). Wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, leeftijd of ontwikkeling, context en zelfrespect zijn ook criteria die terugkomen in het Vlaggensysteem van Senseo. Met het Vlaggensysteem kan seksueel gedrag worden ingedeeld in vier categorieën van ernst (aanvaardbaar seksueel gedrag, licht seksueel grensoverschrijdend gedrag, ernstig grensoverschrijdend seksueel gedrag en zwaar grensoverschrijdend seksueel gedrag). Verder biedt het Vlaggensysteem professionele opvoeders handvatten om seksueel gedrag adequaat te beoordelen en te bespreken en om gepast te reageren.⁴ Volgens Van Berlo en Van Beek (2015) is sprake van seksuele grensoverschrijding wanneer aan een of meerdere van de genoemde voorwaarden niet wordt voldaan.

Seksueel geweld kan worden uitgelegd als aanranding en verkrachting. Hierbij is dus sprake van penetratie of andere seksuele handelingen waarbij geweld of dreiging met geweld is gebruikt, of een betrokkene in een situatie of toestand verkeert waarin iemand niet in staat was te weigeren (Van Berlo & Van Beek, 2015). Seksueel misbruik is volgens Van Berlo en Van Beek (2015) elke vorm van seksuele grensoverschrijding waarbij sprake is van ongelijkwaardigheid of misbruik wordt gemaakt van een leeftijds- of machtsverschil. Volgens hen is bij seks tussen een volwassene met een kind altijd sprake van seksueel misbruik.

Tot slot noemen Van Berlo en Van Beek (2015) nog de definitie voor het begrip seksuele intimidatie uit de Algemene wet gelijke behandeling (artikel 1a):

“Seksuele intimidatie is verbaal, non-verbaal of fysiek gedrag met een seksuele betekenis dat als doel of gevolg heeft dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast, in het bijzonder

⁴ Meer informatie over het Vlaggensysteem op <https://www.movisie.nl/interventie/vlaggensysteem> en <https://www.sensoa.be/over-het-sensoa-vlaggensysteem>

wanneer een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende situatie wordt gecreëerd”

Bij de bepaling of bepaald seksueel gedrag strafbaar is wordt de juridische benadering gehanteerd, waarbij het gedrag onder een strafbepaling wordt geplaatst. Toch kan seksueel gedrag dat niet onder een strafbaarstelling valt ook grensoverschrijdend zijn. Hierbij wordt vaak een psychologische invalshoek gebruikt die uitgaat van de ervaring van het slachtoffer. In de psychologische benadering wordt dwang uitgelegd als ‘iedere situatie waarbij het slachtoffer het gevoel heeft niet te kunnen weigeren of zich aan de situatie te kunnen onttrekken’. Dwang kan dus variëren van fysiek geweld tot chantage of psychologische druk (Boland, Aarnink, Pollet, Van der Vlugt & Esselink, 1991). Elke vorm van seksueel gedrag die door het slachtoffer als ongewenst of gedwongen wordt ervaren kan dus als een seksuele grensoverschrijding worden bestempeld.

Het is de vraag hoe deze begrippen zich tot de online wereld verhouden. Op het internet is het lastig iemand te penetreren, maar is het goed mogelijk dat sprake is van een dreiging met geweld. Ook zijn situaties denkbaar waarbij de betrokkene in een situatie terechtkomt waarbij hij of zij niet in staat is te weigeren. Een voorbeeld van een dergelijke situatie zou kunnen zijn wanneer ongewenst seksueel getint beeldmateriaal van iemand wordt verstuurd. In dit geval is de betrokkene niet in staat zich aan de situatie te onttrekken of te weigeren. Daarbij hoeft niet noodzakelijkerwijs sprake te zijn van een ongelijkwaardigheid of afhankelijkheidsrelatie tussen de betrokkenen. De term seksuele intimidatie uit de Algemene wet gelijke behandeling is de breedste waar verschillende gedragingen, variërend in de mate van ernst en schadelijkheid onder geschaard kunnen worden. Seksueel geweld kan gezien worden als de meest ernstige vorm van seksuele grensoverschrijding, waaronder strafwaardige gedragingen vallen.

In de nationale en internationale literatuur over online seksueel geweld blijkt weinig consensus te bestaan in de gehanteerde terminologie. Zo spreken Jonker, Van Berlo en Haastrecht (2017) over online seksuele grensoverschrijding, Römken en collega's (2017) over online seksuele intimidatie en wordt de term digitale seksuele delicten gebruikt door Ten Voorde (2017). In de internationale literatuur worden onder andere de termen *image-based sexual abuse* (Henry & Flynn, 2019), *online sexual violence* (Dodge, 2016; Dodge & Spencer, 2018) en *technology-facilitated sexual violence* (Powell, Henry, Flynn & Scott, 2019) door elkaar gebruikt. Ondanks het gebrek aan consensus en eenduidig gebruik van inhoudsbepalingen van definities bij online seksueel geweld is er in de (inter)nationale literatuur toch een grote mate van overlap in elementen die gebruikt worden om het begrip online seksueel geweld te duiden. De meest beschreven fenomenen in het kader van online seksueel geweld zijn ongewenste sexting, wraakporno, sextortion en grooming. Daarmee wijkt de literatuur enigszins af van de bredere definitie van online seksuele intimidatie van de European Union Agency for Fundamental Rights (2014), waar ook bijvoorbeeld ongepaste seksuele toenadering via het internet onder valt. Dit rapport richt zich op de gedragingen waarbij de aard en de ernst van de fenomenen niet (juridisch) ter discussie staan. De keuze voor strafwaardige gedragingen is gemaakt om een onderscheid te maken in strafbaar en sociaal onwenselijk gedrag aangezien het onderscheid tussen schadelijk of onschadelijk gedrag meer subjectief is. Het gaat hierbij dus om de fenomenen ongewenste sexting, wraakporno, sextortion en grooming. Daarbij zullen vanzelfsprekend de grenzen en grensgevallen worden besproken en is een afwezigheid van instemming en of wetenschap van het slachtoffer leidend. De vier vormen van online seksueel geweld hebben een seksuele context doordat het ofwel seksueel getint beeldmateriaal betreft, ofwel strafbare seksuele online interactie met

minderjarigen. Verder vervult het internet een cruciale rol bij de totstandkoming en/of uitvoering van de delicten.

Hieronder volgt allereerst een beschrijving van de fenomenen die onder de paraplu-term online seksueel geweld vallen. Naast het bespreken van de definitie van de gedragingen wordt ook de strafbaarstelling ervan in het Nederlandse strafrecht besproken.

Sexting

Het woord sexting is een samentrekking van de woorden 'sex' en 'texting' en is een overkoepelende term voor het sturen, ontvangen of doorsturen van seksueel getinte berichten via mobiele telefoons of andere (online) media, zoals computer of tablet (Qpido, 2018; Halt, z.d.; Van Berlo & Ploem, 2018). Het kan gaan om tekstberichten of beeldmateriaal (foto's of video's). Toch is het niet eenvoudig een eenduidige definitie te geven van het begrip sexting. Binnen de (internationale) literatuur bestaat weinig overeenstemming over de operationalisering van het fenomeen. De verschillen in de definitie hebben betrekking op de handeling (sturen, ontvangen en/of doorsturen), de inhoud (tekst, foto's, video's of combinaties), of het materiaal vrijwillig of onvrijwillig tot stand is gekomen of dat dit niet uitmaakt, of het materiaal zelf gegenereerd is of niet, of de leeftijd van de betrokkenen ertoe doet, hoe 'seksueel getint' wordt uitgelegd en of het een openbaar plaatsing van het materiaal betreft of eerder het gericht aan iemand toesturen (Barrense-Dias, Berchtold, Surís & Akre, 2017; Vanwesenbeeck, 2018). In sommige publicaties wordt een vorm van druk of dwang aan de definitie toegevoegd, terwijl andere onderzoekers stellen dat sexting per definitie vrijwillig is (Gassó, Klettke, Agustina & Montiel, 2019). Zowel in de wetenschap als in de media wordt sexting als een algemene noemer gebruikt voor verschillende uitingen van experimenteel, grensoverschrijdend en soms zelfs strafbaar seksueel gedrag via het internet. Wanneer de brede definitie van sexting wordt gehanteerd, waarbij sexting het maken, sturen, ontvangen en doorsturen van seksueel getinte berichten en alle vormen van seksuele communicatie omvat kan sexchatting hier dus ook onder worden geschaard. Sexchatting is het op seksuele en seksualiserende wijze communiceren via het internet (Nohlen & Van Harreveld, 2017).

Sexting wordt in de media en in de wetenschap meestal als risicovolle onderneming geportretteerd, waarbij voornamelijk aandacht is voor de negatieve gevolgen. In een analyse van vijftig academische papers over sexting uit de databases van PsycINFO en PubMed in de periode van 2009 tot en met 2013 werd in 66% (n= 33) van de artikelen sexting door zowel minderjarige als volwassenen als afwijkend, problematisch en risicovol omschreven (Döring, 2014). Van de papers specifiek met betrekking tot minderjarige en adolescenten lag dit percentage nog hoger en werd sexting in 79% van de gevallen als problematisch geframed. Recenter onderzoek naar de discourse van het begrip sexting vond vergelijkbare percentages. In 70% van de artikelen werd sexting als risico beschreven (Krieger, 2017). Dit staat ook wel bekend als de 'sexting panic' (Hasinoff, 2015). Dit is ook terug te zien in de campagnes over sexting waarbij mensen worden afgeraden aan sexting te doen (NOS, 2018). Ondanks de risico's die sexting kan hebben is het vrijwillig en met wederzijdse instemming delen van seksueel getinte berichten een normaal onderdeel van de seksuele ontwikkeling van jongeren (Döring, 2014). Sexting kan een uiting zijn van seksuele *agency*, zelfexpressie en exploratie (Symons, Ponnet, Walrave, Heirman, 2018). Naezer (2018) omschrijft dat jongeren ten minste vier dimensies van seksualiteit vormgeven door hun seksuele activiteiten op het internet en social media. Ze beargumenteert hoe sexting allereerst gezien kan worden als een vorm van op avontuur gaan, waarbij de combinatie van gevaar en spanning centraal staat. Ten tweede kan sexting een manier zijn om de aandacht van een

potentiële liefdespartner te trekken. Naast de aandacht trekken van potentiële liefdespartners kan sexting ook vormgeven aan intimiteit binnen bestaande romantische relaties en seksueel contact op gang brengen. Een voorbeeld hiervan is sexting als vorm van het onderhouden van een liefdesrelatie tussen twee partners in een lange afstandsrelatie of het gebruik van sexts als voorspel om seksuele opwinding en seksueel contact op gang te brengen. De laatste twee dimensies die Naezer (2018) omschrijft zijn sexting als proces van identiteitsontwikkeling en sexting als leerproces. Dit komt overeen met de eerdergenoemde uiting van sexting als vorm van exploratie, seksuele agency en zelfexpressie van Symons en collega's (2018) waarbij jongeren kennis opbouwen over seksualiteit en vormgeven aan wie zij zijn. Ook de gevolgen van sexting hoeven niet altijd negatief of schadelijk te zijn. Toch kan digitaal seksueel getint beeldmateriaal op verschillende manieren worden misbruikt.

Een risico van sexting is dat seksueel getint beeldmateriaal zonder goedkeuring van de afgebeelde persoon online wordt gedeeld of verspreid en in het ergste geval terechtkomt op pornosites of in pedofiele netwerken. De ongewenste verspreiding wordt in de literatuur ook wel 'shame sexting' of 'ongewenste sexting' genoemd.⁵ De impact van de ongewenste verspreiding kan groot zijn, doordat beeldmateriaal vaak moeilijk te verwijderen is en de afgebeelde persoon negatieve reacties kan krijgen (Jonker et al., 2017). Wolak en Finkelhor (2011) maken een onderscheid tussen 'experimentele sexting' en 'ernstige sexting'. Zij beschrijven verschillende factoren voor de beoordeling van de schadelijkheid van sexting. Experimentele sexting vindt volgens Wolak en Finkelhor (2011) plaats in de context van een vaste liefdesrelatie om romantische interesse te genereren in een andere jongere of om andere redenen dan crimineel of kwaadwillend gedrag. Ernstige sexting omvat daarentegen misbruik of criminele elementen zoals de betrokkenheid van een volwassene (bij sexting met een minderjarige), criminele of intimiderende gedragingen (zoals seksueel misbruik, afpersing, misleiding of bedreiging), misdragingen die voortkomen uit persoonlijke conflicten tussen betrokkenen en de productie of verspreiding van het beeldmateriaal zonder instemming of wetenschap van de afgebeelde persoon (OM en politie, 2017; Wolak & Finkelhor, 2011). In dit onderzoek zullen wij ons richten op deze laatste categorie.

Het is tot slot de vraag of sexchatting als vorm van seksueel geweld kan worden beschouwd. In een Nederlands onderzoek van Kerstens en De Graaf uit 2012 gaf 68,2% van de Nederlandse jongeren tussen de 8 en 18 jaar aan seksueel getinte communicatie via het internet 'gewoon leuk' te vinden. Dit kwam ook in de internationale literatuur naar voren (zie bijvoorbeeld Klettke, Hallford & Mellor, 2014). Eventuele schadelijkheid of onwenselijkheid van sexchatting wordt door de empirische wetenschap niet ondersteund (Cleiren, Ten Voorde & Van Waas, 2019). Onderzoek naar de indirecte schade waarbij de kans dat sexchatting uitmondt in (offline) seksueel misbruik is in de literatuur niet terug te vinden. De escalatie van sexchatting in seksueel misbruik van een minderjarige hangt samen met de kwade intentie van een (of meerdere) van de betrokkenen. Het strafrecht biedt hiervoor bescherming in onder andere de strafbaarstellingen van de delicten grooming, (verleiding tot) ontucht en kinderpornografie. Hierover verderop meer. Sexchatting is niet strafbaar en wordt in dit rapport niet als online seksueel geweld aangemerkt.

⁵ In dit onderzoek is gekozen voor de term 'ongewenste sexting' in plaats van 'shame sexting', aangezien niet altijd sprake hoeft te zijn van het shamen van de afgebeelde personen.

Strafbaarstelling

Naar de letter van de wet valt sexting door minderjarigen (wanneer seksueel getint beeldmateriaal wordt verspreid) onder artikel 240b van het Wetboek van Strafrecht, namelijk het vervaardigen, verspreiden of bezitten van kinderpornografie. Formeel zou een minderjarige die, al dan niet vrijwillig, seksueel getint beeldmateriaal van zichzelf vervaardigt zowel de dader als het slachtoffer van een strafbaar feit zijn. Ook de ontvanger en een eventuele verspreider van het beeldmateriaal kunnen als verdachte van het bezitten of verspreiden van kinderpornografie worden aangemerkt (Van Berlo & Van Beek, 2015). Wanneer voor strafrechtelijk ingrijpen gekozen wordt is het van belang stil te staan bij de gevolgen van een veroordeling op grond van artikel 240b Strafrecht (kinderpornografie) of een ander zedenfeit. Een dergelijke veroordeling kan voor de veroordeelde onder andere arbeidsperspectieven aanzienlijk beperken bijvoorbeeld door een weigering van een Verklaring Omtrent Gedrag (OM en politie, 2017; Lindenberg & Van Dijk, 2015). Gezien de grote variatie in de ernst van de sextingzaken door onder andere de mate van vrijwilligheid waarmee het beeldmateriaal is vervaardigd, de relatie tussen de betrokkenen, de aard van het beeldmateriaal, de leeftijd van het slachtoffer en de wijze en mate van verspreiding valt sexting juridisch vaak ook onder andere strafbaarstellingen zoals smaad, laster en schending van het portretrecht. Dit is bijvoorbeeld het geval op het moment dat het slachtoffer van ongewenste sexting een volwassene is. In dergelijke situaties is vervolging op grond van artikel 240b van het Wetboek van Strafrecht niet mogelijk omdat het slachtoffer niet minderjarig is. Ongewenste sexting waarbij volwassenen slachtoffer worden kunnen juridisch dus onder smaad, laster en schending van het portretrecht strafbaar zijn.

Met betrekking tot de afdoening van ongewenste sextingzaken van minderjarigen hanteert het Openbaar Ministerie de Leidraad Afdoening sextingzaken 'Pubers in Beeld' (OM en politie, 2017). In deze leidraad lijkt het OM de onderverdeling van Wolak en Finkelhor (2011) te volgen. In de Leidraad is onderscheid gemaakt tussen drie categorieën van sexting:

Categorie I: Er is sprake van (aanwijzingen voor) commerciële elementen, druk, dwang, misleiding, heimelijke opnamen, een afhankelijkheidsrelatie, een slachtoffer jonger dan 12, een meer dan beperkt leeftijdsverschil (5 jaar of meer) of een mogelijk ander zedenmisdrijf. Indien de verdachte 23 jaar of ouder is, is automatisch sprake van een categorie I.

Categorie II: Er zijn aanwijzingen voor andere motieven dan onder categorie I. Te denken valt aan pesten, smaad, laster of intimidaties.

Categorie III: Het beeldmateriaal lijkt op basis van vrijwilligheid tot stand te zijn gekomen, de betrokkenen zijn beiden minderjarig en er is geen sprake van verzwarende omstandigheden zoals in categorie I en II beschreven. Het strafrecht is in principe niet bedoeld voor categorie III.

In alle gevallen staat volgens de leidraad het complete afdoeningsrepertoire ter beschikking: vervolging, OM-afdoening, Halt, reprimande, (voorwaardelijk) sepot, een alternatieve afdoening. Ten aanzien van buitenstrafrechtelijke afdoening van lichte vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder sexting, is een specifieke Halt-interventie ontwikkeld. Gevallen van categorie I sexting zijn dermate ernstig dat veelal voor vervolging zal worden gekozen. Categorie II sexting komt ook in aanmerking voor een dagvaarding, maar ook voor een HALT-afdoening, (voorwaardelijk) sepot of een OM-afdoening. In deze gevallen zal veelal voor de strafbaarstelling voor smaad of belediging worden gekozen. Daarnaast kan ook een beroep worden gedaan op schending

van het portretrecht of artikelen 240 en 240a van het Wetboek van Strafrecht. Voor feiten vallend in categorie III is het strafrecht in principe niet bedoeld, omdat het doorgaans juridisch niet mogelijk is of niet in het belang van de betrokkenen is (OM en politie, 2017).

Wraakporno

Zoals eerder aangehaald is een van de grootste risico's van sexting de ongewenste verspreiding van het seksueel getint beeldmateriaal. Daarbij kan het beeldmateriaal gebruikt worden voor pesten of chantage. Een vorm van ongewenste sexting is wraakporno, ook wel online uitbuiting, *cyber rape* of niet-consensuele pornografie/verspreiding van seksueel getint beeldmateriaal genoemd (Citron & Franks, 2014). Daders van wraakporno zijn vaak ex-partners die ten tijde van de relatie seksueel getint beeldmateriaal hebben ontvangen en dit als wraak voor het verbreken van de relatie verspreiden om het slachtoffer publiekelijk te schande te maken of te vernederen (Europees Instituut voor gendergelijkheid, 2017). Naast het beeldmateriaal kunnen ook weblinks naar online profielen van het slachtoffer en persoonsgegevens zoals de naam, het adres en het telefoonnummer van de afgebeelde persoon worden gedeeld (Thompson & Morrison, 2013). In veel onderzoeken staat de context van een relatiebreuk centraal, waarbij de voedingsbodem voor wraakgevoelens ligt in vergelding voor ontrouw (Brown, 2018; Uhl, Rhyner, Terrance & Lugo, 2018) of verbittering. Toch zijn daders niet altijd (ex-) partners en is het motief niet noodzakelijkerwijs wraak, maar kunnen motivaties bijvoorbeeld ook vernedering van het slachtoffer, het versterken van vriendschappen tussen daders, het reguleren van elkaars seksuele gedrag en het vergroten van eigen populariteit zijn (Walker & Sleath, 2017; Naezer & Van Oosterhout, 2019).

De term 'wraakporno' is aan kritiek onderhevig. Wraakporno suggereert dat het doel van het verspreiden van het seksueel getinte beeldmateriaal is om het slachtoffer te vernederen of om schade te berokkenen (Citron & Franks, 2014; Europees Instituut voor gendergelijkheid, 2017; Nhass, 2019) en dat het slachtoffer schade heeft veroorzaakt door iets te doen waarvoor de dader wraak zoekt (Lindsay & Krysik, 2012). Deze assumptie ondersteunt verkrachtingsmythes waarbij slachtoffers de schuld krijgen van hun eigen slachtofferschap (Grubb & Turner, 2012; Ruvalcaba & Eaton, 2019). Ruvalcaba en Eaton (2019) en Lindsay en Krysik (2012) maken daarom een onderscheid tussen wraakporno en non-consensuele pornografie, waarbij non-consensuele pornografie nadrukkelijk niet noodzakelijkerwijs gemotiveerd wordt door wraak (McGlynn, Rackley & Houghton, 2017). De term 'ongewenste pornografie', de verspreiding van seksueel getint beeldmateriaal zonder toestemming van de afgebeelde, is dus de paraplueterm waar wraakporno onder valt, waarbij beeldmateriaal dat zowel vrijwillig als onvrijwillig tot stand is gekomen ongewenst wordt verspreid (Franks, 2013). Daarover meer in hoofdstuk vijf.

Toch is ook de term ongewenste pornografie niet helemaal zonder negatieve lading. Pornografie wordt in het algemeen geproduceerd met een bepaald publiek in gedachten en is bedoeld om door toeschouwers bekeken te worden. Online seksueel geweld 'wraakporno' noemen is in menig ogen hetzelfde als verkrachting 'wraakseks' noemen. Het doet slachtoffers geen recht aan om verkrachting een vorm van seks te noemen, net als het slachtoffers geen recht aan doet om een vorm van seksueel misbruik 'pornografie' te noemen (Goudsmit, 2019; Maddocks, 2018). Desondanks zal in dit rapport over wraakporno worden gesproken omdat deze term doorgaans in de literatuur wordt gebruikt.

Concluderend kan dus worden gesteld dat wraakporno een vorm is van de ongewenste verspreiding van seksueel getint beeldmateriaal, maar niet elke ongewenste verspreiding van seksueel getint beeldmateriaal is wraakporno.

Strafbaarstelling

Vanaf 1 januari 2020 kent wraakporno een eigen strafbepaling. Voorheen was wraakporno strafbaar onder verschillende strafbaarstellingen. In het geval van seksueel getint beeldmateriaal van een minderjarig slachtoffer was artikel 240b van toepassing. Een strafbaarstelling op grond van de schennis of aanstotelijkheid van de eerbaarheid was mogelijk in artikel 239 respectievelijk 240 van het Wetboek van Strafrecht (Sr). De online plaatsing van seksueel getint beeldmateriaal van meerderjarige uit wraak was op grond van deze bepalingen niet per definitie strafbaar, tenzij het wordt getoond of zichtbaar is voor kinderen onder de zestien jaar oud (art. 239 onder 2° Sr en art. 240a Sr).

Verder was een strafbaarstelling in de vorm van smaad(schrift) (art. 261 Sr) mogelijk. Dit was echter niet zonder problemen, omdat artikel 261 Sr een telastlegging van een bepaald feit vereist. Telastlegging van een bepaald feit houdt in dat het moet gaan om een duidelijk te onderkennen concrete gedraging⁶. Het seksueel getint beeldmateriaal zonder toelichting online plaatsen of verspreiden hoeft geen telastlegging van een feit in te houden (Ten Voorde, 2017).

Met het wetsvoorstel Herwaardering strafbaarstelling actuele delictsvormen is wraakporno dus op zichzelf strafbaar gesteld in artikel 139h Sr. Dit artikel ziet toe op de strafbaarstelling van misbruik van seksueel beeldmateriaal en bestaat uit twee delen, zogenoemd artikel 139h lid 1 Sr en artikel 139h lid 2 Sr. Het artikel luidt als volgt:

Lid 1: Met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie wordt gestraft:

- a. hij die opzettelijk en wederrechtelijk van een persoon een afbeelding van seksuele aard vervaardigt;
- b. hij die de beschikking heeft over een afbeelding als bedoeld onder a of deze openbaar maakt terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat deze door of als gevolg van een onder a strafbare handeling is verkregen.

Lid 2. Met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie wordt gestraft hij die van een persoon een afbeelding van seksuele aard openbaar maakt met het oogmerk van benadeling van die persoon.

In lid 1 van artikel 139h onder a is bedoeld om het maken van seksueel getint beeldmateriaal zonder toestemming van de afgebeelde persoon strafbaar te stellen. Met een afbeelding van seksuele aard wordt bedoeld een afbeelding die een dusdanig intiem seksueel karakter heeft dat deze door ieder redelijk denkend mens als privé zal worden beschouwd. Een afbeelding kan zowel foto's, video's als livestreaming beelden betreffen. Verder is onder b toegang tot en/of het publiceren van afbeeldingen die zonder toestemming zijn gemaakt of waarvan de dader redelijkerwijs had moeten vermoeden dat het beeldmateriaal zonder toestemming is gemaakt strafbaar gesteld⁷. Het tweede lid van het nieuwe artikel 139h Sr betreft het niet-consensuele publiceren van beeldmateriaal ter benadeling van die

⁶ HR 16 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1198

⁷ *Kamerstukken II* 2018/19, 35080, 2

persoon. Door het openbaar maken met het oogmerk de afgebeelde te benadelen strafbaar te stellen kunnen situaties waarin bewust zonder toestemming van de afgebeelde handelen of het delen van persoonlijke gegevens van de afgebeelde bij het seksueel getinte beeldmateriaal (bijvoorbeeld telefoonnummers of adresgegevens), ook bekend als doxing, tot een strafbaar feit leiden⁸.

In de wet wordt een onderscheid gemaakt tussen het element waarvoor toestemming wordt gegeven. Zo is het ontbreken van toestemming voor het maken van seksueel beeldmateriaal in de wet wel strafbaar, maar het zonder toestemming verspreiden van seksueel beeldmateriaal dat op zichzelf niet (Ten Voorde, 2019). Voor een uitgebreide bespreking van de nieuwe strafbaarstelling van misbruik van seksueel beeldmateriaal zie Ten Voorde (2019).

Sextortion

Sextortion is een samenvoeging van de Engelse woorden 'sex' en 'extortion' en is het gebruiken van seksueel getint beeldmateriaal als chantagemiddel (Römkens et al., 2017; Wolak & Finkelhor, Walsh & Treitman, 2018). Het is een van de verschillende termen naast sexting en wraakporno die gebruikt wordt om te verwijzen naar niet-consensuele, kwaadwillende of crimineel gemotiveerde distributie van seksueel getint beeldmateriaal via digitale middelen. Sextortion, ook wel seksuele afpersing, betreft in het bijzonder de situaties waarbij daders dreigen seksueel getint beeldmateriaal te verspreiden om slachtoffers te dwingen aanvullend beeldmateriaal te maken, seksuele handelingen/activiteiten te verrichten of eisen van een andere aard te vervullen. Een onderscheid kan gemaakt worden tussen seksuele sextortion (de afperser wil meer seksueel getint beeldmateriaal, seksueel contact etc.) en financiële sextortion (de afperser wil geld) (EOKM, 2018; Europol, 2017). In veel gevallen gaat het om geld (Slachtofferwijzer, 2019). Het verschil met ongewenste sexting en wraakporno is dat dreiging gebruikt wordt om een slachtoffer ertoe te dwingen iets te doen, zelfs als het verspreiden van het beeldmateriaal nooit plaatsvindt (Wolak et al., 2018). Het seksueel getint beeldmateriaal kan een foto of video of webcammateriaal zijn van het slachtoffer maar ook gemanipuleerde webcambeelden van iemand zodat het lijkt alsof het slachtoffer seks heeft met een minderjarige (Politie, z.d.).

Strafbaarstelling

Sextortion is in de huidige wetgeving niet strafbaar gesteld als zedendelict. Het is ook de vraag of sextortion als zedendelict geclassificeerd zou moeten worden. Zeker in het geval van financiële sextortion is het oogmerk van het delict niet noodzakelijk seksueel maar is het voltooiën van het delict gericht op het verkrijgen van financieel voordeel. Centraal staat de vraag of het doel van de strafbaarstelling van sextortion de bescherming van iemands seksuele integriteit en seksuele zelfbeschikkingsrecht is of dat de bescherming van iemands persoonlijke vrijheid en privacy van belang is. Cleiren, Ten Voorde en Van Waas (2019) beargumenteren dat sextortion een delict is waarbij primair iemands persoonlijke vrijheid en privacy wordt aangetast, waardoor een aparte strafbaarstelling in de zedentitel niet voor de hand ligt. Daarnaast is het de vraag of een aparte strafbaarstelling voor afpersing met seksueel getint beeldmateriaal wenselijk is. De invulling van het begrip 'compromitterend' materiaal kan vanuit verschillende perspectieven verschillend zijn. Zo hoeft vanuit een andere dan de Westerse culturele context compromitterend beeldmateriaal niet per definitie seksuele handelingen of naakt te beslaan. In het licht van eercodes kan ook beeldmateriaal waarbij bijvoorbeeld de maagdelijkheid van de afgebeelde in twijfel kan worden getrokken seksueel worden

⁸ Kamerstukken II 2018/19, 35080, 7

geïnterpreteerd. Seksuele geladenheid van beeldmateriaal is dus afhankelijk van de culturele context (Janssen, 2015). Beeldmateriaal waaruit het 'immorele gedrag' van de afgebeelde is af te leiden kan aanleiding voor chantage en bedreiging via het internet zijn. Op deze manier is sextortion, afpersing met seksueel getint beeldmateriaal, niet de enige vorm van digitale afpersing met beeldmateriaal en zou enkel strafbaarstelling van sextortion onder de zedentitel potentieel te beperkt zijn. Ondanks de afwezigheid van sextortion in Titel XIV van het Tweede Boek van het Wetboek van Strafrecht 'Misdrijven tegen de zeden' is sextortion toch strafbaar onder verschillende strafbaarstellingen.

In het geval van financiële of seksuele sextortion, waarbij de afperser gericht is op het verkrijgen van geld of meer seksueel getint materiaal is de strafbaarstelling 'afpersing' (art. 317 Sr) voor de hand liggend. In situaties waarbij de seksuele gunsten hands-on moeten plaatsvinden kan sprake zijn van dwang, zoals omschreven in artikel 284 Sr. Dwang is het 'door bedreiging met geweld of andere feitelijkheden dwingen iets te doen, te laten of te dulden'. Het openbaar maken van seksueel getint beeldmateriaal kan worden uitgelegd als 'een andere feitelijkheid' aangezien het hier kan gaan om een handeling die dermate psychische druk kan veroorzaken dat het slachtoffer niet in staat is om weerstand aan de druk te bieden (Cleiren, Ten Voorde & Van Waas, 2019). Verder kan sextortion strafbaar zijn op grond van het delict afdreiging (artikel 318 Sr) op het moment dat met de handeling het verkrijgen van online beeldmateriaal wordt beoogd. Hiervan is sprake op het moment dat iemand 'met het oogmerk om zich of een ander wederrechtelijk te bevoordelen, door (bedreiging met) smaad(schrift) of openbaring van een geheim wordt gedwongen om goederen af te staan of gegevens ter beschikking te stellen'. Het openbaar maken van seksueel getint beeldmateriaal kan gezien worden als een openbaring van een geheim, aangezien het gaat om iets waarvan de betrokkene niet wil dat anderen hier weet van krijgen (Cleiren, Ten Voorde & Van Waas, 2019). Voor een uitgebreide bespreking van de juridische mogelijkheden en onmogelijkheden van een strafbaarstelling van sextortion, zie onder andere Ten Voorde (2017) en Cleiren, Ten Voorde en Van Waas (2019).

Grooming

Een laatste vorm van online seksueel geweld die in de (inter)nationale literatuur naar voren komt is grooming. Waar online seksueel getinte communicatie een onaangename wending kan krijgen op het moment dat er sprake is van dwang, afpersing of ongewenste verspreiding kan er online ook sprake zijn van misleiding of uitlokking (Ten Voorde, 2017). Het delict grooming heeft specifiek betrekking op online contact met een minderjarige.

Kinderlokken is geen nieuw fenomeen. Het internet heeft echter nieuwe en internet-specifieke kansen voor het online kinderlokken van minderjarige geboden. Zo ontbreekt bij het gebruik van social media veelal ouderlijke controle over online communicatiemediums waardoor de toegang voor ouders tot minderjarigen gemakkelijk beschikbaar gemaakt wordt (Black, Wollis, Woodworth & Hancock, 2015). Daarbij heeft het internet en social media gebruik door minderjarige de slachtofferkeuze voor ouders makkelijker gemaakt, omdat de dader op basis van de social media profielen en de online berichten van minderjarigen een aantrekkelijk doelwit kan kiezen (Quayle, Allegro, Hutton, Sheath & Löf, 2014). Ze kunnen via het internet slachtoffers identificeren zonder hun huis te verlaten. Online groomers lijken op het internet onbeperkte toegang te hebben tot potentiële slachtoffers en zijn vaak in meerdere chatrooms tegelijk actief (Briggs, Simon & Simonsen, 2011). Zo vonden De Santisteban, Del Hoyo, Alcázar-Córcoles en Gámes-Guadix (2018) dat groomers online vaak met meerdere slachtoffers tegelijkertijd contact zochten om hun mogelijkheden tot toegang tot minderjarige te vergroten.

Strafbaarstelling

Zoals eerder benoemd is sexchatting, het op indringende en vergaande seksuele en seksualiserende wijze met minderjarige communiceren via het internet⁹, niet strafbaar. Volgens de toelichtende rapporten van de Council of Europe Treaty Series¹⁰ voorafgaand aan de ondertekening van het Verdrag van Lanzarote werd het volgende gesteld:

“The negotiators felt that simply sexual chatting with a child, albeit as part of the preparation of the child for sexual abuse, was insufficient in itself to incur criminal responsibility. A further element was needed.”

Voor strafbaarheid van ongewenste seksuele communicatie met minderjarigen is dus meer nodig dan enkel een seksuele inhoud van de woordelijke communicatie (Lindenberg, 2016b). Deze uitbreiding van ongewenste seksuele communicatie met minderjarige is te vinden in artikel 248e van het Wetboek van Strafrecht in de strafbaarstelling van ‘grooming’.

Grooming wordt omschreven als het online inkapselen van een minderjarige met het oogmerk seksueel misbruik te plegen of kinderpornografische afbeeldingen te produceren (Lindenberg & Van Dijk, 2015). Dit wordt ook wel omschreven als digitaal kinderlokken (Jonker et al., 2017). Artikel 248e Sr, de strafbaarstelling van grooming, is in 2010 ingesteld ter implementatie van artikel 23 van het Verdrag van Lanzarote (Lindenberg, 2016b). Voor de strafbaarstelling van grooming is het vereist dat de dader door middel van een digitaal medium contact legt met een minderjarige (jonger dan zestien jaar), dit concretiseert tot een voorstel om de minderjarige te ontmoeten met het oogmerk seksuele handelingen met de minderjarige te plegen of seksueel getint beeldmateriaal te vervaardigen. Daarnaast is het noodzakelijk dat de dader enige handeling onderneemt gericht op het verwezenlijken van de ontmoeting. Om te voldoen aan de delictsomschrijving van grooming hoeft niet expliciet sprake te zijn van seksueel getinte communicatie, aangezien het seksuele bestanddeel van het delict ligt in het ontuchtige oogmerk van de dader. Toch is in de praktijk dit oogmerk nauwelijks te bewijzen zonder een seksuele inhoud van de communicatie tussen de betrokkenen (Lindenberg, 2016b). Grooming is een bijzonder voorbereidingsdelict¹¹, waarbij het voorstel tot een ontmoeting, het oogmerk en de handeling ter verwezenlijking van de ontmoeting kunnen worden gezien als het opzettelijk voorbereiden van het plegen van ontucht of het vervaardigen van kinderporno (Lindenberg, 2016a).

Sinds de inwerkingtreding van de Wet Computercriminaliteit III in 1 maart 2019 is de strafbaarheid van grooming verruimd. Waar voorheen enkel grooming jegens een echt kind strafbaar¹² was heeft de wet Computercriminaliteit III daar verandering in gebracht. Zo maakt de nieuwe wetgeving het mogelijk om een lokpuber in te zetten bij de opsporing van daders. Dit houdt in dat een opsporingsambtenaar of een virtueel computerprogramma zich op het internet voordoet als een minderjarige om groomers op heterdaad te betrappen. Om uitlokking te voorkomen wordt in Nederland gebruik gemaakt van het Tallon-criterium¹³, wat inhoudt dat de inzet van lokmiddelen wordt ingezet onder de voorwaarde dat de verdachte door het optreden van de opsporingsambtenaar niet tot andere handelingen is gebracht dan waarop zijn opzet reeds van tevoren was gericht. Voor de lokpuber betekent dit in de praktijk dat

⁹ Kamerstukken II 2015/16, 29279, 300, p. 9-10.

¹⁰ <http://www.worldlii.org/int/other/COETSER/2007/1.html>

¹¹ Kamerstukken II 2008/09, 31810, 3, p. 9, en Kamerstukken II 2008/09, 31810, 7, p. 8

¹² Zie bijvoorbeeld O Rb. Den Haag 14 september 2012, ECLI:NL: RBSGR:2012:BX8188 en Hof Den Haag 25 juni 2013, ECLI:NL:GHDHA: 2013:2302

¹³ HR 4 december 1979, NJ 1989, 356; zie HR 28 oktober 2008, NJ 2009, 224 voor de inzet van een lokfiets

de opsporingsambtenaar de communicatie in beginsel niet start maar wacht tot iemand contact legt voor seksuele doeleinden en tijdens het contact behoedzaam te werk gaat.¹⁴

4. Prevalentie

In Nederland wordt slachtofferschap van online seksueel geweld op verschillende manieren bijgehouden. Allereerst bestaan er meldpunten zoals de website Helpwanted.nl waar jongeren tot 25 jaar een online melding kunnen maken van online seksueel misbruik. Ook ouders, leerkrachten en hulpverleners kunnen bij Helpwanted.nl een melding over een kind of jongere maken. Verder kunnen slachtoffers een melding maken of aangifte doen bij de politie. Incidenten worden door de politie onder verschillende maatschappelijke klassen¹⁵ weggeschreven. Sinds februari 2016 hanteert de politie bij meldingen en aangiften een aparte maatschappelijke klasse voor sexting. Ook grooming heeft een aparte maatschappelijke klasse. Bij het Openbaar Ministerie worden zaken ingeschreven op basis van het overtreden wetsartikel. Daarbij kan één feitencomplex waar meerdere wetsartikelen op van toepassing zijn voorkomen of kunnen meerdere feiten met verschillende wetsartikelen bestaan. Met betrekking tot online seksueel geweld leidt dit mogelijk tot problemen in de registratie, aangezien de verschillende fenomenen die vallen onder online seksueel geweld veelal niet als zodanig in de wet zijn strafbaar gesteld. Sextortion kan bijvoorbeeld onder artikel 317 van het Wetboek van Strafrecht (afpersing) vallen. Het online element van sextortion wordt onder artikel 317 Sr niet gevangen. Een laatste manier waarop online seksueel geweld wordt bijgehouden is in wetenschappelijk onderzoek. Slachtofferschap en daderschap van online seksueel geweld wordt (sporadisch) in bijvoorbeeld enquêtes en interviews van wetenschappelijk onderzoek uitgevraagd. Recent heeft Rutgers in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) en het Ministerie van Justitie en Veiligheid een module ontwikkeld voor een tweejaarlijkse prevalentie-monitor huiselijk en seksueel geweld. In deze module wordt zo valide mogelijk de aard en omvang van zowel online als offline slachtofferschap van seksuele intimidatie en geweld onder de bevolking van 16 jaar en ouder gemeten.

De precieze prevalentie van online seksueel geweld laat zich niet gemakkelijk vangen, omdat de sampling technieken, operationalisering van fenomenen, steekproefsamenstelling en referentieperioden per onderzoek verschillen. Zo kijken verschillende onderzoeken bijvoorbeeld naar de prevalentie van slachtoffer- of daderschap gedurende het leven, in de afgelopen twaalf maanden, zes maanden, twee maanden, maand of de gemiddelde prevalentie per dag (Barrense-Dias et al., 2017). Hieronder volgt een overzicht wat er op basis van de Nederlandse en internationale registraties en literatuur bekend is over de prevalentie van de verschillende vormen van online seksueel geweld.

Meldingen online seksueel misbruik- Helpwanted.nl

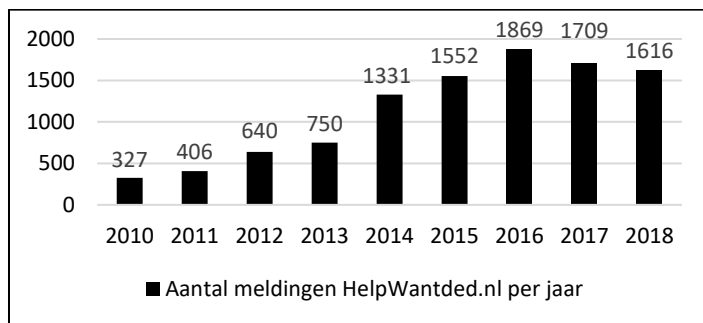
Op Helpwanted.nl kunnen jongeren tot en met 25 jaar, ouders, verzorgers, hulpverleners en docenten advies vragen over en een melding maken van online seksueel misbruik. Sinds 2015 behandelt Helpwanted.nl geen meldingen meer van mensen van 26 jaar en ouder, tenzij de melding over een kind of jongere gaat (Meldpunt Kinderporno op Internet, 2015). Slachtoffers die 26 jaar of ouder zijn

¹⁴ Memorie van Toelichting wet computercriminaliteit III (Kamerstukken II 2015/16, 34372, 3)

¹⁵ In de politieregistratie Basisvoorziening Handhaving worden alle meldingen waar politie mee te maken krijgt geregistreerd. Per melding kent de agent een code toe, ook bekend als maatschappelijke klasse. Het administratief coderen van meldingen maakt het mogelijk om vergelijkbare meldingen te clusteren (Kamerstukken II 2013/14, 29628, 428, p. 4).

worden doorverwezen naar Slachtofferhulp Nederland. Jaarlijks brengt EOKM een jaarverslag uit met het aantal meldingen van slachtofferschap van verschillende vormen van online seksueel misbruik die bij Helpwanted.nl zijn gedaan. Dit geeft een globaal overzicht van de prevalentie van dergelijk slachtofferschap onder Nederlandse jongeren. Let wel, het gaat hier om het aantal meldingen en niet de exacte omvang van de problematiek.

Sinds de oprichting van Helpwanted.nl is het totaal aantal meldingen van online seksueel misbruik flink toegenomen. Waar het meldpunt in 2010 in totaal 327 meldingen ontving was dit in 2018 bijna vervijfvoudigd tot 1616 meldingen. Toch is de groei van het aantal meldingen over de jaren heen niet lineair. Figuur 1 geeft een overzicht van het aantal meldingen van online seksueel misbruik van 2010 tot 2018.

Figuur 1. Meldingen Helpwanted.nl 2010-2018

De toename van het aantal meldingen bij het meldpunt van Helpwanted.nl kan op verschillende manieren te verklaren zijn. Allereerst zijn kinderen en jongeren vaker online (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019b). Bij slachtofferschap speelt zowel *conduct* (gedrag) als *exposure* (blootstelling) een rol. De kans op slachtofferschap op het internet kan dus beïnvloed worden door wat mensen op het internet doen (*conduct*) en hoe vaak ze gebruik maken van het internet (*exposure*). Het toenemende gebruik van het internet door kinderen en jongeren zou dus een verklaring kunnen bieden voor het groeiende slachtofferschap in deze groep (Janssen, 2015). Ten tweede heeft Helpwanted.nl door de jaren heen in toenemende mate campagnes uitgezet en hogere naamsbekendheid gekregen. De groeiende zichtbaarheid en toegankelijkheid van de website en het meldpunt of een toename in de meldingsbereidheid van mensen kunnen ook verklaringen zijn voor de toename in het aantal meldingen. Een derde verklaring is dat er niet zozeer sprake is van een toename van de online activiteiten van jongeren, maar dat simpelweg meer misbruikers online actief zijn.

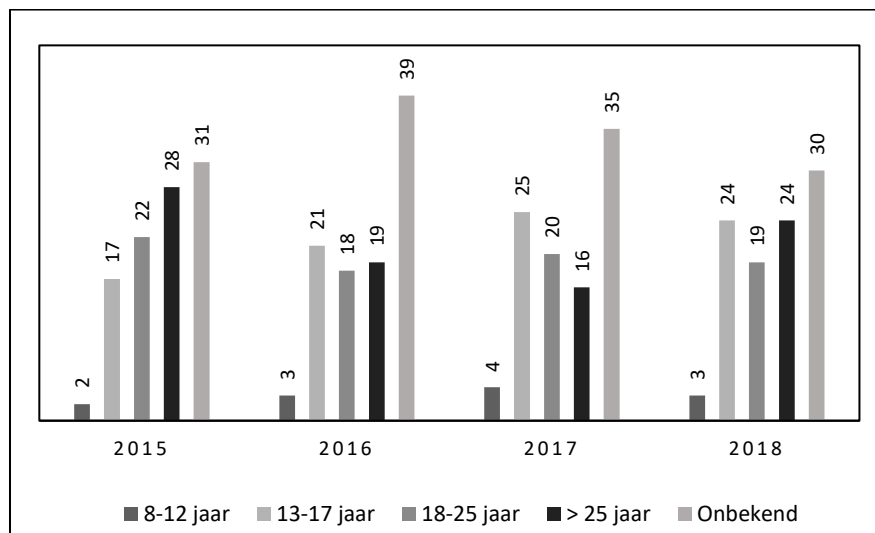
Naast de toename tussen 2010 en 2016 is in Figuur 1 vanaf 2016 een lichte afname te zien in het aantal meldingen bij Helpwanted.nl. In 2017 was door technische problemen bij de website de chatmodule twee maanden niet goed bereikbaar. Mogelijk heeft dit geleid tot een onmogelijkheid om een melding te doen. Verder was Helpwanted.nl in 2018 in de maanden april tot en met oktober minder goed zichtbaar via Google, wat een verklaring kan bieden voor de in dit jaar zichtbare daling van het aantal meldingen ten opzichte van het jaar ervoor.

De jaarverslagen van het EOKM (voorheen Meldpunt Kinderporno op internet) uit de jaren 2010 tot en met 2014 bevatten geen informatie over het geslacht en de leeftijd van de melders. Ook de aard van de meldingen ontbreekt in deze jaren veelal. In de jaren 2010 en 2011 wordt een onderscheid gemaakt in meldingen met betrekking tot webcam/chat misbruik, online/cyber pesten, portretrecht, hacken, kinderpornografie, onvoldoende info, vragen en overig. In de jaren 2012 tot en met 2014

ontbreekt het aan specificering van de aard van de meldingen en wordt enkel een overzicht van het totaal aantal meldingen gegeven. In het jaar 2014 zijn enkel de cijfers over online afpersing met seksueel getint beeldmateriaal terug te vinden. Vanwege het gebrek aan informatie over de jaren 2010 tot en met 2014 kan hierover dus slechts beperkt gerapporteerd worden. Onderstaande gegevens over de leeftijd en het geslacht van de melders bij Helpwanted.nl en de aard van de meldingen zullen dan ook vooral betrekking hebben op de jaarverslagen van het EOKM vanaf 2015. Waar mogelijk worden deze gegevens aangevuld met de factsheet van het EOKM over de meldingen aan Helpwanted.nl in de jaren 2010-2016 (EOKM, 2017b).

Leeftijd melders Helpwanted.nl

Het percentage van het aantal minderjarige melders (jonger dan 18 jaar) ligt tussen de 19% (2015) en 29% (2017). Aangezien Helpwanted.nl haar melders de mogelijkheid biedt anoniem contact op te nemen is niet van ieder slachtoffer de leeftijd of het geslacht bekend. Van ongeveer 34% van de melders is de leeftijd onbekend.

Figuur 2. Leeftijden melders Helpwanted.nl 2015-2018

Met de informatie die wel bekend is over de leeftijden van de melders kan geconcludeerd worden dat op Helpwanted.nl de meeste meldingen worden gemaakt in de leeftijdscategorieën 13-17 jaar en 25 jaar en ouder, gevolgd door 18-25 jaar (zie Figuur 2). Het aantal meldingen door 8 tot 12-jarigen is gering. Het is belangrijk om hierbij te vermelden dat het hierbij gaat om de leeftijd van de melders en dus niet noodzakelijkerwijs om de leeftijd van de slachtoffers. Zo kunnen ook leraren, ouders en hulpverleners een melding maken bij Helpwanted.nl hierdoor in de leeftijdscategorie 25 jaar en ouder terecht komen. Aangezien Helpwanted.nl vanaf 2015 geen meldingen van mensen van 26 jaar of ouder opneemt gaat het bij de leeftijdscategorie 25 jaar en ouder dus specifiek om melders en niet om slachtoffers.

Geslacht melders Helpwanted.nl

In de verschillende jaarverslagen van het EOKM en de factsheet over de jaren 2010-2016 wordt op verschillende manieren gerapporteerd over de kenmerken van de melders (zie tabel 4.1). In de factsheet over de meldingen bij Helpwanted.nl over de jaren 2010-2016 wordt gerapporteerd over het

geslacht van de melders tot en met 23 jaar, waar in het jaarverslag van EOKM over 2018 het geslacht van alle melders van alle leeftijden worden gerapporteerd. Dit maakt het lastig om de cijfers te vergelijken. Zo is het verschil tussen het aandeel mannelijke en het aandeel vrouwelijke melders in de factsheet over de jaren 2010-2016 groter dan in de daaropvolgende jaren. Toch lijkt het merendeel van de meldingen gemaakt te zijn door meisjes of vrouwen, ware het niet dat de percentages van het geslacht van de melders dicht bij elkaar liggen.

Tabel 4.1 *Geslacht melders Helpwanted.nl*

Jaar	Man/jongen	Vrouw/meisje	Geslacht onbekend	Kenmerken melders
2010-2016	35%	65%	-	Melders t/m 23 jaar
2015	47%	53%	-	Melders 8-25 jaar
2016	41%	44%	15%	Melders t/m 25 jaar
2017	-	-	-	-
2018	41%	46,5%	12,5%	Alle leeftijden

Daarentegen staat in verschillende jaarverslagen vermeldt dat de onderwerpen waarover jongens en meisjes meldingen maken wel sterk uiteenlopen. Zo maakte in het jaar 2015 maar liefst 70% van alle mannelijke melders een melding over bedreiging/chantage met een naaktfoto (sextortion) ten opzichte van 36% van alle vrouwelijke melders. Dit komt ook naar voren in de factsheet over de jaren 2010-2016 waar 53% van de jongens een melding heeft gemaakt van sextortion ten opzichte van 23% van de meisjes. Deze trend lijkt zich voort te zetten in de jaren 2017 en 2018. In 2018 wordt een onderscheid gemaakt tussen financiële sextortion en seksuele sextortion en is wederom een sekseverschil te zien bij de melders en de aard van de melding. Van de financiële sextortion meldingen in 2018 zijn vooral jongens en mannen slachtoffer. In 2018 is 79% van alle meldingen van financiële sextortion door een man zijn gemaakt. Seksuele sextortion wordt daarentegen voornamelijk door meisjes en vrouwen gemeld met een percentage van 77% van alle meldingen van seksuele sextortion.

Tot slot lijkt er een sekseverschil zichtbaar in de wijze waarop jongens en meisjes, mannen en vrouwen slachtoffer worden van sextortion. In de factsheet over de meldingen bij Helpwanted.nl in de jaren 2010-2016 komt naar voren dat 85% van de jongens slachtoffer worden van sextortion nadat zij zichzelf hebben blootgegeven voor de webcam. In het merendeel van de gevallen kende het slachtoffer de afperser ook alleen via het internet. De sextortion bij meisjes begon daarentegen veelal doordat zij een naaktfoto of naaktvideo naar iemand hadden gestuurd, waarna zij met dit seksueel getint beeldmateriaal werden afgeperst. Dit gold voor 83% van de vrouwelijke slachtoffers van sextortion.

Aard meldingen Helpwanted.nl

Zoals eerder vermeld ontbreekt het veelal aan informatie over de aard van de meldingen aan Helpwanted.nl voor de jaren 2010 tot en met 2014. De gegevens over de prevalentie van het aantal meldingen voor de verschillende delicten zal dus voornamelijk gericht zijn op de jaarverslagen vanaf 2015.

Vanaf 2015 wordt in de jaarverslagen van het EOKM een onderscheid gemaakt in de meldingen tussen bedreigd/gechanteerd worden met een foto/video, een foto/video online, een foto/video via mobiel verspreid, online benaderd voor seks, misbruik social media, kinderporno gezien en overig. In 2016 wordt de categorie 'naaktfoto gestuurd' toegevoegd en veranderd online benaderd voor seks in online *lastiggevallen* voor seks, waarna dit in 2017 weer teruggedraaid wordt naar 'benaderd'.

Tabel 4.2 Aard meldingen Helpwanted.nl 2016, 2017 en 2018

Aard melding	2016	2017	2018
Bedreigd of gechanteerd met foto/video	46%	41%	52%
Foto/video online	14%	14%	8%
Misbruik op social media	8%	13%	10%
Foto verspreid via mobiel	8%	10%	10%
Kinderporno gezien	6%	4%	5%
Online benaderd voor seks	5%	6%	4%
Naaktfoto gestuurd	3%	4%	3%
Overig	8%	9%	8%

De meldingen bij Helpwanted.nl lijken voornamelijk betrekking te hebben tot jongeren die worden bedreigd of gechanteerd met een foto of video (sextortion). Ongeveer de helft van de meldingen heeft betrekking tot sextortion (zie tabel 4.2). Sinds 2017 luidt Helpwanted.nl zelfs de noodklok over de toename van het aantal meldingen van sextortion (EOKM, 2018). Ook in 2017 en 2018 blijft het aantal meldingen van sextortion onverminderd hoog en daarmee de grootste categorie meldingen (zie tabel 4.2). Het aandeel meldingen van de overige categorieën van online seksueel misbruik is aanzienlijk kleiner. Het is onduidelijk of de overige vormen van online seksueel misbruik daadwerkelijk minder voorkomen of enkel minder vaak bij Helpwanted.nl worden gemeld.

Trends Helpwanted.nl

Naast informatie over het aantal meldingen, de leeftijd en het geslacht van de melders en de aard van de meldingen schetsten de jaarverslagen van Helpwanted.nl vanaf 2017 ook de trends die zij dat jaar waarnemen. Voor 2017 was de waargenomen trend ‘exposen’.¹⁶ In het jaarverslag staat vermeld dat zij dat jaar veel meldingen hebben gehad van meisjes die werden lastiggevallen met beeldmateriaal dat binnen hun cultuur als belastend wordt gezien. Daarbij gaat het meestal niet om erotisch getint beeldmateriaal maar om beeldmateriaal dat in hun cultuur gezien wordt als een aantasting van de (familie)eer. Daarbij stonden vaak de contactgegevens van de afgebeelde bij het beeldmateriaal vermeld (EOKM, 2017a).

In 2018 had Helpwanted.nl een forse stijging van het aantal meldingen van slachtoffers van ouder dan 25 jaar van 16% in 2017 naar 24% in 2018. Ondanks dat vanaf 2015 geen meldingen van slachtoffers ouder dan 25 jaar worden opgenomen zijn deze meldingen wel geregistreerd. In het jaarverslag wordt de rondgang van phishing e-mails aan zowel minderjarigen als meerderjarigen in het voorjaar van 2018 als verklaring gegeven voor de toename van het aantal meldingen van slachtoffers van ouder dan 25 jaar. In de e-mails werden de ontvangers bedreigd met de publicatie van een masturbatiefilmpje. Dit kan worden gezien als een vorm van digitale afpersing en daarmee sextortion. Deze waargenomen trend sluit aan bij de eerdergenoemde toename van het aantal meldingen van sextortion.

¹⁶ Het begrip ‘exposing’ verwijst naar het ‘ontmaskeren’ van de afgebeelde persoon. De term exposing wordt gebruikt om allerlei manieren te beschrijven waarop mensen online (beeld)informatie delen om derden ‘te kijk’ te zetten ten overstaan van hun omgeving. Vaak maar niet altijd betreft dit seksueel getint materiaal (Nhass, 2019).

Sexting

Zowel in de media als in de wetenschappelijke literatuur is veruit de meeste aandacht voor het fenomeen sexting. Zoals voor online seksueel geweld variëren ook de prevalentiecijfers voor sexting in de (inter)nationale literatuur sterk. Een reden voor de grote verschillen is de eerdergenoemde ambigue definitie van sexting, de steekproefsamenstelling en de verschillende meetmethodes gedurende de dataverzameling.

Als het gaat om sexting in het algemeen (het sturen of ontvangen van seksueel getint beeldmateriaal) is in Nederland een prevalentie te zien variërend van 1,6% (Kliksafe, 2017) tot 18% (EenVandaag, 2017) voor het versturen en van 19% (De Graaf, et al., 2017) tot 42% (EenVandaag, 2017) voor het ontvangen van seksueel getint beeldmateriaal (zie Bijlage 1, tabel A.1). De grote variatie in de prevalentie van het versturen van sexts is mogelijk te verklaren door de verschillen in de gebruikte definitie in de verschillende onderzoeken. In het onderzoek van Kliksafe (2017) werd gevraagd naar foto's waar je naakt of in je ondergoed op staat en die je naar anderen verstuurt of die je op het internet plaatst. In het onderzoek van EenVandaag (2017) werd gevraagd naar naaktfoto's, naaktvideo's of seksvideo's. Daarnaast rapporteerde Naezer (2018) over het versturen van 'sexy foto's of filmpjes' (21% van de respondenten) terwijl De Graaf en Wijsen (2017) spreken over het verzenden van 'naaktfoto's en seksfilmpjes' (7% van de mannen en 8% van de vrouwen). De definiëring 'sexy foto of filmpjes' is breder en minder specifiek dan de definiëring naaktfoto of seksfilmpje. De grote verschillen in de gehanteerde definities in de verschillende onderzoeken maken vergelijking van de prevalentiecijfers moeilijk en problematisch.

Naast verschillen in operationalisatie van sexting verschilt ook de steekproefsamenstelling van de geïnccludeerde studies. Zo bestond bijvoorbeeld de steekproef van Kerstens en De Graaf (2012) enkel uit jongeren van 10 tot 18 jaar, waar de steekproef van De Graaf en Wijsen (2017) bestond uit mensen van 18 tot 80 jaar. Deze verschillen zijn ook te zien in het onderzoek van Naezer (2018) onder jongeren van 12 tot 18 jaar waarbij de prevalentie van het sturen van een sext op 21% ligt en het onderzoek van Kerstens en De Graaf (2012) met een prevalentie voor het op het internet plaatsen van 'sexy foto's' van slechts 3,1%. Het onderzoek van Naezer (2018) heeft net als Kerstens en De Graaf (2012) gevraagd naar 'sexy foto's', een bredere definitie dan 'naaktfoto', 'naaktvideo' of 'seksvideo'.

Tot slot is in de geïnccludeerde studies een onderscheid te maken in de referentieperiode waarover de prevalentie van sexting wordt gerapporteerd. Naezer (2018) vroeg of de respondenten 'wel eens' een sext hadden verstuurd, ten opzichte van het onderzoek van Kerstens en De Graaf (2012) waar werd gevraagd naar het op het internet zetten van 'sexy foto's' in de afgelopen zes maanden. Zie Bijlage 1, tabel A.1 voor een volledig overzicht van de geïnccludeerde Nederlandse sexting studies.

De verschillen in de prevalentie voor het ontvangen van een sext loopt nog sterker uiteen. De prevalentie van sexting is dus sterk afhankelijk van de gehanteerde definitie, de referentieperiode waarnaar in het onderzoek wordt gevraagd en de steekproefsamenstelling van het onderzoek.

Over de prevalentie van ongewenste sexting in Nederland is minder bekend. In het onderzoek 'Seks onder je 25^e' van De Graaf en collega's (2017) bleek minder dan een op de twintig jongeren tussen de 12 en 25 jaar mee te hebben gemaakt dat een naaktfoto of seksfilmpje van hem of haar aan iemand anders werd getoond of met anderen werd gedeeld. Wanneer dit wel gebeurde werd het veelal als vervelend ervaren. In de ervaring van ongewenste sexting is een sekseverschil te zien. Zo ervaren meisjes het als vervelender dan jongens als hun naaktfoto's of seksfilmpjes door anderen aan iemand

worden getoond of met iemand wordt gedeeld (zie tabel 4.3). Verder kwam uit het onderzoek van De Graaf en anderen (2017) naar voren dat in een periode van zes maanden 14% van de meisjes en 6% van de jongens tussen de 12 en 25 jaar een negatieve ervaring hebben gehad met sexting. Dit komt overeen met de 6% van de jongeren tussen de 12 en 24 jaar uit het onderzoek van EenVandaag (2017) waarvan een naaktfoto, naaktvideo of seksvideo in handen kwam van iemand voor wie het beeldmateriaal niet bedoeld was. Uit ditzelfde onderzoek kwam naar voren dat het overgrote deel van de jongeren (74%) geen spijt heeft van het maken van het beeldmateriaal. Van de jongeren die hun seksueel getinte beeldmateriaal hebben gedeeld had slechts 18% spijt. Het lijkt erop dat in de prevalentie van ongewenste sexting in Nederland betrekkelijk laag is.

Tabel 4.3 *Beleving ongewenste sexting uit De Graaf et al. (2017)*

	N	Leuk	Niet leuk, niet vervelend	Vervelend ¹
Jongens				
Iemand liet een naaktfoto of seksfilmpje van jou aan anderen zien	354	14%	45%	41%
Iemand deelde een naaktfoto of seksfilmpje van jou met anderen	137	18%	30%	52%
	N	Leuk	Niet leuk, niet vervelend	Vervelend
Meisjes				
Iemand liet een naaktfoto of seksfilmpje van jou aan anderen zien	314	7%	23%	70%
Iemand deelde een naaktfoto of seksfilmpje van jou met anderen	132	5%	19%	76%

Noot: Het gaat hier om de beleving van mensen waarvan een naaktfoto of seksfilmpje aan anderen is laten zien of met anderen is gedeeld.

De lage prevalentie lijkt ook naar voren te komen in het aantal gerapporteerde incidenten en het aantal aangiften bij de politie. Hieruit blijkt dat het totaal aantal bij de politie gemelde incidenten van sexting tussen de 826 en 933 schommelt (zie tabel 4.4). Op basis van de politiecijfers lijkt een stijgende trend van sexting waarneembaar. Een klein deel daarvan wordt omgezet in een aangifte. Een belangrijke limitatie bij het aantal gerapporteerde incidenten en aangiften bij de politie is dat sexting ook onder de maatschappelijke klassen smaad, laster, afpersing of bedreiging kan worden weggeschreven. Verder kan in de cijfers geen onderscheid worden gemaakt tussen ongewenste sexting, wraakporno of sextortion. Tot slot is het van belang in acht te nemen dat de cijfers in tabel 4.4 het aantal gerapporteerde incidenten betreft en dus niks zegt over de complete prevalentie van ongewenste sexting.

Tabel 4.4 *Gerapporteerde incidenten en aangiften maatschappelijke klasse 'Sexting' Nationale Politie*

	2017	2018	2017 t/m okt	2018 t/m okt	2019 t/m okt
Meldingen	826	933	616	759	834
Aangiften	155	223	106	187	222
Verdachten OM	52	109	44	86	91

Uit een Nederlands onderzoek naar ongewenste sexting onder 93 meisjes tussen de 12 en 23 jaar in een van de residentiële behandel- en opvangvoorzieningen van Fier liggen de aantallen hoger (Kunseler, 2017). Dit is mogelijk te verklaren doordat ongeveer een kwart van de meisjes (n= 26, 28%) aangeeft vanwege de gevolgen van sexting bij Fier begeleid of behandeld te worden. Zo gaf 66% van de meisjes aan weleens een seksueel berichtje, een naaktfoto of een naaktfilmpje te hebben gestuurd. Daarbij ging het in 54% van de gevallen om een naaktfoto en gaf 30% van de meisjes aan weleens een naaktfilmpje van zichzelf naar iemand anders te hebben verstuurd. Ook in een ander onderzoek onder jongeren uit opvang- en behandelvoorzieningen van Spirit lagen de prevalenties van sexting hoger. In dit onderzoek gaf zelfs 73% van de jongeren aan weleens een seksueel berichtje, een naaktfoto of een naaktfilmpje te hebben gestuurd (Sinnema & Konijn, 2018). Deze aantallen zijn beduidend hoger dan de percentages van het versturen van een sext in de algemene populatie uit de studies van Jongsma (2017) en De Graaf en anderen (2017). Daarnaast lag ook de prevalentie van negatieve ervaringen met sexting hoger dan in de eerdergenoemde studies. Van de 54 meisjes bij Fier die aangaven dat er ooit naaktfoto's of filmpjes van hen zijn gemaakt (door zichzelf of door iemand anders) bleek bij 46% van het beeldmateriaal door anderen te zijn verspreid. Dit betrof zowel het doorsturen van het beeldmateriaal als het op het internet plaatsen ervan. In het onderzoek bij Spirit lag dit percentage lager (15%). Tot slot gaf 14% van de meisjes (n= 13) bij Fier en 19% van de jongeren bij Spirit aan ooit een naaktfoto of naaktvideo van iemand anders te hebben doorgestuurd (Kunseler, 2017; Sinnema & Konijn, 2018). Ook dit aandeel ligt hoger dan in de eerdergenoemde onderzoeken naar daderschap van ongewenste sexting.

In de internationale literatuur lopen de prevalenties van sexting nog verder uiteen. Barrense-Dias en collega's (2017) hebben een literatuuroverzicht gemaakt van de gehanteerde definitie van sexting in artikelen tussen 2012 en 2015 over slachtofferschap van minderjarigen (onder de 18 jaar). In het artikel bespreken zij prevalentiecijfers variërend van 0.9% tot 60%, afhankelijk van de gehanteerde definitie. Een sexting prevalentie van 60% betrof de definitie: 'weleens gevraagd zijn naar een naaktfoto' (Barrense-Dias et al., 2017; Temple & Choi, 2014). De prevalentie van enkel seksueel getinte tekstberichten lag op 17%, waar een combinatie van tekstberichten en afbeeldingen slechts bij 5% voorkwam. Verder werd een onderscheid gemaakt in de acties sturen, ontvangen en/of doorsturen van berichten. Ook hierbij liepen de prevalenties sterk uiteen. In studies waar enkel passieve sexting werd meegenomen (vragen, gevraagd worden of ontvangen van seksueel getint beeldmateriaal) varieert de prevalentie van 7,1% tot 60%. Bij actieve sexting (het maken, plaatsen, sturen en doorsturen van seksueel getint beeldmateriaal) liepen de prevalenties uiteen van 2,5% tot 27,6%. Zie Bijlage 1, tabel A.2 voor een volledig overzicht van de geïnccludeerde internationale sexting studies.

Wraakporno

In de (inter)nationale literatuur worden de begrippen (ongewenste) sexting en wraakporno vaak door elkaar gebruikt. Een belangrijk verschil tussen beide vormen van online seksueel geweld is dat in de wetenschap veelvuldig aandacht is besteed aan het fenomeen sexting, maar over de prevalentie van wraakporno weinig bekend is. Ondanks de bekende voorbeelden in de media van wraakporno komt de prevalentie van dit fenomeen in Nederlandse onderzoeken niet aan bod. Vanwege de grote overlap tussen de definities van sexting en wraakporno bleven bij de analyse van de geïnccludeerde studies slechts drie studies over waarbij nadrukkelijk werd benoemd dat de verspreiding of online plaatsing van seksueel getint beeldmateriaal de bedoeling had de afgebeelde te schaden. In enkele studies was 'revenge porn' het onderwerp van onderzoek, maar bleek uit de operationalisering van het begrip dat

het om ongewenste sexting ging. Het artikel van Ruvalcaba en Eaton (2019) is hier een voorbeeld van. De onderzoekers hanteren in hun studie de termen 'nonconsensual porn' en 'revenge porn', maar operationaliseren dit als: 'het zonder toestemming delen van een seksueel expliciete afbeelding of video'. Een aantal van de geïnccludeerde studies waarbij de term 'revenge porn' is gebruikt zijn dus verwerkt in de overzichtstabellen van ongewenste sexting (zie Bijlage 2, tabel B.1).

Zoals hierboven benoemd zijn slechts drie studies gevonden waarbij wraakporno aan bod kwam. Dit betroffen twee kwantitatieve studies en één kwalitatief onderzoek waarbij telefonische interviews werden afgenomen bij 3002 respondenten van 15 jaar en ouder. In een van deze studies werden uitspraken gedaan over de omvang van wraakporno. Slechts 3% van de Amerikanen (ouder dan 15 jaar) is ooit bedreigd met het zonder toestemming online plaatsen van naakt of bijna naaktfoto's of video's om de afgebeelde te schaden of voor schut te zetten. Verder wordt van een op de vijftig (2%) van de Amerikanen daadwerkelijk seksueel getint beeldmateriaal online geplaatst om de afgebeelde te schaden of in verlegenheid te brengen (Lenhart, Ybarra & Price-Feeney, 2016).

Sextortion

Zoals eerder genoemd slaat Helpwanted.nl sinds 2017 alarm over de groei van het aantal meldingen van sextortion (EOKM, 2018). Het aantal meldingen van sextortion bij Helpwanted.nl varieerde tussen 2016 en 2018 tussen de 701 en 872. In 2018 betrof 52% van het totaal aantal meldingen van online seksueel geweld een melding van sextortion. Uit voorlopige resultaten van onderzoek door EOKM naar financiële sextortion onder jongens kwam naar voren dat maar 2% van de 86 respondenten contact heeft gehad met Helpwanted.nl. Hieruit blijkt dat de 438 meldingen van financiële sextortion onder jongens bij Helpwanted.nl in 2018 (EOKM, 2018) waarschijnlijk slechts het topje van de ijsberg is en een groot deel van de gevallen van financiële sextortion onder de radar blijft (NPO Radio 1, 2019).

Ook in de eerdergenoemde Nederlandse onderzoeken naar sexting onder meisjes in een van de behandel- en opvangvoorzieningen van Fier (Kunseler, 2017) en van Spirit (Sinnema & Konijn, 2018) wordt aandacht besteed aan vormen van afpersing en dwang met seksueel getint beeldmateriaal. In dit onderzoek bij Fier kwam naar voren dat 32 van de 54 meisjes (34,4%) die aangaven dat er ooit naaktfoto's of filmpjes van hen zijn gemaakt, zijn gechanteerd of onder druk gezet met naaktfoto's of naaktfilmpjes van henzelf. De meisjes werden bijvoorbeeld gechanteerd door een groepje jongens of meerdere jongens (n= 7) of hun (ex)vriend/loverboy (n= 6). De overige meisjes benoemde niet concreet wie hen chanteerde (n=6, 19%), noemde één man of jongen die hen chanteerde (n= 5), noemde een bekende (n= 3), noemde concreet dat het om een onbekende ging (n=1), of wilde niet zeggen wie hen chanteerde (n= 4) (Kunseler, 2017). In de meeste gevallen ging het in het onderzoek van Kunseler (2017) om een vorm van seksuele sextortion waarbij de meisjes seksuele handelingen moesten verrichten. Twee meisjes benoemden financieel afgeperst te zijn, waarbij ze geld moesten betalen om te voorkomen dat het seksueel getint beeldmateriaal verspreid zou worden. In het onderzoek bij Spirit lag het percentage jongeren dat slachtoffer was geworden van sextortion met 11% een stuk lager (Sinnema & Konijn, 2018).

In de internationale literatuur zijn zeven studies over sextortion of met aandacht voor sextortion gevonden. Dit betreft zes kwantitatieve studies en een mixed-method onderzoek (kwalitatief en kwantitatief). In vier van deze studies zijn respondenten gevraagd of ze ooit of in de afgelopen twaalf maanden slachtoffer zijn geworden van sextortion. In de overige studies werden verschillende zaken van sextortion geanalyseerd (zie Bijlage 3, tabel C.1).

Uit het meest recente onderzoek van Powell en Henry (2019) onder bijna drieduizend respondenten tussen de 18 en 54 jaar kwam naar voren dat 10,9% van de mannen en 8,1% van de vrouwen ooit is bedreigd met online plaatsing of verspreiding van naakt of seminaakt afbeeldingen. In dit onderzoek bleef onduidelijk wat de dader terugverwachtte. Het percentage slachtoffers dat bedreigd is met online plaatsing of verspreiding van beeldmateriaal van een ongewenste seksuele ervaring is vergelijkbaar (9,8% van de mannen en 7,2% van de vrouwen) (Powell & Henry, 2019).

Het onderzoek van Reed, Tolman en Ward (2016) rapporteert daarentegen een lagere prevalentie van slachtofferschap van sextortion. Zij maakten gebruik van een kleinere steekproef dan Powell en Henry (2019), namelijk 321 jongeren tussen de 17 en 22 jaar. Daarvan gaf 1,5% van de jongens en 1,6% van de meisjes aan ooit of in de afgelopen twaalf maanden te zijn bedreigd met de verspreiding van beschamende of seksueel getinte foto's. Opvallend is dat ondanks de bredere gehanteerde definitie van sextortion, namelijk *beschamende of seksueel getinte foto's* de prevalentie lager is dan in de studie van Powell en Henry (2019). Een mogelijke verklaring is het verschil in steekproefgrootte en steekproefsamenstelling van beide onderzoeken wat vergelijking van de prevalentiecijfers moeilijk maakt. Daarnaast vroegen Powell en Henry (2019) aan hun respondenten of ze *ooit* slachtoffer zijn geweest, terwijl Reed en collega's (2016) zich richtten op *de afgelopen twaalf maanden*.

In slechts drie van de zeven geïnccludeerde studies worden uitspraken gedaan over de prevalentie van daderschap van sextortion. De cijfers lopen uiteen van 0,7% van de mannen en 0,5% van de vrouwen (Reed et al., 2016) tot 7,0% van de mannen en 3,3% van de vrouwen (Powell et al., 2019).

Grooming

Met betrekking tot de prevalentie van grooming zijn cijfers schaars. Dit hangt zowel samen met de wijze waarop grooming wordt gedefinieerd als de mate waarin grooming in onderzoek wordt uitgevraagd. Onderstaand is een overzicht te vinden van het aantal gerapporteerde incidenten en aangiften in de maatschappelijke klasse 'grooming' van de Nationale politie. Daarbij is het van belang op te merken grooming ook als poging tot ontucht ten laste kan worden gelegd. Dit houdt in dat het incident dan niet meer in de cijfers over grooming is terug te vinden, ook al voldoet het incident aan de strafbaarstelling van artikel 248e van het Wetboek van Strafrecht. Tot slot beslaan de cijfers in de onderstaande tabel (tabel 4.6) bij de politie gemelde incidenten en zegt dit dus niks over de complete omvang van grooming. Uit onderzoek blijkt dat grooming zelden wordt onthuld omdat slachtoffers bang zijn voor de dader of doordat slachtoffers het gevoel hebben een relatie te hebben met de dader (Quayle, Jonsson & Löf, 2012).

Tabel 4.6 Gerapporteerde incidenten en aangiften maatschappelijke klasse 'Grooming' van Nationale Politie.

	2017	2018	2017 t/m okt	2018 t/m okt	2019 t/m okt
Meldingen	126	175	104	137	118
Aangiften	19	38	15	28	36
Verdachten OM	Geen cijfers van, worden niet apart geteld.				

Naast het doen van een melding of aangifte bij de politie hebben slachtoffers van grooming ook de mogelijkheid hun ervaring te melden bij Helpwanted.nl. Uit de jaarcijfers van de jaren 2016 tot en met 2018 blijkt dat 4-6% van de meldingen van online seksuele misbruik 'online benaderd voor seks'

beslaan (zie tabel 4.2). In 2018 waren 69% van de meldingen ‘online benaderd voor seks’ gedaan door meisjes of vrouwen (EOKM, 2018).

In een Nederlands onderzoek uit 2012 kwam naar voren dat slechts 0,08% van de jongeren in een jaar tijd via het internet een offline ontmoeting heeft gehad die vanwege de seksuele aard achteraf als vervelend werd ervaren (Kerstens & De Graaf, 2012). Het is zeer de vraag of hierbij nog sprake is van grooming. Het onduidelijk of sprake is geweest van ontucht of vervaardiging van seksueel getint beeldmateriaal. Uit ditzelfde onderzoek kwam ook naar voren dat 0,03% van de jongeren via het internet een offline ontmoeting heeft gehad die zij als vervelend ervaren hebben omdat ze tot seks waren gedwongen. Wederom is het om eerdergenoemde redenen problematisch om dergelijke gedragingen als grooming te classificeren. Uit een recentere publicatie van De Graaf en Kerstens (2015) komt naar voren dat 12,5% van de jongens en 16,8% van de meisjes in het primair en voortgezet onderwijs een verzoek heeft gekregen voor een offline ontmoeting. Echter was het verzoek in slechts 0,4% van de gevallen bij jongens en 1,4% bij meisjes door iemand van meer dan vijf jaar ouder. Het merendeel van de verzoeken voor een offline ontmoeting is door leeftijdsgenoten. Daarnaast ervaren de helft van de jongens (50,0%) en een derde van de meisjes (28,6%) een verzoek van iemand die meer dan vijf jaar ouder is als gewoon of leuk. Toch vond 71,4% van de meisjes dit wel vervelend. In dit onderzoek was niet duidelijk of de ontmoeting werd voorgesteld met het oogmerk ontuchtige handelingen te plegen of seksueel getint beeldmateriaal te vervaardigen.

In internationaal onderzoek worden vergelijkbare percentages van grooming gevonden (zie Bijlage 4, tabel D.1 en tabel D.2). Uit een onderzoek van Ofcom (2016) in het Verenigd Koninkrijk gaf 8% van de ondervraagde jongeren tussen de 12 en 15 jaar oud aan ooit online door een onbekende te zijn benaderd die hun vriend wil zijn. Dit online contact is echter niet per definitie seksueel. In dit onderzoek is niet gevraagd naar de aard van het contact en of de jongeren op het verzoek zijn ingegaan. Davidson en collega's (2016) vonden dat 79% van de jongeren nooit een online verzoek heeft gehad om offline af te spreken voor seksuele activiteiten. Bij de jongeren die wel een dergelijk verzoek hebben gehad is onduidelijk of het verzoek werd gedaan door een volwassenen of een leeftijdsgenoot. Daar komt nog bij dat het onduidelijk is bij hoeveel jongeren die dergelijk contact zijn aangegaan dit heeft geleid tot grooming zoals beschreven in artikel 248e Sr.

5. Modus operandi, slachtoffer- en daderkenmerken

In dit hoofdstuk zullen de modus operandi, de slachtoffer- en de daderkenmerken van online seksueel geweld worden besproken. Daarmee beantwoord hoofdstuk vijf onderzoeksvraag 3 en subvragen 3a, 3b en 3c. Dit zijn de vragen “Wat is bekend over slachtoffer- en daderprofielen bij online seksueel geweld?”, “Wat is bekend over de kenmerken van slachtoffers van online seksueel geweld?”, “Wat is bekend over de kenmerken van daders van online seksueel geweld?” en “Wat is bekend over de modus operandi van daders van online seksueel geweld en welke online bronnen worden gebruikt bij online seksueel geweld?”

Sexting

Modus operandi sexting

Over de modus operandi van ongewenste sexting is niet veel bekend. Aangezien de operationalisatie van sexting in de verschillende onderzoeken sterk uiteenloopt (delen, verspreiden, online plaatsen, aan anderen laten zien etc.) verschillen ook de gedragingen die onder het fenomeen geschaard

worden. Johansen, Pedersen en Tjorhøj-Thomsen, T. (2019) omschrijven op basis van verschillende observaties, focusgroepen en interviews verschillende fasen van het niet-consensueel delen van naaktfoto's en/of video's.

De eerste fase is de initiërende modus, waarbij de beoogde ontvanger van het vrijwillig gedeelde materiaal het verspreiden van het materiaal buiten de dyadische relatie tussen de afgebeelde en de ontvanger initieert door het aan een of meer mensen te laten zien. Hierna kan het materiaal zich verder verspreiden in een georganiseerde of een ongeorganiseerde modus. Ongeorganiseerd delen vindt plaats wanneer materiaal zonder toestemming wordt gedeeld bijvoorbeeld met vrienden of klasgenoten. Johansen en collega's (2019) stellen dat het ongewenste sexting een opening zou kunnen zijn om deel te nemen aan een gesprek of als toegangspas tot bepaalde sociale kringen. Een voorbeeld van een georganiseerde modus van ongewenste sexting is als beeldmateriaal in gesloten groepen of op social media zoals Facebook of Snapchat wordt gedeeld. De omvang van deze groepen kan variëren van enkele individuen tot honderden leden. In deze groepen kunnen leden zelfs op grote geografische afstand toegang tot materiaal van specifieke personen verkrijgen. Daarnaast gebruiken leden de groepen ook om de identiteit van anonieme (bijvoorbeeld doordat het gezicht buiten beeld is gelaten) individuen te achterhalen (Johansen et al., 2019).

In de geïncludeerde studies kwamen diverse mediums naar voren die gebruikt worden voor ongewenste sexting. De bronnen voor het delen, verspreiden of opslaan van seksueel getint (beeld)materiaal variëren en betreffen onder andere: computer, mobiele telefoon, iPod of mp3-speler, camera en/of memorycard, chats, e-mail, sms, websites, (besloten) social media groepen, Snapchat, WhatsApp, Facebook en andere social media platforms (Borrajó et al., 2015; Morelli, Bianchi, Baiocco, Pezzuti, & Chirumbolo, 2016; Ruvalcaba & Eaton, 2019; Wolak, Finkelhor & Mitchell, 2012). Op basis van de geïncludeerde onderzoeken kunnen geen uitspraken worden gedaan over welke bronnen meer of minder worden gebruikt voor ongewenste sexting en of eventueel sprake is van trends of verschuivingen in het gebruik van de verschillende mediums voor de verspreiding van seksueel getint materiaal.

Slachtoffers ongewenste sexting

De Graaf en Wijsen (2017) hebben onderzoek gedaan naar onder andere het sexting gedrag van een groep van 17 248 mensen tussen de 18 en 80 jaar oud. Hieruit kwam naar voren dat bepaalde groepen vaker sexten dan andere. In de groep jongeren van 18 tot en met 24 jaar heeft 25% van de mannen ten opzichte van 20% van de vrouwen ooit seksueel getint beeldmateriaal van zichzelf gedeeld. In de groep 25 tot 39 jaar is dat nog maar 15% van de mannen respectievelijk 17% van de vrouwen. Dit percentage loopt verder af naar mate de leeftijd van de respondenten toeneemt.

Naast het verschil in leeftijd tussen mannen en vrouwen komt uit het onderzoek van De Graaf en Wijsen (2017) ook naar voren dat Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen vaker sexten dan Nederlandse of westerse mannen en vrouwen. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen sexten vaker dan Nederlandse of westerse en Turkse en Marokkaanse vrouwen. Tussen Nederlandse of westerse mannen en Surinaamse en Antilliaanse mannen is geen verschil in de prevalentie van sexting (zie tabel 5.1).

Tabel 5.1 *Sexting (%) in een periode van zes maanden uit De Graaf en Wijsen (2017)*

	N	Mannen	Vrouwen
Nederlands/westers	15 575	9%	8%
Turks/Marokkaans	363	30%	18%
Surinaams/Antilliaans	531	9%	37%
Overig niet-westers	736	14%	10%

Bovendien doen vrijgezellen vaker aan sexting dan mensen met partners. De Graaf en Wijsen (2017) vonden dat leeftijd en relatiestatus beide samenhangen met het versturen van seksueel getinte beelden. Zij vonden dat onder singles voornamelijk mannen tussen de 18 en 54 jaar en vrouwen tussen de 25 en 39 jaar aan sexting doen.

Tot slot doen homo- en biseksuele mannen vaker aan sexting in de vorm van het maken, versturen of doorsturen van naaktfoto's of filmpjes (40%) dan heteroseksuele mannen (13%) (De Graaf & Wijsen, 2017). In een ander onderzoek onder jongeren tussen de 17 en 24 jaar blijkt zelfs dat 72% van de homo- en biseksuele mannen in een periode van zes maanden ervaring heeft met sexting ten opzichte van 44% van de heteroseksuele mannen (De Graaf et al., 2017). Vrouwen hebben daarentegen minder ervaring met sexting. Dit geldt voor zowel heteroseksuele vrouwen (12% van de vrouwen tussen de 18-80 jaar en 37% van de vrouwen tussen de 17-24 jaar) als lesbische en biseksuele vrouwen (19% van de vrouwen tussen de 18-80 jaar en 33% van de vrouwen tussen de 17-24 jaar) (De Graaf et al., 2017). In het onderzoek van Nikkelen, Tijdink, De Graaf en Bakker (2019) werd echter gevonden dat 31% van de vrouwen die zich tot beide seksen of vooral tot vrouwen voelt aangetrokken in de laatste zes maanden aan sexting doet. Voor lesbische vrouwen was dit slechts 1%.

Slachtofferschap van ongewenste sexting lijkt niet willekeurig. In het onderzoek van De Graaf en collega's (2017) komt naar voren dat vrouwen (14%) vaker slachtoffer worden van ongewenste sexting dan mannen (6%). Dit gegeven lijkt ook in de internationale literatuur te worden bevestigd. In acht studies kwam naar voren dat vrouwen een grotere kans hebben op slachtofferschap van ongewenste sexting dan mannen. Desalniettemin werd in twee studies (Borrajó et al., 2015; Reed, Tolman & Ward, 2016) ook het tegenovergestelde gevonden en waren mannen vaker slachtoffer van ongewenste sexting.

Met betrekking tot ongewenste sexting kwam in de internationale literatuur naar voren dat slachtoffers veelal tussen de 18 en 34 jaar oud zijn. Dit lijkt overeen te komen met de leeftijdscategorieën die überhaupt vaker aan sexting doen.

Naast het feit dat Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen vaker aan sexting doen dan Nederlandse of westerse mannen of vrouwen komt in de internationale literatuur ook naar voren dat niet-blanke mensen vaker slachtoffer zijn van ongewenste sexting (Branch, Hilinski-Rosick, Johnson & Solano, 2017).

Ook homo- en biseksuele mannen hebben vaker een negatieve ervaring gehad met sexting. Waar bijna een op de vijf homo- en biseksuele mannen (18%) tussen de 17 en 24 jaar een vervelende ervaring heeft met sexting, heeft slechts een op de twintig heteroseksuele mannen tussen de 17 en 24 jaar een vervelende ervaring met sexting. Bij hetero en lesbische/biseksuele vrouwen is dit aantal gelijk (12%) (De Graaf et al., 2017). Ook in de internationale literatuur (zie Bijlage 1, tabel A.3) komt in vier studies

naar voren dat LHBT¹⁷ mensen vaker slachtoffer worden van ongewenste sexting. Gámez-Gaudix en collega's (2015) stellen dat zij vaker gebruik maken van het internet en meer aan sexting doen en daarom een grotere kans hebben slachtoffer te worden.

Met betrekking tot ongewenste sexting lijken dus bepaalde groepen oververtegenwoordigd. Naast vrouwen, jongeren, niet-Westerse en niet-blanke mensen en LHBT'ers worden ook andere groepen vaker slachtoffer van ongewenste sexting. Voor een volledig overzicht, zie Bijlage 1, tabel A.3. Uit een onderzoek onder cliënten bij Fier kwam een hoger aandeel negatieve ervaringen met sexting naar voren ten opzichte van studies onder algemene populaties jongeren. In het rapport van Fier werd de kwetsbaarheid van de meisjes in opvang- en behandelvoorzieningen als mogelijke verklaring gegeven (Kunseler, 2017). De meisjes in residentiële behandel- en opvangvoorzieningen van Fier hebben vaak een laag zelfbeeld en traumatische ervaringen meegemaakt, waardoor zij makkelijker over hun grenzen gaan of niet goed weten waar hun grenzen liggen. Volgens Kunseler (2017) is het mogelijk dat zij daarom eerder een naaktfoto of naaktfilmpje van zichzelf versturen, met het risico dat dit uitmondt in een negatieve ervaring. Het is echter de vraag of kwetsbare meisjes inderdaad vaker te maken hebben met negatieve ervaringen met sexting aangezien de steekproef bestond uit meisjes die in een opvang zaten in verband met sexting-gerelateerde problematiek. Toch sluiten de bevindingen van Jonker en collega' (2017) aan bij de bevindingen van Kunseler (2017). Zij stellen dat jongeren met een licht verstandelijke beperking online meer risico lopen om slachtoffer te worden van ongewenste sexting. Zij verklaren dat voor jongeren met een licht verstandelijke beperking online omgang met anderen lastiger is en dat deze jongeren meer hulp moeten krijgen bij het inschatten van sociale situaties en (online) risico's (Vergeer & Nikken, 2015). Een uitzondering vormt het onderzoek onder jongeren uit de opvang- en behandelvoorzieningen van Spirit. In dit onderzoek gaf 15% van de jongeren aan slachtoffer te zijn van ongewenste sexting (Sinnema & Konijn, 2018), wat ongeveer overeenkomt met de prevalentie in algemene populaties. Toch dient het onderzoek van Sinnema en Konijn (2018) met enige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd, aangezien de onderzoekers een vermoeden uitspraken dat de vragenlijsten niet altijd eerlijk of volledig waren ingevuld.

Daarnaast rapporteerden De Graaf en collega's (2017) dat jongeren die meer gebruik maken van social media, meer met vrienden over seks praten en emotionele verwaarlozing of mishandeling in huis hebben meegemaakt vaker negatieve sexting ervaringen hebben. Dit wordt door de internationale literatuur bevestigd. Zo komt sexting vaker voor bij mensen die behoeften hebben om risicosituaties op te zoeken en impulsief gedrag vertonen (Dir & Cyders, 2015; Branch et al., 2017), mensen die meer gebruik maken van het internet (Morelli et al., 2016) en mensen met een positieve attitude ten aanzien van sexting (Branch et al., 2017; Morelli et al., 2016)

Concluderend kan worden gesteld mensen die aan sexting doen vaker jongeren, Turkse en Marokkaanse mannen, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en homoseksuelen zijn. Verder hebben mensen met een lichtverstandelijke beperking, mensen die veel gebruik maken van social media, die met vrienden over seks praten, die verwaarlozing of mishandeling hebben meegemaakt, die impulsief zijn, die een positieve attitude ten aanzien van sexting hebben, homoseksuelen, kwetsbare meisjes en mensen met een niet-Westerse etniciteit vaker negatieve ervaringen met sexting.

¹⁷ De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Daders ongewenste sexting

Op basis van de internationale literatuur kunnen enkele uitspraken worden gedaan over de kenmerken van daders van ongewenste sexting. Ten eerste lijken voornamelijk mannen dader te zijn van het ongewenst delen of verspreiden van seksueel getint (beeld)materiaal. Dit kwam naar voren in 12 van de 33 (36%) geïnccludeerde studies. In de overige onderzoeken werden ontbrak informatie over het geslacht van daders.

In twee van de 33 geïnccludeerde studies zijn uitspraken gedaan over de leeftijd van daders van ongewenste sexting. In de studie van Ruvalcaba en Eaton (2019) kwam naar voren dat daders vaak tussen de 18 en 29 jaar zijn. Overeenkomstig vonden Wolak en collega's (2012) een oververtegenwoordiging in de leeftijdscategorie 18 tot 24 jaar (50%), gevolgd door de leeftijdscategorie '25 jaar en ouder' (38%).

Vergelijkbaar met de kenmerken van slachtoffers van ongewenste sexting zijn homoseksuele mannen naast slachtoffer ook vaker dader dan heteroseksuele mannen (Ruvalcaba & Eaton, 2019). Mogelijk hangt dit samen met het eerdergenoemde gegeven dat homoseksuele mannen vaker aan sexting doen dan heteroseksuele mannen. Ook andere LHBT'ers zijn volgens Powell en collega's (2019) en Barrense-Dias, Akre, Leeners, Morselli en Surís (2019) vaker daders van ongewenste sexting dan heteroseksuele mensen.

Met betrekking tot etniciteit kan slechts op basis van twee studies uitspraken worden gedaan. Barrense-Dias en collega's (2019) vonden dat mensen die 'in het buitenland zijn geboren' vaker dader zijn. Naast het feit dat het een Zwitsers onderzoek betreft is het onduidelijk wat in deze studie precies onder 'in het buitenland' valt. De tweede studie is het onderzoek van Peskin en collega's (2015). Zij concludeerden dat Afro-Amerikanen vaker dader zijn van ongewenste sexting dan Hispanics. Concluderend kan worden gesteld dat uitspraken omtrent het daderkenmerk 'etniciteit' bij ongewenste sexting onvoldoende basis hebben en dus met voorzichtigheid dienen te worden geïnterpreteerd.

Naast geslacht, leeftijd, seksuele oriëntatie en etniciteit lijken daders van ongewenste sexting op basis van de internationale literatuur nog over andere daderkenmerken te beschikken. Zo zijn daders van ongewenste sexting vaker lager opgeleid en hebben problemen met hun mentale gezondheid (Barrense-Dias et al., 2019). Tot slot is vaker sprake van Machiavellisme¹⁸, psychopathie, narcisme, zijn daders vaker seksueel actief (Clancy, Klettke & Hallford, 2019) en gebruiken daders vaker het internet en doen vaker aan sexting (Morelli et al., 2016). Voor een volledig overzicht, zie Bijlage 1, tabel A.4.

Motieven ongewenste sexting

Op basis van een literatuurreview van 82 artikelen over ongewenste sexting komen Walker en Sleath (2017) tot de conclusie dat over de motieven van daders voor het verspreiden van het verspreiden van seksueel getint beeldmateriaal weinig bekend is. Recent Nederlands onderzoek heeft voorzien in het opvullen van deze kennislacune. Op basis van interviews met experts en jongeren (zowel daders,

¹⁸ Narcisme, psychopathie en machiavellisme worden beschreven als de 'dark triad' van persoonlijkheid (Paulhus & Williams, 2002). Mensen die hoog scoren op machiavellisme worden gekenmerkt door cynisme, misleiding en manipulatie om een doel te bereiken en een sterk geloof in manipulatie van anderen (Christie & Geis, 1970).

slachtoffers en omstanders) beschrijven Naezer en Van Oosterhout (2019) de verschillende motieven voor de ongewenste verspreiding van seksueel getint beeldmateriaal.

Het eerste motief van ouders van ongewenste sexting is het slachtoffer pijn willen doen door hem of haar voor schut willen zetten of als vorm van vergelding. Het klassieke voorbeeld van dit motief is het scenario waarbij een relatie uitgaat en een van de betrokkenen wraak wilt nemen op iets wat de ander gedaan heeft (McGlynn et al., 2017; Naezer & Van Oosterhout, 2019). Seksueel getint beeldmateriaal wordt weleens bewust verzameld en bewaard om later te kunnen gebruiken. Naezer en Van Oosterhout (2019) concluderen dat dit motief niet genderneutraal is en vooral beeldmateriaal van meisjes tumult oplevert.

Het tweede motief uit het onderzoek van Naezer en Van Oosterhout (2019) voor het ongewenst verspreiden van seksueel getint beeldmateriaal is het ontladen van spanning. Vooral jongeren met weinig seksuele ervaring kunnen onder de indruk zijn van seksueel getint beeldmateriaal en deze opwinding met andere willen delen om de spanning te verlichten.

Naast wraak en ontlading van spanning is het versterken van vriendschappen ook een motief voor ongewenste sexting. Naezer en Van Oosterhout (2019) rapporteerden dat jongeren het ongewenst doorsturen van seksueel getint beeldmateriaal zagen in het licht van 'sharing is caring', het idee dat vrienden alles met elkaar delen. Het niet doorsturen van sexts werd door een respondent zelfs gezien als een vorm van buitensluiten.

Het vierde door Naezer en Van Oosterhout (2019) geïdentificeerde motief is praten en leren over seksualiteit. Het seksueel getinte beeldmateriaal fungeert in deze situaties als opening om over seksualiteit en eigen seksuele ervaringen te praten. Mogelijk dat het vijfde scenario, namelijk het reguleren van elkaars seksuele gedrag, daarmee samenhangt. Het ongewenst verspreiden van seksueel getint beeldmateriaal heeft hierbij als doel anderen (voornamelijk meisjes) bij te brengen niet aan sexting te doen. Het verspreiden kan gezien worden als een manier om een norm te stellen.

Tot slot benoemen Naezer en Van Oosterhout (2019) het vergroten van eigen populariteit als motief om seksueel getint beeldmateriaal ongewenst door te sturen. Het beeldmateriaal heeft voor jongeren een waarde bij het verhogen van erkenning bij leeftijdsgenoten. Dit werkt voor jongens om te laten zien dat ze een 'echte man' zijn en voor meisjes om te laten zien dat ze beter zijn dan de ander (de afgebeelde persoon). Door het de afgebeelde persoon te veroordelen distantiëren ze zichzelf van de ander. Uit een onderzoek in het kader van de Safer Internet Day in 2017 kwam ook naar voren dat 74,5% van de jongeren een sext doorsturen om zelf populairder te lijken (ECP, 2017). Ook in de internationale literatuur wordt dit fenomeen gevonden, waarbij het doorsturen of verspreiden van sexts dient ter verhoging van eigen sociale status (Clancy et al., 2019).

In de internationale literatuur worden naast de door Naezer en Van Oosterhout (2019) genoemde motieven voor ongewenste sexting ook het doorsturen voor de lol of omdat het grappig is, het doorsturen om op te scheppen en het doorsturen voor aandacht gevonden (Barrense-Dias et al., 2019; Clancy et al., 2019).

Wraakporno

Modus operandi wraakporno

Zoals eerder in het rapport gesteld, is wraakporno een vorm van ongewenste verspreiding van seksueel getint beeldmateriaal. Goudsmit (2019) pleit voor een verdere onderverdeling in vier verschillende vormen van ongewenste pornografie: wraakpornografie, hack-pornografie, onvrijwillige pornografie en gefingeerde pornografie. Deze vier vormen betreffen ook vier pleegwijzen.

Bij wraakpornografie gaat het om de publicatie van seksueel getint beeldmateriaal dat met toestemming van de afgebeelde persoon is gemaakt maar zonder toestemming van de afgebeelde persoon is gepubliceerd door degene aan wie het beeldmateriaal is toevertrouwd. Een voorbeeld hiervan is het klassieke beeld wat bestaat van wraakporno waarbij een ex-partner seksueel beeldmateriaal op het internet plaatst dat gedurende de relatie vrijwillig is gemaakt. De tweede vorm van ongewenste pornografie, omschreven door Goudsmit (2019), is hack-pornografie waarbij seksueel getint beeldmateriaal met toestemming van de afgebeelde persoon is gemaakt maar zonder toestemming van de afgebeelde persoon is verspreid door een ander dan degene aan wie het materiaal was toevertrouwd, bijvoorbeeld wanneer iemands computer of ander online medium wordt gehackt. Het verkrijgen van seksueel getint beeldmateriaal door computervrederebreuk kan op twee manieren. Allereerst kan de dader door het doorbreken van de beveiliging van het online medium of een andere technische ingreep het materiaal toe-eigenen. Ten tweede kan de dader de webcam van het slachtoffer zonder instemming en vaak zonder medeweten van het slachtoffer activeren en zo seksueel getint beeldmateriaal verzamelen (Van der Hof, 2016). De derde vorm is onvrijwillige pornografie waarbij het seksuele beeldmateriaal is gemaakt zonder toestemming van de afgebeelde persoon en zonder toestemming van de afgebeelde persoon is verspreid, bijvoorbeeld doordat iemand stiekem in de kleedkamer is gefilmd of vormen van *upskirting*¹⁹ (McGlynn et al., 2017). De laatste vorm die Goudsmit (2019) onderscheid is gefingeerde pornografie waarbij het hoofd van iemand op seksueel beeldmateriaal van iemand anders is gemonteerd, bijvoorbeeld wanneer iemands gezicht via *faceswapping* op het lichaam van een pornomodel is gemonteerd.

Uit het onderzoek van Short, Brown, Pitchford en Barnes (2017) kwam naar voren dat seksueel getint beeldmateriaal meestal vrijwillig tot stand is gekomen (56%). Ook Uhl en collega's (2018) vonden vergelijkbare percentages op websites voor wraakporno waarbij ongeveer de helft van de foto's (48,5%) duidelijk door de afgebeelde personen zelf waren gemaakt. Short en collega's (2017) vonden verder dat een op de zeven slachtoffers (14%) is gedwongen om foto's te maken en wist bijna een op de vier (24%) slachtoffers niet dat er foto's waren genomen.

Met betrekking tot hackpornografie doen Lenhart en collega's (2016) voorzichtige uitspraken. Zij vonden dat 43% van de slachtoffers die bedreigd zijn met het plaatsen van naaktfoto's of waarbij naaktfoto's daadwerkelijk online zijn geplaatst ook aangaven dat iemand hun computer of online account had gehackt en gevoelige persoonlijke informatie had gestolen. Echter gaven de onderzoekers aan dat het slachtofferschap van wraakporno en het slachtofferschap van hacking niet noodzakelijkerwijs met elkaar verband houden.

¹⁹ Upskirting is het heimelijk maken van afbeeldingen van iemands schaamstreek onder zijn of haar kleding, bijvoorbeeld het onder een rokje van een vrouw fotograferen of filmen. Upskirting vindt vaak plaats in openbare plaatsen zoals in het openbaar vervoer of op een roltrap.

Eén studie deed uitspraken over de bronnen waarvan gebruik gemaakt wordt bij wraakporno. Short en collega's (2017) concludeerden dat social media websites (37%) de meest gebruikte bron is om seksueel getint beeldmateriaal te plaatsen, gevolgd door het delen via mobiele telefoons (27%) en YouTube (25%). Andere mogelijke bronnen zijn websites speciaal voor wraakporno waar daders (beeld)materiaal kunnen uploaden, al dan niet tezamen met persoonsgegevens en contactgegevens van de afgebeelde persoon.

Slachtoffers wraakporno

Uit twee van de drie geïnccludeerde studies over wraakporno kwam naar voren dat vrouwen vaker bedreigd worden met het zonder toestemming online plaatsen van seksueel getint beeldmateriaal om de afgebeelde te schaden, het materiaal van vrouwen vaker daadwerkelijk online wordt geplaatst (Lenhart et al., 2016) en op wraakpornowebsites meer afbeeldingen van vrouwen staan (92%) dan van mannen (Uhl et al., 2018).

Uit het onderzoek van Lenhart en collega's (2016) komt verder naar voren dat Afro-Amerikanen, LHBT'ers, lager opgeleiden (middelbare school niet afgemaakt, of hoger onderwijs niet afgemaakt) en jongeren van 18 tot 29 jaar vaker slachtoffer worden van wraakporno. Vooral het verschil tussen LHBT'ers (15% bedreigd met verspreiding (semi)naakt foto/video; 7% naaktfoto/video verspreid) en heteroseksuele mensen (2% bedreigd met verspreiding (semi)naakt foto/video; 2% naaktfoto/video verspreid) is aanzienlijk. Wanneer leeftijd en geslacht wordt samengenomen vonden Uhl en collega's (2018) dat vrouwen van 15-29 jaar vaker slachtoffer worden van dreiging met de online plaatsing van seksueel getint beeldmateriaal (10%) of daadwerkelijke online plaatsing (6%) dan mannen in dezelfde leeftijdscategorie (3%; 4%). Zie Bijlage 2, tabel B.2.

Daders wraakporno

Over de daderkenmerken van daders van wraakporno is weinig bekend. In de drie geïnccludeerde studies over wraakporno werd beperkt aandacht besteed aan daders. De focus van de studies lag op het in kaart brengen van de prevalentie van slachtofferschap (Lenhart et al., 2016), de totstandkoming van seksueel getint beeldmateriaal en de impact van wraakporno op slachtoffers (Short et al., 2017) en een content analyse van berichten op websites voor wraakporno (Uhl et al., 2018). Zie Bijlage 2, tabel B.3.

Motieven wraakporno

Uhl en collega's (2018) analyseerden de inhoud van 134 foto's van zeven verschillende websites voor wraakporno. Daarbij werd het beeldmateriaal samen met de bijgevoegde persoonlijke gegevens van het slachtoffer, de demografische kenmerken van het slachtoffer en de dader en de reacties van kijkers gecodeerd. Bij 35,8% van de foto's vermeldde de dader de reden voor het online plaatsen van de foto. De motieven voor wraakporno waren omdat de afgebeelde persoon de ex van de dader was (21,6%), sexy was (21,6%), een slet was (14,9%) of omdat de afgebeelde persoon was vreemdgegaan (6%).

Sextortion

Modus operandi sextortion

Powell en Henry (2018) schetsten op basis van interviews met stakeholders en experts een stereotype scenario van sextortion waarbij een jonge jongen online denkt te praten met een jong meisje. Tijdens het gesprek worden al snel seksuele onderwerpen geïntroduceerd. Het jonge meisje, in werkelijkheid

de dader, stuurt de jongen vervolgens enkele beelden, zogenaamd van zichzelf. Deze beelden heeft de dader bijvoorbeeld op het internet gevonden. Vervolgens wordt de jongen uitgenodigd of uitgedaagd zelf ook foto's van zichzelf te sturen. Vanaf dit punt beschikt de dader over beeldmateriaal waar het slachtoffer mee afgeperst kan worden voor bijvoorbeeld meer materiaal, geld of seksuele gunsten (Powell & Henry, 2018). Toch zijn er meer manieren waarop seksueel getint beeldmateriaal kan worden verkregen waarmee iemand kan worden afgeperst. Ondanks dat 71,9% van het beeldmateriaal waarmee iemand wordt afgeperst vrijwillig is gemaakt en gestuurd, is ook een deel zonder toestemming gemaakt (25,5%), heeft de dader het beeldmateriaal van iemand anders gekregen (9,8%), betreft het een nepafbeelding (7,3%) of heeft de dader het beeldmateriaal via hacking verkregen (4,8%) (Wolak et al., 2018). Dit komt overeen met de verschillende vormen van wraakporno.

Bij sextortion worden verschillende verleidingstechnieken gebruikt. Kopecký (2017) schets in zijn artikel verschillende stadia die door daders van sextortion kunnen worden doorlopen. In het eerste stadium probeert de dader in contact te komen met het slachtoffer. Het gesprek wordt veelal gestart met een van de volgende eenvoudige zinnen: "Hallo, wil je wat foto's uitwisselen?", "Hallo, laten we een praatje maken!", "Hallo, hoe gaat het?". Daarbij kan het voorkomen dat de dader het doet lijken alsof het contact met een gekozen slachtoffer onopzettelijk is door bijvoorbeeld te zeggen het slachtoffer per ongeluk aan de vriendenlijst te hebben toegevoegd (Kopecký, 2017). Wolak en collega's (2018) vonden dat het eerste contact meestal plaatsvindt via berichtapplicaties (34%) of social media (32%). Communicatie vindt geregeld op meerdere platforms plaats. Meestal wordt het slachtoffer eerst geïdentificeerd en benaderd op een social mediawebsite waarna het gesprek verder gaat in een anonieme berichtenapp (zoals WhatsApp) of livestream videochat (zoals Facetime of Skype) (Europol, 2017; NPO Radio 1, 2019; Shannon, 2008)

In het tweede stadium van sextortion stuurt de dader een foto of serie foto's als het slachtoffer op het eerste contact reageert. Om de aandacht van het slachtoffer te trekken zal de dader het slachtoffer complimenteren. Wanneer het slachtoffer een foto stuurt zal de dader het slachtoffer vleien en het materiaal positief beoordelen. De dader zal proberen in te spelen op de behoefte aan bewondering en respect van het slachtoffer en het slachtoffer daarmee manipuleren om meer materiaal te laten sturen. In dit stadium wordt een vriendschapsband of romantische relatie opgebouwd (Kopecký, 2017; Europol, 2017).

In het volgende stadium probeert de dader de identiteit van het slachtoffer te bevestigen. De dader kan bijvoorbeeld het slachtoffer vragen een foto te maken met een naam en een datum erop. De dader introduceert deze fase meestal via de volgende zinnen: Nee, jij bent het niet op de foto. Ik geloof je niet. Op deze manier probeert de dader te achterhalen dat hij of zij met een echt kind aan het communiceren is en dat het beeldmateriaal authentiek is (Kopecký, 2017).

Nadat het contact met het slachtoffer is gelegd en de identiteit is geverifieerd volgt het stadium waarbij de intimiteit wordt geïntensifieerd. In dit stadium zal de uitwisseling van het beeldmateriaal intiemer worden en maken foto's van geklede personen plaats voor naakt of seminaaktfoto's. Daders kunnen hierbij ook het slachtoffer vragen seksuele handelingen uit te voeren en dit vast te leggen (Kopecký, 2017).

De laatste fase is de fase waarin het slachtoffer wordt afgeperst met het seksueel getinte materiaal. Het slachtoffer wordt meestal afgeperst met de bedreiging het beeldmateriaal naar vrienden of familie te sturen (Kopecký, 2017). Andere technieken die door daders worden gebruikt zijn onder andere het

slachtoffer bedreigen hen of familieleden pijn te doen of seksueel te misbruiken, dreigen zelfmoord te plegen, dreigen seksueel getint materiaal van het slachtoffer te creëren met gebruik van digitale bewerkingsmiddelen, het creëren van een nepaccount van het slachtoffer en dreigen met het plaatsen van seksueel getint materiaal van het slachtoffer en het opslaan van seksueel expliciete conversaties en dreigen deze online te plaatsen (Europol, 2017).

Hoewel de meeste verleidings- en manipulatietechnieken zowel bij mannelijke als vrouwelijke slachtoffers worden gebruikt wordt in het rapport van Europol (2017) gesteld dat er verschillen zitten in het gebruik van bepaalde methodes. Zo doen daders van mannelijke slachtoffers zich vaak jonger en als vrouw voor, delen zelf ook beeldmateriaal, nemen deel aan livestreaming, nemen het beeldmateriaal stiekem op en dreigen het beeldmateriaal met vrienden en familie te delen. Bij vrouwelijke slachtoffers bieden daders aanzienlijk vaker iets in ruil voor seksueel getint beeldmateriaal, zoals bijvoorbeeld geld of drugs (Europol, 2017).

Uit het rapport van Europol (2017) komt naar voren dat in de meerderheid van 123 gevallen van sextortion in verschillende landen²⁰ de motivaties van daders seksueel was (83%) waarbij de dader seksueel getint beeldmateriaal of seksuele gunsten eiste. Ook in het onderzoek van Wolak en collega's (2018) kwam seksuele sextortion het meeste voor. Wanneer seksueel getint beeldmateriaal het doel van de daders is escaleren zij vaak hun eisen in zowel de hoeveelheid beeldmateriaal als de ernst van het materiaal. Naast het verkrijgen van seksueel getint beeldmateriaal of seksuele gunsten hadden daders in het onderzoek van Wolak en collega's (2018) verschillende andere motieven voor afpersing met seksueel getint beeldmateriaal, bijvoorbeeld om een relatie in stand te houden of te hervatten (41,2%) of om het slachtoffer zichzelf te laten schaden (10,3%). Financiële sextortion komt minder vaak voor (7% in Europol, 2017 en 8,0% in Wolak et al., 2018).

Tot slot zijn er aanwijzingen dat georganiseerde misdaadgroepen zich op een breed spectrum aan slachtoffers richten en in bulk verzoeken sturen naar groepen potentiële slachtoffers. Daarbij worden dus niet langer individuele slachtoffers benaderd, maar worden verzoeken op grote schaal naar vele slachtoffer tegelijkertijd gestuurd. Een recente Nederlandse zaak in Leiden waarbij tientallen slachtoffers door een groep tieners met seksueel getint beeldmateriaal werden afgeperst is een voorbeeld van een dergelijke zeer georganiseerde bende met een duidelijk afgebakende taakverdeling (NPO Radio 1, 2019; NOS, 2019). Een uitzondering vormt de groep seksueel gemotiveerde daders, die door manipulatieve tactieken meer individuele relaties met hun slachtoffer proberen aan te gaan. Het op dit moment nog lopende onderzoek van het EOKM naar slachtofferschap van financiële sextortion onder Nederlandse jongens tot 26 jaar moet meer inzicht geven in de modus operandi van daders van deze vorm van online seksueel geweld. Daarnaast heeft het Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel (CKM) een onderzoek uitgevoerd naar (online) seksueel misbruik van meisjes met anorexia nervosa door proanorexia-coaches die zich strafbaar maken aan onder andere afpersing, afdreiging en sextortion (Simons, Noteboom & Van Furth, 2020).

Slachtoffers sextortion

De literatuur biedt niet veel inzichten in de slachtofferkenmerken van slachtoffers van sextortion. Drie van de acht studies over sextortion concluderen dat vrouwen vaker slachtoffer zijn dan mannen. Daarbij wordt echter in een van de onderzoeken gesteld dat, overeenkomstig met de jaarverslagen

²⁰ Verenigd Koninkrijk, Italië, Duitsland, Roemenië, Finland, Zweden, Ierland, Oostenrijk, Denemarken, Bulgarije, Spanje, Estland, Portugal, Frankrijk, België en Nederland

van Helpwanted.nl, sextortion genderspecifiek is. Zo worden vrouwen vaker slachtoffer van seksuele sextortion en zijn mannen vaker slachtoffer van financiële sextortion (Europol, 2017; EOKM, 2017a; EOKM, 2017b; EOKM, 2018). In twee van de acht studies wordt echter geconcludeerd dat mannen juist vaker slachtoffer zijn van sextortion.

Ook inzake leeftijd lopen de resultaten uiteen. Waar in het ene onderzoek wordt gesteld dat in ruim 60% van de gevallen het slachtoffer tussen de 16 en 19 jaar is (Wolak et al., 2018), wordt in een andere studie gevonden dat slachtoffers van sextortion juist jonger (8-17 jaar) zijn met een gemiddelde leeftijd van 15 jaar (Europol, 2017).

Wolak en collega's (2018) vinden tot slot dat blanke mensen vaker slachtoffer worden van sextortion dan mensen met een andere etniciteit. Dit vonden zij zowel voor de populatie minderjarige slachtoffers als voor volwassenen (18-25 jaar). Voor een volledig overzicht van de slachtofferkenmerken van sextortion zie Bijlage 3, tabel C.2.

Daders sextortion

Daderkenmerken van daders van sextortion zijn beperkt onderzocht en gerapporteerd. Op basis van een survey onder experts op het gebied van sextortion rapporteerden onderzoekers dat voornamelijk mannen daders van sextortion zijn. Volgens deze zelfde experts zijn daders tussen de 14 en 70 jaar oud met een gemiddelde leeftijd van 34 jaar. De onderzoekers veronderstellen dat de uitspraken van de experts hoofdzakelijk gaan over daders van seksuele sextortion in plaats van financiële sextortion (Europol, 2017). Toch vinden ook andere studies dat vooral mannen daders van sextortion zijn (Wolak et al., 2018; Powell et al., 2019). Reed en collega's (2016) stellen dat mannen vaker dreigen om seksueel getint beeldmateriaal te delen, maar vrouwen juist daadwerkelijk vaker overgaan tot het delen van het materiaal. Voor een volledig overzicht van de daderkenmerken van sextortion zie Bijlage 3, tabel C.3.

Tot slot zijn voor sextortion, zoals eerdergenoemd, aanwijzingen voor georganiseerde misdaad waarbij criminele bendes in georganiseerd verband (internationaal) meerdere potentiële slachtoffers tegelijkertijd proberen te benaderen (Europol, 2017). Het is onbekend wat de kenmerken van de daders van deze vorm van sextortion zijn.

Grooming

Modus operandi grooming

In 2003 heeft O'Connell een fasenmodel ontwikkeld voor online grooming. Zij gebruikte hiervoor meer dan vijftig uur aan observaties over een periode van vijf jaar waarbij de onderzoeker zich in een chatroom als minderjarige voordeed. De fasen zijn 1) vriendschapsvorming, 2) relatievorming, 3) risicobeoordeling, 4) exclusiviteit en 5) seksuele fasen. Het fasenmodel van O'Connell (2003) is de meest gebruikte theorie om online grooming te verklaren (Black et al., 2015). Uit onderzoek komt naar voren dat groomers geen homogene groep daders vormen en zij variëren wat betreft de type en de volgorde van de fase waarin zij vorderen. Sommige daders besteden aanzienlijk meer tijd aan de fases vriendschapsvorming en relatievorming terwijl andere groomers direct overgaan tot de seksuele fase (Black et al., 2015). Het online groomingproces is daarmee dus geen lineair proces.

De eerste fase, omschreven door O'Connell (2003), is vriendschapsvorming. Het manipuleren van een minderjarige tot seksuele activiteiten of offline ontmoetingen vangt vaak aan met het opbouwen van

een vriendschapsrelatie waarbij de dader de minderjarige leert kennen door vragen te stellen over het leven van de minderjarige en over koetjes en kalfjes te praten. Daarbij is het opbouwen van vertrouwen in de eerste fase van contact vaak een vast onderdeel van het proces naar een offline ontmoeting (Black et al., 2015; Shannon, 2008). De tijdsduur van deze fase verschilt per groomer en het aantal keren dat dit stadium van de relatie opnieuw wordt vastgesteld is afhankelijk van het contact tussen de groomer en de minderjarige (O'Connell, 2003).

De tweede fase van online grooming is relatievorming. Dit is een uitbreiding van de vriendschapsvorming waarbij de dader het kind beter probeert te leren kennen door bijvoorbeeld te praten over het leven van de minderjarige op school en/of thuis. Door het contact met de minderjarige te onderhouden probeert de dader de illusie te wekken de beste vriend van de minderjarige te zijn. Bij dit contact past de groomer zijn of haar gedrag, taal en communicatiestijl aan, aan de minderjarigen om hen op hun gemak te laten voelen en een gevoel te geven iets gemeen te hebben. Dit werd ook in ander empirisch onderzoek gevonden (De Santisteban et al., 2018). Verder leert de groomer over de interesses en overtuiging en de behoeften van de minderjarige waardoor een band kan worden geschept en de groomer kan voldoen aan tekortkomingen in de offline wereld (Williams, Elliot & Beech, 2013; De Santisteban et al., 2018). Niet alle daders doorlopen deze fase (O'Connell, 2003).

De derde fase, de risicobeoordeling, refereert naar het deel van het gesprek waarbij de dader de minderjarige vraagt naar bijvoorbeeld de locatie en het aantal gebruikers van de computer. De verzameling van deze informatie draagt bij aan de risicobeoordeling van de dader dat zijn of haar activiteiten worden gedetecteerd (O'Connell, 2003). De beoordeling van dit risico is een belangrijk onderdeel van het online groomingproces en wordt ook gevonden in het onderzoek van Williams en collega's (2013). Zij stellen echter dat het stadium van risicobeoordeling een voortdurend proces is in tegenstelling tot een eenmalige evaluatie zoals gesteld door O'Connell (2003). Black en collega's (2015) vonden zelfs dat de meerderheid van de groomers vrijwel onmiddellijk bij de aanvang van het gesprek naar de locatie en woonsituatie van de minderjarige vroegen, in plaats van na de fase van relatievorming. Uit het European Online Grooming Project (Webster et al., 2012) kwam naar voren dat het risicomanagement van daders op drie manieren wordt uitgevoerd. Allereerst wordt het risico op detectie en kwetsbaarheid gemanaged door het gebruik van technologie en logistiek zoals het gebruiken van verschillende IP-adressen en verschillende methoden voor opslag van materiaal of gesprekken. Verder proberen daders de communicatie met hun slachtoffers in privégesprekken te onderhouden in plaats van op openbare fora. Tot slot wordt het risico op detectie en kwetsbaarheid beheerd bij offline ontmoetingen met minderjarigen door bijvoorbeeld ver van huis af te spreken (Webster et al., 2012).

De vierde fase van online grooming omschreven door O'Connell (2003) is de fase van exclusiviteit. In deze fase wordt het gevoel van vriendschap versterkt en wordt de relatie gekenmerkt door een sterk gevoel van wederkerigheid waarbij door wederzijds respect de communicatie geheim moet blijven voor anderen. De vertrouwensband wordt veelal vastgesteld op het moment dat de dader aan de minderjarige vraagt hoeveel het kind hem of haar vertrouwt. In dit stadium van het groomingproces zal de groomer de minderjarige speciaal laten voelen, cadeautjes aanbieden en afspraken maken om verschillende activiteiten te ondernemen (Gupta, Kumaraguru, Sureka, 2012). Dit levert een belangrijke basis voor de volgende fase waarbij de communicatie in toenemende mate van intieme en seksuele aard wordt.

De vijfde fase is de seksuele fase en is een belangrijke ontwikkeling in het online groomingproces. Dit stadium kan worden geïntroduceerd door vragen die onschuldig lijken als ‘ben je ooit gekust?’. Hierbij is de eerder gelegde basis van vertrouwen waarbij de minderjarige het gevoel heeft overal over te kunnen praten een belangrijk onderdeel (O’Connell, 2003). Toch hoeft niet altijd de fase van uitgebreide kennismaking en het opbouwen van een vertrouwensband aan de seksuele fase vooraf te zijn gegaan. Winters, Kaylor en Jeglic (2017) vonden dat 89% van de daders in hun eerste gesprekken met lokprofielen van minderjarige slachtoffers seksuele inhoud introduceerden. De seksuele context in de seksuele fase kan verschillende vormen aannemen waaronder flirten, ‘dirty talk’, het versturen van seksueel getinte foto’s of weblinks naar pornografisch materiaal. De seksuele fase kan allereerst tot doel hebben om seksueel gedrag voor de minderjarige te normaliseren ter voorbereiding op fysiek (offline) contact (Shannon, 2008). Groomers kunnen bij dit normaliseren gebruik maken van kinderpornografie om de minderjarigen te leren hoe ze moeten masturberen, orale seks geven en seksuele gemeenschap moeten hebben. Daarnaast krijgt de groomer meer controle over de minderjarige omdat hij of zij door de exclusieve vertrouwensband dingen deelt waarvan hij of zij niet wil dat anderen het weten. Dit geeft de dader pressiemateriaal om de minderjarige mee onder druk te zetten of te chanteren (Cohen-Almagor, 2013; De Graaf, Hoïng, Zaagsma & Vanwesenbeeck, 2007).

De aard van het gesprek kan variëren van milde suggesties tot expliciete beschrijvingen van seksuele handelingen. Daarbij kan de focus op het kind liggen, waarbij de volwassene zich als een soort mentor voordoet om de minderjarige beter begrip van zijn of haar seksualiteit bij te brengen. Dit kan verder uitwerken in gesprekken over seksuele technieken die de minderjarige in de offline wereld zou kunnen gebruiken om de groomer seksueel te bevredigen. Uit onderzoek blijkt dat dergelijke communicatie kenmerkend is voor de ontwikkeling van een online relatie naar een verzoek tot een persoonlijke ontmoeting (O’Connell, 2003).

De laatste fase van online grooming is de slotfase waarin een vorm van schadebeperking zit en de zogenaamde ‘hit and run’ tactiek. Om het risico op openbaarmaking van de relatie tussen de groomer en de minderjarige te minimaliseren kan de groomer het slachtoffer loven en aanmoedigen als vorm van schadebeperking. Een dader die geen interesse heeft in schadebeperking of doorlopend contact met de minderjarige kan de communicatie simpelweg afbreken zonder de relatie met de minderjarige te herstellen.

Het European Online Grooming Project (Webster et al., 2012) is het eerste en vooralsnog enige grootschalig internationaal onderzoek naar online grooming. Het onderzoek bestond uit verschillende fases waarin onder andere diepte-interviews werden uitgevoerd met 33 mannelijke plegers van online grooming uit Engeland, België en Noorwegen. In dit onderzoek is ook een definitie gebruikt voor online grooming die het meest aansluit bij de bewoording in het Verdrag van Lanzarote en de Nederlandse strafbaarstelling van grooming, namelijk:

“the process by which a person befriends a young person online to facilitate online sexual contact and/or a physical meeting with them, with the goal of committing sexual abuse”

Om deze redenen zal het European Online Grooming project (Webster et al., 2012) hieronder wat uitgebreider worden toegelicht en gerelateerd aan overig internationaal onderzoek naar online grooming.

Slachtoffers online grooming

Malesky (2007) vond dat voor daders van online grooming drie factoren bijdragen aan de keuze voor een specifiek minderjarig slachtoffer. Allereerst wordt de aantrekkelijkheid van een slachtoffer verhoogd als een minderjarige op een of andere manier seks online benoemt, bijvoorbeeld op hun social media profiel. Een tweede factor is als een kind behoeftig of onderdanig lijkt. Tot slot draagt de online gebruikersnaam van de minderjarige bij aan de slachtofferkeuze. Als het kind jong lijkt, bijvoorbeeld door het noemen van de geboortedatum in de gebruikersnaam, verhoogt dit voor groomers de aantrekkelijkheid van de minderjarige als potentieel slachtoffer (Malesky, 2007).

Webster en collega's (2012) maakten op basis van diepte-interviews met 33 veroordeelde mannelijke groomers en de chatlogs van de conversaties tussen de groomer en zijn slachtoffer(s) een overzicht van de slachtofferkenmerken van online grooming. In dit overzicht maken zij een onderscheid tussen 'kwetsbare' en 'risico nemende' slachtoffers. Kwetsbare slachtoffers worden gekenmerkt door een behoefte aan aandacht en affectie, wat vaak voortkomt uit een moeilijke relatie met ouders, conflicten tussen ouders, eenoudergezinnen of samengestelde gezinnen. De slechte relatie met ouders in combinatie met eenzaamheid, moeilijkheden met sociale interacties en weinig zelfvertrouwen maakt deze slachtoffers vatbaar voor online grooming. Zij zoeken op het internet de aandacht en liefde die zij thuis of op school missen en geloven dat zij op het internet een echte relatie hebben met de groomer. De eenzame of verlegen kinderen of jongeren gebruiken online communicatie met anderen in chatrooms ter compensatie van sociale problemen offline (Peter, Valkenburg & Schouten, 2006). Het gaat hier dus om kwetsbare kinderen of jongeren waarbij een laag zelfbeeld, emotionele problematiek en ook psychische problematiek als depressies bijdragen aan een verhoogd risico op online grooming (Webster et al., 2012; De Graaf & Vanwesenbeeck, 2006; Mitchell, Ybarra, & Finkelhor, 2007).

De risico-nemende slachtoffers hebben, tegengesteld aan het kwetsbare slachtoffer, vaak veel zelfvertrouwen, zijn extravert en ongeremd. Op het internet zoeken zij avontuur en hebben het gevoel online controle te hebben. Over de relatie van deze slachtoffers met ouders en familie is minder bekend. Risico nemende slachtoffers zijn vatbaar voor chantage omdat ze actief 'meewerken' aan het online misbruik. Bij offline ontmoetingen zijn risico nemende slachtoffers vaak minder zelfverzekerd, meer introvert en minder volwassen als ze online lijken (Webster, 2012). Een belangrijke kanttekening bij de typologie van slachtoffers van online grooming van Webster et al. (2012) is dat deze gebaseerd is op interviews met daders in plaats van slachtoffers van online grooming.

Whittle, Hamilton-Giachritsis en Beech (2014) identificeerden op basis van interviews met slachtoffers van grooming verschillende risicofactoren. Zij interviewden in totaal acht blanke slachtoffers, waarvan zes vrouwen en twee mannen. In alle gevallen leidde de grooming seksueel misbruik online en/of offline door mannelijke daders. Van de acht door Whittle en collega's (2014) geïnterviewde slachtoffers vertoonden zeven risicofactoren met betrekking tot zichzelf als individu. De helft van de respondenten gaf aan dat zij een dieptepunt in hun leven hadden bereikt, zes hadden een laag zelfbeeld of waren eenzaam ten tijde van de grooming. Volgens henzelf had dit bijgedragen aan hun rationalisering om met de dader in contact te treden. Daarbij wordt in sommige onderzoeken offline seksueel misbruik als risicofactor beschouwd voor toekomstig online slachtofferschap (Helweg-Larsen et al., 2011). Verder stellen Whittle en collega's (2014) dat vooral meisjes, jongeren die twijfelen over hun seksualiteit (jongens of meisjes) en jongeren met een handicap kwetsbaar zijn voor online grooming.

Een tweede domein van risicofactoren voor slachtofferschap van grooming is op het gebied van familie. De meerderheid van de slachtoffers in het onderzoek van Whittle en collega's (2014) had gescheiden ouders of kwam uit een samengesteld gezin. De respondenten omschreven moeilijke familierelaties, ruzies thuis en problemen met stiefgezinsleden. Hoewel bijna de helft van de respondenten (n= 3) aangaf een goede relatie te hebben met hun ouders, gaven zij allen aan dat deze relatie voor het delict tijdelijk in gevaar was gebracht door bijvoorbeeld ziekte, rouw of werk (Whittle et al., 2014). Shannon (2008) vond ook dat slachtofferschap van online grooming waarschijnlijk was als de minderjarige ook thuis andere vormen van slachtofferschap heeft ervaren. Deze risicofactoren passen bij de typologie 'kwetsbaar slachtoffer' van Webster en collega's (2012).

Naast individuele risicofactoren en risicofactoren in het familiedomein stelde ook meer dan de helft van de respondenten (n= 5) nooit met ouders te hebben gesproken over internetveiligheid en 3 slachtoffers hadden thuis geen internetbeperkingen (Whittle et al., 2014). Zeven jongeren gaven aan langdurig online te zijn op het moment dat zij de dader ontmoetten en het internetgebruik van de helft van de respondenten kan als buitensporig worden beschouwd. Het vele internetgebruik was vaak een compensatie voor problemen in andere domeinen van het leven van de respondenten. Daarnaast stelde een meerderheid van de respondenten dat gevoelens van verveling bij konden hebben gedragen aan het online contact met de dader (Whittle et al., 2014). Andere motieven van adolescenten om online met vreemden te communiceren zijn vermaak, sociale inclusie, het onderhouden van relaties, het ontmoeten van nieuwe mensen en sociale compensatie. Overkoepelende motieven voor het online communiceren met vreemden zijn verveling, nieuwsgierigheid en disinhibitie (Peter et al., 2006).

Daders online grooming

Het Europees Online Grooming Project (Webster et al., 2012) identificeert drie typen online groomers; intimiteitzoekers, adaptieve en hyper geseksualiseerde groomers. Groomers van het eerste type, de intimiteitzoeker, hadden geen eerdere veroordelingen voor zedendelicten. Deze groomers hadden de overtuiging dat het contact met de minderjarige gedefinieerd kan worden als een instemmende relatie. Deze daders pasten op hun online profiel hun identiteit niet aan omdat ze graag geliefd wilde worden om wie ze in werkelijkheid zijn. Intimiteitzoekers hadden geen (online) contact met andere zedendaders en waren niet in het bezit van kinderpornografie. Het contact tussen de intimiteitzoekende groomer en de minderjarige wordt gekenmerkt door een periode van aanzienlijke tijd waarin de groomer en de minderjarige elkaar leren kennen voordat zij elkaar offline ontmoeten (Webster et al., 2012). Volgens Webster en collega's (2012) is het waarschijnlijk dat het type groomer 'intimiteitszoeker' en het kwetsbare slachtoffer elkaar online vinden omdat beiden intimiteit zoeken en de online communicatie verwarren met echte liefde. Beide typen zijn op zoek naar vertrouwen en geborgenheid (Webster et al., 2012).

Adaptieve groomers, het tweede type, hadden in tegenstelling tot de intimiteitzoekers wel eerdere veroordelingen voor zedendelicten tegen kinderen. Ook deze groomers hadden vanuit hun eigen behoeften de overtuiging dat minderjarigen capabel en volwassen zijn. Het verschil met het eerste type is dat deze groomers niet spraken over een relatie. Adaptieve groomers hadden soms contact met andere online zedendelinquenten. Het belangrijkste kenmerk van dit type groomers is dat zij hun identiteit aanpassen aan de minderjarige. De snelheid van het contact tussen de groomer en de minderjarige hing af van hoe de minderjarige op de groomer reageerde (Webster et al., 2012).

Hyper geseksualiseerde groomers worden gekarakteriseerd door hun snelle al dan niet onmiddellijke introductie van een seksuele context in het gesprek met een minderjarige. Deze groomers waren vaak in het bezit van grote collecties kinderpornografie en soms ook extreme pornografie voor volwassenen. Hyper geseksualiseerde groomers hebben veel contact met andere zedendelinquenten. Deze groomers namen op hun online profielen verschillende identiteiten aan waarbij hun profielfoto geregeld een foto van hun geslachtsdeel is. Het contact met de minderjarige wordt gekenmerkt door een sterk geseksualiseerde context waarbij de groomers neigden naar het ontmenselijken van hun slachtoffers. De risico nemende slachtoffers lijken het beste te passen bij de hyper geseksualiseerde groomer, aangezien beide op zoek lijken te zijn naar avontuur en online seksuele communicatie. Door groomers van dit type werden minder vaak afspraken voor offline ontmoetingen geplaatst.

De groep hyper geseksualiseerde groomers komt overeen met de door Briggs en collega's (2011) omschreven typologie van fantasie gedreven groomers. Deze groep groomers heeft volgens Briggs et al. (2011) het doel om online seksuele gesprekken met minderjarigen te voeren zonder het uiteindelijke doel om de kinderen offline te ontmoeten. Het is de vraag of dit type groomer wel daadwerkelijk groomers zijn, aangezien voor de strafbaarstelling in artikel 248e van het Wetboek van Strafrecht een ontmoeting dient te worden voorgesteld en enige handeling gericht op het verwezenlijken van een ontmoeting is vereist.

De andere groep groomers omschreven door Briggs en collega's (2011) is de contact gedreven groep groomers. Deze groomers zijn wel gemotiveerd door een verlangen om een seksuele relatie met minderjarigen op te bouwen en te onderhouden. Meer dan de helft van de groomers in het onderzoek van Briggs en collega's (60%, n= 31) planden een persoonlijke ontmoeting met een minderjarige.

Briggs en collega's (2011) hebben ook een overzicht gemaakt van de demografische kenmerken van deze twee typen daders. De fantasie gedreven groomers waren ouder dan de contact gedreven daders en ofwel getrouwd of gescheiden. De contact gedreven groomers waren meestal nooit getrouwd geweest en vaker werkeloos en minder goed opgeleid dan de fantasie gedreven daders. Voor beide type groomers leken hun daden niet te worden veroorzaakt door seksuele afwijkingen maar eerder door toegenomen sociaal isolement en dysforie (Briggs et al., 2011). In de praktijk blijkt het echter niet eenvoudig een onderscheid te maken tussen fantasie gedreven groomers en contact gedreven groomers (Broome, Izura & Lorenzo-Dus, 2018). Concluderend kan worden gesteld dat daders van online grooming geen homogene groep vormen in termen van demografie, pleegwijze en motivatie.

Tot slot maakte Van Gijn-Grosvenor en Lamb (2016) een onderscheid tussen groomers die mannelijke of vrouwelijke minderjarigen online benaderen. Zij vonden dat groomers die meisjes online groomden significant jonger waren dan groomers die jongens online benaderden. Verder duurde het online contact tussen groomers en meisjes langer dan contact tussen groomers en jongens en vroegen groomers meisjes en jongens om andere foto's. Groomers vroegen aan meisjes veelal om foto's in bikini, waar groomers jongens vroegen foto's te sturen van hun penis.

Naast de verschillende eigenschappen van de daders wordt vaak gedacht dat de anonimiteit van het internet drempelverlagend werkt bij het plegen van online seksuele delicten (Suler, 2004). Daarbij kan gedacht worden aan het anoniem contact opnemen met minderjarigen om je identiteit verborgen te houden of misleiding over persoonlijke eigenschappen zoals leeftijd. De algemene perceptie dat alle groomers zich online voordoen als een jonger persoon lijkt een misvatting, aangezien slachtoffers in de meeste gevallen op de hoogte zijn van het feit dat ze communiceren met een volwassene. Wolak,

Finkelhor en Mitchell (2004) merkten op dat slechts 5% van de daders zich in het gesprek met minderjarigen voordeden als jongeren. Ook in het onderzoek van Briggs en collega's (2011) had slechts 17,6% van de daders gelogen over hun leeftijd. Van Gijn-Grosvenor en Lamb (2016) vonden in hun onderzoek dat daders die jongens online benaderden gemiddeld meer jaren van hun daadwerkelijke leeftijd aftrokken ($M = 8.58$, $SE = 1.26$) dan groomers die meisjes online benaderden ($M = 5.74$, $SE = 1.04$).

Ook loverboys en mensenhandelaren werven en exploiteren tegenwoordig hun slachtoffers via het internet, waarbij ze slachtoffers via het internet verleiden. Digitale loverboys en mensenhandelaren kunnen via het internet met meerdere potentiële slachtoffers tegelijkertijd contact hebben en door informatieverzameling hun slachtoffer uitkiezen. Dit kan ook omschreven worden als een vorm van grooming (Zanetti, 2009).

Kanttekeningen en limitaties gebruikte onderzoeken

De resultaten over risicofactoren uit het onderzoek van Whittle en collega's (2014) dienen met enige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. In de interviews met slachtoffers is aan de respondenten zelf gevraagd wat volgens hen risicofactoren waren. Bij de beoordeling van de risicofactoren is geen vergelijking gemaakt met de aanwezigheid van de risicofactoren van een algemene populatie jongeren of een populatie jongeren die niet slachtoffer is. Het is dus onduidelijk of de gestelde risicofactoren daadwerkelijk hebben bijgedragen aan het slachtofferschap. Ook werden in het onderzoek van Whittle en collega's (2014) slechts acht slachtoffers geïnterviewd en is de steekproef te klein om resultaten te generaliseren naar een grotere populatie.

Een belangrijke opmerking bij de gebruikte onderzoeken naar de modus operandi van grooming daderkenmerken is dat het merendeel van de veroordeelde groomers waarvan hun groomingproces werd geanalyseerd een interactie met een lokaasprofiel van een minderjarig slachtoffer betrof. Hierbij deden undercover onderzoekers, getrainde vrijwilligers of undercover politieagenten zich als minderjarigen voor in plaats van dat de dader met een echte minderjarige communiceerde (Black et al., 2015; Marcum, 2007; O'Connell, 2003). Het is goed mogelijk dat de interactie tussen een groomer en een minderjarige verschilt van de communicatie tussen een groomer en een andere meerderjarige die zich voordoet als kind. Williams en collega's (2013) merken op dat een lokaas van een minderjarig slachtoffer waarschijnlijk met de groomer in contact blijft wanneer de inhoud verontrustend is waar een echt slachtoffer kan besluiten het contact te verbreken op het moment dat hij of zij zich ongemakkelijk voelt. Daarbij kan een lokaas het gesprek zelfs moedwillig een bepaalde kant op sturen.

Een tweede limitatie van de gebruikte onderzoeken is dat de steekproef van daders vaak enkel bestond uit mannen. Het is onduidelijk of ook vrouwen op het internet minderjarige slachtoffers groomen. Verder bestond de steekproef uit veroordeelde daders. Het is denkbaar dat de groep groomers die gepakt en veroordeeld wordt significant verschilt van de groep groomers die onder de radar blijft.

Een laatste limitatie van de geanalyseerde studies is dat veelal gebruik gemaakt werd van kleine steekproeven. Zo betrof bijvoorbeeld de steekproef van het onderzoek van Kloess, Hamilton-Giachritsis, en Beech (2019) slechts vijf veroordeelde groomers. Resultaten uit een onderzoek met een dergelijk kleine steekproef bemoeilijkt generalisatie naar een bredere populatie van groomers omdat mogelijk sprake is van selectiviteit.

6. Betrokken partijen aanpak online seksueel geweld

Bij de aanpak van online seksueel geweld zijn verschillende partijen betrokken. Zowel hulpverleningsinstanties als Slachtofferhulp Nederland, kenniscentra zoals Rutgers, ngo's als Terre des Hommes en rechtshandhaving houden zich bezig met de gevolgen, de preventie, de opsporing, de vervolging of de bestraffing van online seksueel geweld. Dit hoofdstuk voorziet in de beantwoording van onderzoeksvraag 4a.

Een uitgebreide online zoektocht is uitgevoerd waarbij de websites van de verschillende betrokken partijen zijn geraadpleegd. Op basis van de online informatie is een concepttekst geschreven over de rol van de betrokken partijen. De partijen zijn individueel via e-mail benaderd met daarin een omschrijving van het onderzoek en de concepttekst. In de e-mail werden de partijen verzocht de bijgevoegde tekst te beoordelen, aan te passen of aan te vullen. Verder werd in de e-mail gevraagd naar wat volgens hen andere belangrijke betrokkenen zijn in de aanpak van online seksueel geweld. Op die manier is enerzijds getest of de gevonden betrokken partijen ook door anderen als belangrijke betrokkenen werden gezien. Anderzijds was het doel van deze vraag om te controleren of alle belangrijke partijen door de uitgebreide online zoektocht waren gevonden. Van de 18 benaderde partijen is van 17 een antwoord ontvangen. Enkel van de Meldknop is een antwoord uitgebleven. De onderstaande teksten over deze partij is dus niet in samenwerking tot stand gekomen en zijn uitsluitend gebaseerd op de informatie van de website. Hieronder volgt een overzicht van de betrokken partijen en hun werkzaamheden op het gebied van online seksueel geweld.

Politie

De politie houdt zich bezig met het voorkomen en bestrijden van criminaliteit, is verantwoordelijk voor de opsporing van strafbare feiten en helpt in noodsituaties. Daarbij werkt zij actief samen met (keten)partners en burgers. Daarnaast informeert politie op de website vraaghetdepolitie.nl over verschillende thema's. Zo geeft de website op het gebied van online seksueel geweld onder andere antwoord op de vragen 'Wat is sexting?'²¹, 'Wat is sextortion?'²², 'Waar kan ik terecht als ik te maken heb gehad met sexting?'²³, 'Waarom moet ik voorzichtig doen met het online verspreiden van eigen foto's?'²⁴ en 'Wat kan ik doen als er ongewenst een foto of filmpje van mij online staat?'²⁵. Naast het informeren over de verschillende verschijningsvormen van online seksueel geweld informeert de politie dus ook over welke stappen door slachtoffers gezet kunnen worden bij het ervaren van online seksueel geweld. Daarbij wordt ook doorverwezen naar verschillende andere organisaties die zich bezighouden met de aanpak van online seksueel geweld, zoals de website Helpwanted.nl, Meldknop.nl en Slachtofferhulp Nederland. Tot slot heeft de politie op dinsdag en donderdag tussen 19:00 uur en 21:00 uur een chat waar mensen vragen kunnen stellen of hulp kunnen krijgen. Daarbij kan dus ook informatie worden ingewonnen over online seksueel geweld. Regelmatig organiseert de politie op

²¹ <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/wat-is-sexting.html>

²² <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/wat-is-sextortion.html>

²³ <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/waar-kan-ik-terecht-als-ik-te-maken-heb-met-sexting.html>

²⁴ <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/waarom-moet-je-voorzichtig-zijn-met-het-online-verspreiden-van-eigen-fotos.html>

²⁵ <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/wat-kan-ik-doen-als-er-ongewenst-een-foto-of-filmpje-van-mij-online-staat.html>

woensdagavond een thema chat, waarbij thema's als kindermishandeling of zeden het onderwerp van het gesprek zijn. Daarbij worden vaak experts op het gebied van het thema uitgenodigd.

Openbaar Ministerie

Het Openbaar Ministerie is verantwoordelijk voor de opsporing en de vervolging van strafbare feiten. Daarvoor werken zij samen met politie en andere opsporingsdiensten. De officier van justitie geeft leiding aan de politie gedurende het onderzoek en zorgt dat dit zorgvuldig en rechtmatig plaatsvindt. Daarnaast heeft het Openbaar Ministerie de bevoegdheid om voor lichte strafbare feiten zelf een straf op te leggen. Voor bijvoorbeeld de afdoening van sextingzaken heeft het OM samen met politie de leidraad 'Pubers in Beeld' opgezet waarbinnen naast strafrechtelijke vervolging ook een alternatieve afdoening of een sepot als mogelijke afdoeningen worden genoemd.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen

De Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen is onafhankelijk en rapporteert aan de regering over de aard en omvang van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen in Nederland. Dit doet hij door contact te onderhouden en informatie in te winnen bij individuen, instanties en autoriteiten die zowel nationaal als internationaal betrokken zijn bij de aanpak van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen. Verschillende informatiebronnen zoals politiedossiers worden aangeboord en geanalyseerd in de rapportages en publicaties van de Nationaal Rapporteur. Verder monitort de Nationaal Rapporteur de effecten van beleid en doet aanbevelingen om de aanpak van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen te verbeteren. Hij bevordert de aanpak van mensenhandel en seksueel geweld tegen kinderen in praktijk, beleid en wetgeving en werkt aan het vergroten van bewustzijn hierover binnen de samenleving. Op het gebied van seksueel geweld hanteert de Nationaal Rapporteur een brede definitie waarbij ook vormen van online seksueel geweld aandacht krijgen.

Slachtofferhulp Nederland

Slachtofferhulp Nederland helpt slachtoffers na een misdrijf, verkeersongeval, ramp of calamiteit. Ook slachtoffers van online seksueel geweld zoals shame sexting, grooming en sextortion kunnen bij de organisatie terecht voor emotionele, praktische en juridische ondersteuning. Zo kan Slachtofferhulp Nederland adviseren over en ondersteunen tijdens het verwerkingsproces, hulp bieden in het contact met andere instanties en slachtoffers in contact brengen met lotgenoten in een online community. Verder kan de organisatie adviseren over en helpen bij het verhalen van eventuele schade, bijvoorbeeld in het strafproces. Op de website van Slachtofferhulp Nederland kunnen slachtoffers op een laagdrempelige manier informatie en tips vinden over verschillende vormen van online seksueel geweld en via de chat vragen stellen. Tot slot kunnen slachtoffers advies op maat krijgen door het invullen van speciale tools, bijvoorbeeld over het al dan niet doen van aangifte. Dit advies kan vervolgens opgeslagen worden in een persoonlijk account: Mijn Slachtofferhulp.

Fonds Slachtofferhulp

Fonds Slachtofferhulp is een onafhankelijke, maatschappelijke organisatie die zich inzet voor alle slachtoffers in Nederland. Dit doet de organisatie door te investeren in wetenschappelijk onderzoek, nieuw hulpaanbod, voorlichting, belangenbehartiging en lotgenotencontact. Verder heeft Fonds Slachtofferhulp de Slachtofferwijzer ontwikkeld. De website Slachtofferwijzer.nl geeft een overzicht van de beschikbare bronnen van hulp waar slachtoffers, maar ook hulpverleners en naasten van

slachtoffers gebruik van kunnen maken. Daarbij is op het gebied van seksueel geweld speciale aandacht voor shame sexting.

Expertisebureau Online Kindermisbruik (EOKM)

Het Expertisebureau Online Kindermisbruik (EOKM) is een onafhankelijke stichting, aangesloten bij INHOPE, met als missie het voorkomen en bestrijden van (online) seksueel kindermisbruik en seksuele uitbuiting van kinderen. Het EOKM beschikt over een kennisbank met artikelen en rapporten over (online) seksueel kindermisbruik en gerelateerde thema's en factsheets en jaarverslagen van de verschillende programma's van EOKM. De programma's die bijdragen aan de missie van het EOKM zijn het Meldpunt Kinderporno op internet²⁶, Helpwanted.nl²⁷ en de telefonische hulplijn Stop it Now²⁸. De verschillende programma's zullen hieronder kort besproken worden.

Meldpunt Kinderporno op internet

Mensen die online beeldmateriaal van seksueel kindermisbruik tegenkomen kunnen dit online en anoniem melden bij Meldpunt Kinderporno op internet. Het gaat hier om foto's of video's van kinderen onder de achttien jaar die seksuele handelingen verrichten, seksueel poseren of zich in een seksueel getinte omgeving bevinden²⁹. Het Meldpunt gaat vervolgens na of het gaat om strafbaar beeldmateriaal. Daarbij wordt nauw samengewerkt met de politie. Op het moment dat op het beeldmateriaal seksueel kindermisbruik wordt aangetroffen wordt actie ondernomen om het materiaal te laten verwijderen. In het geval dat het beeldmateriaal op een website staat die in Nederland wordt gehost wordt het bedrijf dat de website host op de hoogte gesteld. In gevallen waarbij de website in een ander land wordt gehost wordt de informatie door het Meldpunt via INHOPE naar het meldpunt van dat land doorgespeeld. INHOPE is een wereldwijd netwerk van 45 meldpunten in 41 landen met als doel online materiaal van seksueel kindermisbruik te bestrijden. Wanneer een dergelijk meldpunt in het andere land ontbreekt dan wordt de informatie aan de Nederlandse politie overhandigd die de zaak verder afhandelt. Het signaleren en melden van online beeldmateriaal van seksueel kindermisbruik door het EOKM gebeurt in het kader van de notice to takedown procedure³⁰. Daarover later meer. Tot slot plaatst het Meldpunt Kinderporno op internet al het strafbare beeldmateriaal in een database die bij de politie terechtkomt. Op die manier kan de politie de database onder andere gebruiken bij het identificeren van slachtoffers en daders.

Helpwanted.nl

De website Helpwanted.nl behandelt meldingen van kinderen, jongeren en opvoeders over online seksueel misbruik³¹. Helpwanted.nl is onderdeel van Insafe, Child Helpline International, INHOPE en Meldknop.nl en heeft als doel online seksueel misbruik van kinderen en jongeren te voorkomen en tegen te gaan. Op de website is het mogelijk een melding te maken wanneer iemand online lastiggevallen wordt voor seks, naaktfoto's van kinderen (kinderporno) heeft gezien, bedreigd of gechanteerd wordt met beeldmateriaal, wanneer een (naakt)foto mobiel is verspreid/online staat en

²⁶ <https://www.meldpunt-kinderporno.nl/>

²⁷ <https://www.helpwanted.nl/>

²⁸ <https://downloaders.stopitnow.nl/>

²⁹ <https://www.meldpunt-kinderporno.nl/wat-melden/>

³⁰ https://noticeandtakedowncode.nl/wp-content/uploads/2018/12/ECP_01054-Gedragscode-notice-and-takedown-pdf-2.pdf

³¹ <https://www.helpwanted.nl/kinderen/wij-doen/>

bij een nepprofiel en fotomisbruik op social media. Naast de mogelijkheid een melding te maken van online seksueel misbruik biedt Helpwanted.nl ook de mogelijkheid voor slachtoffers om anoniem te chatten en advies te krijgen over wat strafbaar is, wanneer slachtoffers naar de politie kunnen en wat zij mee moeten nemen naar de politie. Verder is op Helpwanted.nl een overzicht te vinden van wat slachtoffers kunnen doen wanneer naaktfoto's of video's op het internet staan. Daarbij staan voorbeelden van e-mails voor een verwijderingsverzoek (*notice to takedown*) in het Nederlands en in het Engels. Op de website staan ook handleidingen van verschillende social media platforms. In deze handleidingen staat beschreven hoe gebruikers problemen op de social media platforms kunnen rapporteren en hoe gebruikers privacy instellingen kunnen aanpassen. Ook voor opvoeders zoals ouders, docenten, hulpverleners en maatschappelijk werkers biedt Helpwanted.nl informatie over thema's als sexting, sextortion en grooming, is er een hulplijn en zijn lespakketten aan te vragen.

Stop it Now!

De telefonische hulplijn Stop it Now! heeft als doel het voorkomen van seksueel kindermisbruik door mensen die kinderpornografie hebben bekeken, gedownload of hiertoe neigen en om mensen die seksuele gevoelens hebben voor kinderen gratis en anonieme hulp te bieden. De hulplijn is ook voor partners en naasten van mensen met dergelijke gevoelens of mensen die vermoedens hebben dat hun naasten seksuele gevoelens hebben voor minderjarigen of kinderpornografie downloaden. Tot slot kunnen professionals als leraren, opvoeders en huisartsen terecht bij Stop it Now!. De medewerkers van Stop it Now! schatten risico's in, geven advies en wijzen indien gewenst de weg naar gepaste hulpverlening.

Meldknop.nl

Meldknop.nl, initiatief van Veilig internetten en ondersteund door de politie, is een website waar informatie en hulp bij internetproblemen te vinden is. De meldknop bestaat ook in de vorm van een browserbutton waarbij jongeren direct informatie en hulp kunnen vinden bij vervelende ervaringen op het internet. De verschillende categorieën waar Meldknop.nl informatie over verschaft zijn pesten, seks, oplichting en lastige gevallen. Deze categorieën zijn weer onderverdeeld in diverse onderwerpen. Zo is in de categorie 'Seks' aandacht voor de onderwerpen wraakporno, grooming, kinderporno, loverboys, sexting en webcammen en chantage met naaktbeelden. Verder worden bezoekers op de website Meldknop.nl doorverwezen naar de juiste organisatie voor het beantwoorden van verdere vragen.

Rutgers

Rutgers is het kenniscentrum seksualiteit. Het doel van het kenniscentrum is om bij te dragen aan de verbetering van de seksuele en reproductieve gezondheid en rechten zowel in Nederland als in Europa, Afrika en Azië. Rutgers ontwikkelt interventies gericht op collectieve preventie van seksueel geweld met als thema's gelijkheid en weerbaarheid in de seksuele vorming op scholen. Daarbij richten zij zich ook op groepen met een verhoogd risico op seksueel geweld en professionals. Het programma Seksueel geweld van Rutgers heeft diverse interventies en trainingen ontwikkeld met als doel het voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder Make a Move, Make a Move+ (voor jongens met een lichtverstandelijke beperking (LVB)), Girls' Talk, Girls' Talk+ (voor meisjes met een LVB), Ken je Grens, LEFgozers en Respect Online. Al deze interventies besteden in meer of mindere mate aandacht aan online seksueel geweld. Behalve interventies is er ook aandacht voor campagnes, zoals 'Ben je Oké', gericht op het uitgaansleven. Daarnaast maakt Rutgers met Atria deel uit van de

alliantie Act4Respect, een vijfjarig programma over preventie van gendergerelateerd geweld. Het project 'Act4respect' zal hieronder besproken worden. De overige projecten gericht op online seksueel geweld worden elders in het rapport toegelicht.

Act4respect

Act4respect is een project van Rutgers en Atria en is gericht op het ondersteunen van beleidsmakers en professionals bij de preventie van gendergerelateerd geweld onder jongeren. Onder gendergerelateerd geweld wordt verstaan: seksueel geweld, fysiek geweld en online geweld. De website act4respect.nl is een online knooppunt voor campagnes, deskundigheidsbevordering voor professionals, interventies en beleid waar beleidsmakers en professionals kennis, onderzoeksresultaten, cijfers, ervaringen, tools, tips en inspiratie kunnen opdoen ter preventie van gendergerelateerd geweld³². Het doel van de kennisuitwisseling is het formuleren en in de praktijk toepassen van *evidence based* gendersensitief beleid en interventies die slachtofferschap en daderschap van fysiek, seksueel en cybergeweld bij jongeren helpt voorkomen.

Atria

Atria is een kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis. Het kennisinstituut streeft naar een gendergelijke samenleving waarin mensen zo veel mogelijk gelijke behandeling, gelijke rechten en gelijke kansen krijgen. Naast het bezit van een documentatiecentrum, archief en bibliotheek voert Atria onderzoek uit, stimuleert debat en geeft beleidsadvies. Daarbij werkt Atria samen met verschillende landelijke organisaties die zich bezighouden met emancipatie, vrouwenrechten, gender en diversiteit. Vanuit het kernthema 'Geweld' richt Atria zich ook op verschillende vormen van online en offline (seksueel) geweld. Renée Römken is als bijzonder hoogleraar Gender based violence verbonden aan Atria.

Qpido

Qpido is onderdeel van Spirit Jeugdhulp en is het centrum voor seksuele weerbaarheid. Het centrum geeft voorlichtingslessen, ambulante hulp en training bij seksueel grensoverschrijdend gedrag. Qpido geeft onder andere de lessen 'Sexting & Grooming' en 'SnAppje' waarbij kinderen, jongeren, ouders en leerkrachten over de leuke kanten maar ook over de gevaren van social media leren. Daarbij wordt allereerst het onderwerp bespreekbaar gemaakt en de kennis over sexting en grooming vergroot. Het tweede doel van de voorlichtingslessen zijn het vergroten van de (seksuele) weerbaarheid van jongeren ten aanzien van de risico's die aan het gebruik van social media kleven. Verder traint Qpido hulpverleners op het gebied van seksualiteit en het Vlaggensysteem van Movisie (zie hoofdstuk zeven) en Sensoa in de training 'Jongeren en seksualiteit'. Daarbij komen ook de onderwerpen seksueel misbruik, sexting en grooming aan bod. Tot slot biedt Qpido jongeren tussen de 12 en 23 jaar die kwetsbaar zijn in hun seksuele ontwikkeling of seksueel risicogedrag vertonen de ambulante hulp 'Romeo & Julia' en 'Nova' aan. Hierbij wordt een op een gewerkt aan de vergroting van de (seksuele) weerbaarheid van jongens en meisjes om (herhaald) seksueel risicogedrag te voorkomen. Ook in de ambulante hulp is nadrukkelijk aandacht voor (de gevaren van) social media.

³² <https://act4respect.nl/over-act4respect/onze-missie/>

Halt

Halt heeft als taak om door middel van kortlopende interventies jeugdcriminaliteit te voorkomen, bestrijden en bestraffen. Het doel van Halt is om met interventies op maat jeugdcriminaliteit te verminderen. De OM-strafmaat, de omstandigheden van de jongere (waaronder het recidiverisico), het delict en de gevolgen van het delict bepalen of een verwijzing naar Halt geschikt is. Een afdoening via Halt voorkomt bij positieve afronding justitiële documentatie. Op het gebied van online seksueel geweld heeft Halt samen met Rutgers de interventie tegen sexting: 'Respect online' ontwikkeld waarbij de focus ligt op bewustwording van veilig en respectvol online (seksueel) gedrag. Dit is een buitenstrafrechtelijke interventie voor jongeren met online seksueel grensoverschrijdend gedrag met als doel jongeren bewust te maken van hun online grensoverschrijdend gedrag en herhaling van dit gedrag voorkomen. De interventie is ontwikkeld voor jongeren van 12 tot en met 17 jaar die lichte vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond. In hoofdstuk zeven zal de interventie 'Respect online' verder worden toegelicht. Tot slot geeft Halt ook voorlichtingen op scholen over online veiligheid om online grensoverschrijdend gedrag te voorkomen.

Terre des Hommes

Terre des Hommes is een internationale ngo die strijd tegen kinderarbeid, kinderhandel, kindermisbruik en seksuele uitbuiting van kinderen door onder andere voorlichtingscampagnes, het bieden van medische en psychologische zorg en juridische bijstand van kinderen. Een van de programma's van Terre des Hommes is Sweetie 2.0. De wet Computercriminaliteit III heeft mogelijkheden geboden om binnen het strafrecht online seksueel geweld tegen kinderen op te sporen door de inzet van een virtuele creatie. Terre des Hommes houdt zich met de toepassing van Sweetie 2.0 bezig met informatievergaring en doet niet aan opsporing. De chatbot van Sweetie 2.0 is zo geprogrammeerd dat het door het stellen van slimme vragen zo veel mogelijk persoonsgegevens van de dader probeert te verzamelen, zoals e-mailadressen, Facebook en Skype. Deze informatie kan overhandigd worden aan de politie.

WATCH Nederland

WATCH Nederland is een programma van Terre des Hommes en heeft als doel het stoppen van de vraag naar seks met kinderen en het ontmoedigen van mensen die minderjarigen seksueel uitbuiten. Het team van WATCH Nederland bestaat uit forensisch experts, onderzoekers en ervaringsdeskundigen. Zij onderzoeken meldingen van seksuele uitbuiting, verzamelen bewijs tegen loverboys en ondersteunen slachtoffers. Hierbij hanteert WATCH Nederland een proactieve aanpak waarbij onder andere lokadvertenties en lokprofielen worden ingezet om loverboys en mensenhandelaren op te sporen en te ontmaskeren. Verder is het mogelijk om via de website van WATCH Nederland een (anonieme) melding te maken, waarna een onderzoek wordt gestart en een dossier wordt opgebouwd. Bruikbare dossiers kunnen met toestemming van de melder worden overgedragen aan de politie. Tot slot informeert WATCH Nederland door campagnes betrokkenen over de gevaren van het internet en de verschillende vormen van (online) seksuele uitbuiting.

Fier

Fier is landelijk expertise- en behandelcentrum op het gebied van geweld in afhankelijkheidsrelatie. Daarbij richt het expertise- en behandelcentrum zich zowel op kinderen, jongeren en volwassenen als op slachtoffers, plegers en getuigen van geweld. Het centrum heeft als doel geweld te stoppen,

voorkomen en hulp te bieden bij de gevolgen van geweld. Fier biedt opvang, behandeling, voorlichting, advies en deskundigheidsbevordering, ambulante hulp en online behandeling. Huiselijk geweld, kindermishandeling, eer gerelateerd geweld en huwelijksdwang, mensenhandel en loverboyproblematiek en seksueel geweld zijn slechts een greep uit de specialisaties van Fier. Daarbij is er ook aandacht voor verschillende vormen van seksuele uitbuiting en seksueel geweld zoals grooming, sextortion en sexting van meisjes en jongens, mannen en vrouwen. Dit gebeurt onder andere vanuit het Centrum tegen Kinderhandel en Mensenhandel (CKM), een ngo die strijdt tegen seksuele en criminele uitbuiting waarbij met (inter)nationale partners wordt samengewerkt. Verder biedt Chat met Fier, een instrument binnen de Digitale Veste van Fier en het CKM, onder andere slachtoffers van online seksuele uitbuiting en online seksueel geweld de mogelijkheid (anoniem) te chatten met een hulpverlener en e-mental health. Op de chat kunnen chatters informatie, een luisterend oor, advies en kortdurende begeleiding krijgen. De Digitale Veste is een innovatief concept, waarmee het CKM en Fier willen bijdragen aan betere digitale hulpverlening en bescherming van slachtoffers van seksueel geweld en seksuele uitbuiting in Nederland. De Digitale Veste zet in op hulpverlening en nazorg, preventie en deskundigheidsbevordering, signaleren en elimineren, onderzoek en innovatie.

Pretty Woman

Pretty Woman biedt hulpverlening aan meisjes tussen de 11 en 23 jaar uit de provincie Utrecht die het risico lopen om slachtoffer te worden van een misbruikrelatie in hun seksuele ontwikkeling. Door middel van individuele hulpverlening, groepshulpverlening, advies aan ouders en professionals en voorlichting op scholen werkt Pretty Woman aan de versterking van de (seksuele) identiteit en seksuele weerbaarheid van jonge vrouwen, de verwerking van ingrijpende seksuele ervaringen en het leren aanvoelen, aangeven en respecteren van grenzen. Zij besteden ook speciale aandacht aan sociale media, webcamgebruik en sexting.

De Kindertelefoon

De Kindertelefoon heeft een gratis en anoniem telefoonnummer waar kinderen tussen de acht en achttien jaar vertrouwelijke gesprekken kunnen voeren over verschillende onderwerpen. Naast het telefoonnummer heeft De Kindertelefoon een chat. Door de laagdrempeligheid van de Kindertelefoon is dit een plek waar kinderen en jongeren terecht kunnen met onderwerpen waar ze met hun ouders of directe omgeving niet over durven, kunnen of willen praten. Speciaal opgeleide vrijwilligers voeren ruim 1.000 gesprekken per dag via telefoon en chat. Samen met de kinderen en jongeren gaan de vrijwilligers door naar hen te luisteren en vragen te beantwoorden op zoek naar oplossingen. Indien nodig worden de kinderen doorverwezen naar (specialistische) hulp. Ook heeft De Kindertelefoon een zeer drukbezocht forum waar jongeren elkaar, op een veilige plek, kunnen helpen. Uit het jaarverslag van de Kindertelefoon van 2018 blijkt dat het onderwerp seksualiteit op alle kanalen (telefoongesprekken, chatgesprekken en op het forum) hoog scoort (De Kindertelefoon, 2018). Tot slot geven de vrijwilligers van de Kindertelefoon gastlessen in de bovenbouw van de basisschool en onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Stichting School & Veiligheid

Stichting School & Veiligheid adviseert en ondersteunt scholen bij het bevorderen van een sociaal veilig klimaat, in opdracht van het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. Dit doen zij door informatieverstrekking en advies op de website en in publicaties en door middel van trainingen,

conferenties en de helpdesk. Het doel van stichting School & Veiligheid is het stimuleren van sociaal gedrag en het tegengaan van en omgaan met onwenselijk en grensoverschrijdend gedrag. Voor seksualiteit is daarom de insteek: seksuele integriteit. Hierbij werken zij samen met onder andere verschillende ministeries, landelijke vertegenwoordigers van het onderwijs en het kenniscentrum seksualiteit Rutgers. Op de websites van stichting School & Veiligheid is informatie te vinden over het creëren van een veilig klimaat voor seksuele integriteit en seksuele diversiteit en over sexting, wraakporno, sextortion en grooming en wat scholen kunnen doen ter preventie en in de aanpak hiervan. Verder adviseert en ondersteunt de helpdesk van de stichting hoe om te gaan met bijvoorbeeld seksueel ongewenst gedrag of ongewenste sexting. De helpdesk geeft de school voorlichting en advies en kan bij een calamiteit in overleg met de school een adviseur inzetten van het calamiteitenteam. Daarnaast adviseert de helpdesk hoe de school de stap kan zetten van grensoverschrijdend gedrag naar het werken aan een sociaal veilig klimaat voor seksualiteit. De helpdesk is voor iedereen die werkzaam is in het onderwijs, waaronder docenten, vertrouwenspersonen, schoolleiders en veiligheidscoördinatoren.

Kwetsbaar Online

Kwetsbaar Online is een online platform opgericht door Indigo Zeeland om kennis te delen over mediawijsheid voor jongeren, ouders, hulpverleners en leerkrachten. Dit doen zij door het geven van gastlessen op scholen, lezingen verzorgen voor ouders en workshops organiseren voor leerkrachten en hulpverleners. Verder geeft de website kwetsbaaronline.nl informatie over wat grooming, sexting, sextortion, identiteitshack, wraakporno en exposen is. Een belangrijke doelstelling van Kwetsbaar Online is het komen tot een gezamenlijke aanpak en beleid samen met diverse partijen.

Bureau Jeugd & Media

Bureau Jeugd & Media houdt zich bezig met mediaopvoeding, mediawijsheid en digitale geletterdheid. Door middel van ouderavonden, gastlessen, coaching, advies en workshops informeert het bureau scholen, jeugdprofessionals en ouders op gebieden als cyberpesten, sexting, veilig internetten, privacy, gamen en de invloed van smartphones op jongeren. Naast het informeren adviseert Bureau Jeugd & Media ook bij het ontwikkelen en integreren van mediawijsheid-beleid en het coachen van professionals. Het bureau heeft tevens een stappenplan ontwikkeld voor omgaan met sexting. Het stappenplan 'Help, er circuleert een naaktfoto/seksfilmpje op mijn school' heeft als doel om de emotionele schade voor betrokkenen bij sexting te beperken en sociale veiligheid op school te herstellen, zie www.stappenplansexting.nl. Verder staan op de website www.mentorlessen.nl gratis lessen over onderwerpen op het gebied van mediawijsheid (o.a. over sexting en grooming, challenges, identiteitsdiefstal).

7. Interventies online seksueel geweld

Om inzicht te krijgen in de beschikbare interventies op het gebied van online seksueel geweld en ter beantwoording van onderzoeksvraag 4 zijn de databank van Movisie (sectie Huiselijk en seksueel geweld), de NJI-database en het interventieoverzicht seksuele gezondheid van het Lokaal Gezond Leven³³ doorzocht. Dit is aangevuld met de interventies genoemd op de website van Act4respect onder de kopjes 'interventies seksueel geweld' en 'interventies cybergeweld'. Daarbij is een overzicht gemaakt van alle beschikbare interventies op het gebied van seksualiteit, trauma, cyberpesten en cybergeweld. Tot slot zijn de gevonden interventies en campagnes die naar voren kwamen bij een Google-search en het onderzoek naar de betrokken partijen bij de aanpak van online seksueel geweld in de analyse meegenomen. In totaal zijn 58 interventies en campagnes geïdentificeerd. In de analyse van de interventies is allereerst aangegeven wat het doel en de doelgroep van de interventie is. Verder is aangegeven in hoeverre de interventie aandacht besteedt aan online seksueel geweld. Tot slot is het preventiegebied (primaire, secundaire of tertiaire) en de effectiviteit gerapporteerd.

De verschillende interventies en campagnes zijn op basis van de inhoud en het doel van de interventie in verschillende categorieën ingedeeld. De eerste categorie omvat de initiatieven die gerelateerd zijn aan het vergroten van de seksuele (en relationele) weerbaarheid en het bevorderen van de gezonde seksuele ontwikkeling van de deelnemers. De tweede categorie is een samenstelling van interventies op het gebied van mediawijsheid en (veilig) internetgebruik. De derde categorie is gericht op het voorkomen van recidive van seksuele grensoverschrijdingen. Hierbij ligt de focus dus voornamelijk op daders. De vierde categorie interventies is bedoeld voor slachtoffers van seksueel misbruik of lichamelijk geweld of meisjes die kwetsbaar zijn en het risico lopen slachtoffer te worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Tot slot bestaat de laatste categorie uit interventies waarbij expliciet aandacht is voor online seksueel geweld. Enkele interventies zijn in meer dan een categorie ingedeeld, omdat deze bijvoorbeeld zowel het doel hebben deelnemers wensen en grenzen te laten herkennen en aangeven als het voorkomen van verdere seksuele grensoverschrijding. Hieronder volgt allereerst een beschrijving van het proces waarbij de effectiviteit van interventies wordt getoetst, waarna de verschillende categorieën interventies worden besproken.

Effectiviteit van interventies

Met betrekking tot het vaststellen van de effectiviteit van een interventie is het allereerst van belang om te definiëren wat het doel van de interventie is en wanneer een interventie als effectief kan worden beschouwd. Ziet de interventie toe op het stellen van een bepaalde norm of heeft de interventie als doel om kennis over online seksueel geweld te vergroten? Is het doen toenemen van iemands seksuele weerbaarheid van belang of is het uiteindelijke doel het verminderen van online seksueel geweld?

De beste manier om de effectiviteit van een interventie te meten is door middel van een *randomized control trial* (RCT)³⁴. Hierbij worden deelnemers aan het onderzoek naar de effectiviteit van een interventie *random* toegewezen aan ofwel de experimentele conditie ofwel de controle conditie. Dit houdt in dat de deelnemers in de experimentele conditie de interventie krijgen aangeboden en de deelnemers in de controle conditie niet. Voor de toedeling aan de verschillende condities wordt een

³³https://interventies.loketgezondleven.nl/interventieoverzicht2/Seksualiteit?pijler_3=1&pijler_4=1&pijler_2=1&pijler_1=1&pijler_10=1&age_0-3=1&age_4-11=1&age_11-18=1&age_19-64=1&age_65-99=1&op=Toon+overzicht

³⁴ Cochrane Consumer Network, www.consumers.cochrane.org/levels-evidence

voormeting uitgevoerd om de situatie voor de interventie vast te stellen. Na de interventie wordt een nameting uitgevoerd om de situatie na de interventie vast te stellen. Op deze manier kan gekeken worden of er verschillen zijn voor en na de interventie. Doordat de deelnemers aan het onderzoek willekeurig zijn ingedeeld in de experimentele en de controlegroep kan worden verondersteld dat deze twee groepen niet systematisch van elkaar verschillen. Wanneer verschillen na de interventie worden opgemerkt kunnen ze aan de interventie worden toegeschreven. Een interventie waarvan uit in effectiviteitsstudie naar voren komt dat deze geen effect of een tegengesteld effect heeft kan als niet effectief worden aangemerkt. Wanneer uit onderzoek blijkt dat de interventie wel het gewenste effect heeft (en geen ongewenste bijeffecten) kan de interventie als effectief worden aangemerkt. In de praktijk is een RCT niet altijd mogelijk of zelfs ethisch onwenselijk. Ook is een RCT bij de beoordeling van de effectiviteit van een interventie soms lastig aangezien factoren van de interventie, zoals de context van de interventie en de begeleiders vaak variabel zijn.

In Nederland wordt de kwaliteit van de onderbouwing van interventies en de kwaliteit van uitgevoerde effectonderzoeken getoetst en beoordeeld door het Erkenningstraject Interventies. Dit is een samenwerking tussen het RIVM, het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport, Movisie, Trimbos-instituut en Vilans³⁵. Voor een uitgebreide beschrijving van het erkenningstraject van interventies zie Zwikker en collega's (2015) en Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2017).

Bij de beoordeling van interventies binnen het erkenningstraject zijn vijf niveaus mogelijk. Hieronder volgt een overzicht met de criteria bij de beoordeling van de interventies binnen het Erkenningstraject Interventies. Op het moment dat een interventie op een van de vijf niveaus erkent is, wordt deze in een of meerdere databanken van de zeven kennisinstituten van het Erkenningstraject Interventies geplaatst.

Tabel 7.1 Niveaus van beoordeling binnen het Erkenningstraject Interventies³⁶

Erkenningsniveau (laag naar hoog)	Criteria voor beoordeling
Goed beschreven	Duidelijk beschreven doel(en), doelgroep, aanpak, randvoorwaarden, overdraagbaarheid, ervaring met de uitvoering en beschikbare materialen. Inzicht in uitvoeringsaspecten (o.a. handleiding, procesevaluatie, kosten en tijdsbesteding). Er is nog geen, of beperkte, theoretische onderbouwing. Praktijkpanels kennen dit eerste niveau van erkenning toe.
Goed onderbouwd	Naast de basiscriteria zoals vermeld bij 'goed beschreven' moet de interventie goed onderbouwd zijn (theoretische specificatie van de werkzame elementen en mechanismen), waardoor het aannemelijk is dat de interventie zou kunnen werken. Er is nog geen of onvoldoende onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de interventie. Vanaf het tweede niveau van erkenning beoordeelt de erkenningscommissie de interventies.
Eerste aanwijzingen voor effectiviteit	Naast de basiscriteria zoals vermeld bij 'goed beschreven' en een goede theoretische onderbouwing moet er sprake zijn van indicatieve bewijskracht. Uit de resultaten van de interventie blijkt dat gedrag, vaardigheden, cognities, gevoelens e.d. in voldoende

³⁵ <https://www.loketgezondleven.nl/leefstijlinterventies/erkenningstraject>

³⁶ Bron: Zwikker et al., 2015, pp. 6, 7, 20, 21.

	mate conform het doel van de interventie zijn veranderd. Het onderzoek moet op verschillende locaties en met voldoende respons zijn uitgevoerd, met methoden en instrumenten die het doel van de interventie goed operationaliseren. Om een uitspraak over de mate van effectiviteit te kunnen doen wordt gekeken naar drie criteria: 1) hoe het design en kwaliteit van het onderzoek is, 2) of de meest relevante uitkomstmaten zijn meegenomen in de studie en 3) hoe groot de gevonden effecten zijn.
Goede aanwijzingen voor effectiviteit	Naast de basiscriteria zoals vermeld bij 'goed beschreven', een goede theoretische onderbouwing en de criteria voor effectiviteit, moet het onderzoek uitwijzen dat bij de uitvoering van de interventie het doel in voldoende mate wordt bereikt (o.a. gedrag, vaardigheden, cognities en/of gevoelens veranderen in voldoende mate conform het doel). Dit doel wordt niet (of significant minder) bereikt zonder interventie of met de gebruikelijke situatie of handelswijze.
Sterke aanwijzingen voor effectiviteit	Naast de basiscriteria zoals vermeld bij 'goed beschreven', een goede theoretische onderbouwing en de criteria voor effectiviteit moet er voldoende onderzoek zijn van voldoende kwaliteit om aan te mogen nemen dat de interventie bij de doelgroep effectief is en beter werkt dan de gebruikelijke situatie of handelswijze. Het effect moet toe te schrijven zijn aan de interventie.

Noot. Herdrukt en aangepast van "Effectief preventief: Het voorkomen van seksueel geweld door seksuele en relationele vorming", door Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2017, p. 28.

Interventies (online) seksueel geweld

Er zijn verschillende soorten maatregelen die toezien op de aanpak van online seksueel geweld. Daarbij kan gedacht worden aan (ambulante) interventies voor grensoverschrijdende jongeren en weerbaarheidstrainingen voor kwetsbare jongeren, bewustwordingscampagnes gericht op het brede publiek of specifieke groepen, trainingen voor hulpverleners in de signalering of aanpak van online seksueel geweld en eventuele gevolgen daarvan, programma's voor seksuele vorming in het onderwijs, opvoedondersteuning voor ouders et cetera. Het overgrote deel van de interventies is gericht op de seksuele en relationele vorming en de vergroting van de (seksuele) weerbaarheid van jongeren. Dit is ook te verklaren, omdat sinds 2012 scholen verplicht zijn aandacht te besteden aan seksualiteit, seksuele vorming en seksuele weerbaarheid.³⁷ Met seksuele weerbaarheid wordt bedoeld dat jongeren weten wat zij op seksueel gebied wel en niet willen en in staat zijn hun wensen en grenzen te bewaken (Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2017).³⁸ Volgens Nhass (2019) is het vergroten van seksuele en online weerbaarheid van jongeren van belang. Ze stelt dat 'nee' durven zeggen in situaties waarin persoonlijke grenzen worden overschreden, bijvoorbeeld een verzoek om het sturen van naaktfoto's, negatieve ervaringen en escalatie voorkomt.

In totaal zijn 32 interventies geïdentificeerd gericht op de seksuele en relationele vorming en de vergroting van de seksuele weerbaarheid van de deelnemers. Daarmee zijn de interventies gericht op primaire preventie van seksuele grensoverschrijdingen bij en door jongens en meisjes. Uit

³⁷ <https://www.seksuelevorming.nl/visie-en-beleid/overheidsbeleid-en-regelgeving/kerndoelen>

³⁸ *Kamerstukken II* 2008/09, 30420, 140, pp. 10 en 14.

communicatie met de geïnterviewde experts kwam naar voren dat twee interventies³⁹ verouderd zijn en uit het assortiment gehaald worden. Om deze reden zijn deze interventies geëxcludeerd. De overige 30 interventies zijn weergegeven in tabel 7.2.

De geïdentificeerde interventies zijn gericht op het bevorderen van de seksuele gezondheid van jongeren, het vergroten van de seksuele weerbaarheid, het verbeteren van communicatie over seksualiteit en seksueel (grensoverschrijdend) gedrag en het ondersteunen in het herkennen en respecteren van eigen (seksuele) wensen en grenzen en die van anderen. De interventies uit tabel 7.2 zijn gericht op kinderen, kinderen in het basisonderwijs, jongeren, jongeren op de middelbare school of het middelbaar beroepsonderwijs, kinderen en jongeren in het speciaal onderwijs en LVB-ers. Sommige van deze interventies richten zich enkel op jongens⁴⁰ en enkele alleen op meisjes⁴¹. De interventies beslaan lesprogramma's, bordspellen, groepsounselmethodiek, individuele programma's en voorlichtingsmethoden en een theatervoorstelling.

Het uiteindelijke doel van de interventies is veelal het seksueel weerbaarder maken van jongeren en daarmee seksuele grensoverschrijdingen voorkomen. Of dit doel ook daadwerkelijk wordt bereikt en de interventie effectief is in de meeste gevallen onbekend. Slechts twee interventies zijn beoordeeld met het niveau III van het Erkenningstraject Interventies 'Goede aanwijzingen voor effectiviteit'. Dit zijn de interventies 'Lang leve de Liefde (onderbouw)' en 'Stay in Love'. Van de overige interventies zijn 18 beoordeeld als 'Goed onderbouwd' en drie als 'Goed beschreven'. Tot slot is van zeven interventies niets bekend over de effectiviteit. Op dit moment ontbreekt een interventie waarvan aantoonbaar is dat online seksueel geweld effectief wordt tegengegaan, voorkomen of aangepakt.

Naast de beperkte informatie over de effectiviteit van de interventies gericht op het vergroten van de (seksuele) weerbaarheid en het bevorderen van de gezonde seksuele ontwikkeling van jongeren ontbreekt ook vaak concrete informatie of interventies ook aandacht besteden aan online seksuele grensoverschrijdingen. Op basis van de programmabeschrijving van 14 interventies bleef onduidelijk of aandacht wordt besteed aan (vormen van) online seksueel geweld, het internet, social media of aanverwante onderwerpen. Daarentegen besteedden 16 interventies enige vorm van aandacht voor online wensen en grenzen op het gebied van (seksuele) relaties, veilig internetgebruik en seksuele gezondheid en het voorkomen van online seksuele grensoverschrijding.

Veruit de meeste interventies met aandacht voor het vergroten van de (seksuele) weerbaarheid en het bevorderen van een gezonde seksuele ontwikkeling zijn gericht op kinderen en jongeren. In de databanken werden naast de interventies in tabel 7.2 twee interventies gevonden voor ouders en aankomende leraren. De interventie 'Opgroeien met liefde' is een online cursus om ouders met kinderen van 0 tot 18 jaar toe te rusten om kinderen seksueel op te voeden. De tweede interventie 'Juf doet u ook aan seks?' is voor aankomende leraren in het basisonderwijs ter voorbereiding van het geven van lessen over relationele en seksuele vorming. Bij beide interventies is onduidelijk of aandacht besteed wordt aan online seksueel geweld. De twee interventies zijn goed onderbouwd.

³⁹ De interventie "Begrijp me goed" en de interventie "Let's Talk".

⁴⁰ Interventies gericht op jongens: Be a man! Liefde, relaties en seks: Wat is ok?, Boys R Us en Ken je grens.

⁴¹ Interventies gericht op meisjes: Girls Choice, Girls' Talk (+) en Liefde is... voor meisjes.

Tabel 7.2 Interventies voor kinderen en jongeren gericht op vergroten (seksuele) weerbaarheid en het bevorderen van gezonde seksuele ontwikkeling.

Naam interventie	Doelgroep	Doel	Aandacht online seksueel geweld?	Effectief?
Be a man! Liefde, relaties en seks: Wat is ok?	Jongens van 12-16 jaar, laagopgeleid, met Turkse en Marokkaanse afkomst	<u>Voorlichtingsmethode</u> . Voorkomen van grensoverschrijdend gedrag door het meegeven van voorlichting over positief seksueel gedrag waarbij gebruik gemaakt wordt van het Vlaggensysteem (zie https://www.movisie.nl/interventie/vlaggensysteem).	Onduidelijk	Onbekend
Be-Loved Seksualiteit en Weerbaarheid	Leerlingen (12-17 jaar) van het voortgezet orthodox-christelijke onderwijs	<u>Lesprogramma</u> . Kennisvergroting en ontwikkeling van communicatie over seksuele gevoelens en seksualiteit.	Onduidelijk	Goed beschreven
Benzies en Batchies: ik hou van jou	Jongeren van 12-16 jaar, onderbouw vmbo en praktijkonderwijs	<u>Theatervoorstelling</u> gevolgd door discussie met peer educators en drie <u>weerbaarheidstrainingen</u> . Bespreekbaar maken seksualiteit, bevorderen seksuele weerbaarheid, voorkomen seksueel grensoverschrijdend gedrag (plegers en slachtoffers).	Ja	Goed onderbouwd
Boys R Us	Jongens van 10-15 jaar	<u>Bordspel</u> . Verbeteren communicatie over relaties en seksualiteit en het belang van veilige, gewenste en gelijkwaardige seksuele en relationele contacten.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Can you fix it?	Jongeren van 12-18 jaar	<u>Online game</u> . Jongeren bewust maken van risicosituaties voor seksueel grensoverschrijdend gedrag, leren eigen seksuele wensen en grenzen aan te geven en wensen en grenzen van een ander te signaleren.	Ja	Goed onderbouwd ^a
Girls Choice	Meisjes van 10-16 jaar	<u>Bordspel</u> . Vergroten van relationele en seksuele weerbaarheid en verbeteren van communicatie over relaties en seksualiteit en het belang van veilige, prettige, gewenste en gelijkwaardige seksuele en relationele contacten.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Girls' Talk (+)	Meisjes van 14-21 jaar, laagopgeleid of met LVB (+)	<u>Groepsounselmethodiek</u> . Bevorderen van de seksuele gezondheid en vergroten seksuele weerbaarheid.	Ja. Het voorkomen van online seksuele grensoverschrijding	Goed onderbouwd

Ik ben van mij	Jongeren van 14-18 jaar	<u>Lesprogramma</u> . Bewustzijn creëren van seksuele wensen en grenzen en het vergroten van seksuele weerbaarheid om seksueel grensoverschrijdend gedrag te voorkomen.	Onduidelijk	Goed beschreven
Je lijf, je Lief	Jongeren van 12-14 jaar met LVB	<u>Lesprogramma</u> . Jongeren ondersteunen in het herkennen en respecteren van eigen seksuele grenzen en die van anderen om het ter voorkoming seksueel grensoverschrijdend gedrag.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Ken je grens	Jongens 12-19 jaar die grensoverschrijdend gedrag vertonen of waar vermoedens zijn van dergelijk gedrag.	<u>Individueel programma</u> . Bevorderen gezond seksueel gedrag, herkennen en aangeven van wensen en grenzen en voorkomen van (verder) seksueel grensoverschrijdend gedrag, overlast en seksuele intimidatie.	Ja	Onbekend
Kriebels in je buik	Kinderen van 4-12 jaar in het basisonderwijs	<u>Lesprogramma</u> . Bevorderen gezonde en veilige seksuele ontwikkeling, vergroten van kennis en bespreekbaarheid, bijdragen aan een positief zelfbeeld, vergroten seksuele weerbaarheid en preventie van ongezond en seksueel grensoverschrijdend gedrag.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Lang leve de Liefde (Bovenbouw)	Jongeren van 15-19 jaar	<u>Lesprogramma</u> . Het bevorderen van seksuele gezondheid, voorkomen van ervaringen met grensoverschrijdend gedrag.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Lang leve de Liefde (Onderbouw)	Jongeren van 13-15 jaar	<u>Lesprogramma</u> . Het bevorderen van seksuele gezondheid, voorkomen van ervaringen met grensoverschrijdend gedrag.	Ja. Aandacht voor 'veilig internetten'	Goede aanwijzingen voor effectiviteit
Lang leve de liefde special: Jij en de media (uitbreiding Lang leve de Liefde onderbouw)	Jongeren van 13-15 jaar	<u>Lesprogramma</u> . Jongeren genuanceerder laten nadenken over seks en seksualiteit in media-uitingen om seksueel grensoverschrijdend gedrag te voorkomen	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Lang leve de liefde special: Wensen en grenzen	Leerlingen onder- en bovenbouw praktijkonderwijs en vmbo	<u>Lesprogramma</u> . Nadenken over eigen wensen en grenzen en communicatie over wensen en grenzen in seks en relaties.	Ja	Onbekend
Lang leve de liefde: mbo	Leerlingen van het mbo (15-25 jaar)	<u>Lesprogramma</u> . Ondersteunen van jongeren in het maken van gezonde en verantwoorde keuzes met	Onduidelijk	Goed onderbouwd

		betrekking tot liefde, relaties en seks.		
Let's Talk	Jongeren van 12-19 jaar	<u>Lesprogramma met beeldfragmenten</u> . Bewustmaking van jongeren van hun eigen opvattingen en attituden t.a.v. seksualiteit, genderrollen en weerbaarheid en die van hun leeftijdsgenoten.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Lief, lijf & leven	Jongeren met LVB in het voortgezet onderwijs	<u>Voorlichtingsmethode</u> voor seksuele vorming en seksuele ontwikkeling met aandacht voor de gevaren van het internet en social media.	Ja	Onbekend
Liefde is... voor meisjes	Meisjes van 13-16 jaar in het voortgezet onderwijs	<u>Voorlichtingsmethode</u> . Vergroten van kennis, aanleren en aannemen van vaardigheden en attituden ten aanzien van veilige, prettige en gewenste relaties en seksualiteit.	Ja, aandacht voor sociale media	Goed onderbouwd
Liefde, seks, islam	Jongeren van 12-26 jaar van Marokkaanse afkomst	<u>Voorlichtingsmethode (online)</u> . Bevorderen van de seksuele gezondheid van jongeren van Marokkaanse afkomst door informatieverstrekking.	Onduidelijk	Onbekend
Lovebuzz	Leerlingen uit de eerste klas van het voortgezet onderwijs	<u>Lesprogramma met online game</u> . Bespreekbaar maken van liefde, pesten en sexting en thema's als seksuele weerbaarheid en diversiteit.	Ja, aandacht voor sexting	Onbekend
Make a Move (+)	Jongens van 12-18 jaar, laagopgeleid (+: 14-21 jaar met LVB)	<u>Groepscoounselmethodiek</u> . Vergroten relationele en seksuele weerbaarheid en voorkomen meemaken en plegen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.	Ja. Aandacht voor wensen en grenzen offline en online	Goed onderbouwd
Merel van Groningen-project	Jongeren van 12-16 jaar	<u>Voorlichtingspakket</u> . Preventie van loverboyproblematiek door kennis en inzicht, bewustwording risico's eigen relationeel en seksueel gedrag en de risico's van social media. Jongeren grenzen leren kennen en aangeven.	Ja. Aandacht voor grooming en ongewenste sexting	Goed beschreven
SeCZ TaLK	Jongeren met chronische aandoening c.q. lichamelijke beperking van 12-25 jaar.	<u>Bordspel</u> . Bespreekbaar maken van seksualiteit en relaties en toerusten informatie voor veilige, prettige en gewenste seksuele contacten.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Sense.info	Jongeren	<u>Voorlichtingswebsite</u> . Ondersteunen seksuele ontwikkeling, preventie seksueel risicogedrag, bevordering seksuele gezondheid.	Ja	Goed onderbouwd

Sexting & Grooming	Leerlingen klas 1 en 2 voortgezet onderwijs	<u>Lesprogramma</u> . Kennis en weerbaarheid ten aanzien van sexting en grooming vergroten.	Ja	Onbekend
Stay in Love	Jongeren van 12-15 jaar, vmbo	<u>Lesprogramma</u> . Voorkomen dat jongeren een gewelddadige relatie ontwikkelen door hen te ondersteunen in de ontwikkeling van gezonde relaties door het aanreiken van kennis, hen de juiste houding bij te brengen en vaardigheden te leren.	Onduidelijk	Eerste aanwijzingen voor effectiviteit
Toolkit L.O.V.E. Online- Uitbreiding Lang leve de Liefde	Jongeren van 13-15 jaar	<u>Lesprogramma</u> . Het verbeteren van de signalering van online incidenten rondom liefde, seks en relaties, het stimuleren van de ontwikkeling van schoolbeleid over online veiligheid, het voorkomen en verminderen van online problematiek van jongeren, het ondersteunen van ouders bij de begeleiding van hun kind bij het aangaan en onderhouden van online contacten.	Ja	Goed onderbouwd
Vlaggensysteem	Kinderen en jongeren van 0-18 jaar	<u>Methodiek</u> . Stimuleren van gezond seksueel gedrag en het voorkomen en terugdringen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.	Ja	Goed onderbouwd
^a Deze interventie is op basis van twee effectstudies potentieel effectief gebleken in het behalen van de gestelde doelen. Effectstudie 1 (Massar & Kok, 2011) maakte echter geen gebruik van een voormeting. Effectstudie twee (Gruijters, Massar, Pletzers & Kok, 2013) vond verschillen tussen de controle groep en de experimentele groep in de intentie om grenzen aan te geven, maar dit effect werkte in beide richtingen (Nederlands Jeugd Instituut, 2016).				

Naast interventies ter vergroting van de (seksuele) weerbaarheid van kinderen en jongeren en het stimuleren van gezond seksueel gedrag zijn er ook interventies die specifiek aandacht besteden aan mediawijsheid en internetgebruik door jongeren. Deze vier interventies (zie tabel 7.3), allen gericht op jongeren⁴², besteden allemaal expliciet aandacht aan online seksueel geweld of vormen van online seksueel geweld. Van deze interventie is onbekend of ze effectief zijn.

Tabel 7.3 Interventies gericht op mediawijsheid met aandacht voor online seksueel geweld

Naam interventie	Ontwikkelaar	Doelgroep	Doel	Effectief?
Gids: Bescherm jezelf tegen groomers	Qpido	Onbekend	<u>Online gids</u> . Een gids met do's en don'ts bij online interactie ter bescherming tegen groomers.	Onbekend
Mediajungle	Reik, ASVZ en Klare Koek	Vanaf 8 jaar, LVB	<u>Bordspel met webapplicatie</u> . In gesprek gaan over media gebruik en mediawijsheid. Het spel heeft aandacht voor online pesten en sexting.	Onbekend
Online... Weet wat je doet!	Helpwanted	Jongeren onderbouw voortgezet onderwijs	<u>Digitaal lesprogramma</u> de risico's die jongeren op het internet lopen. Vooral gericht op misbruik via het internet, zoals sexting, grooming en sextortion.	Onbekend
Shame on you	Helpwanted, Qpido en theatergroep Playback	Jongeren van 12-15 jaar van het voortgezet onderwijs en ouders van jongeren in de leeftijd van 12-15 jaar.	<u>Theatervoorstelling</u> . Kennis en bewustzijn over online veiligheid en online seksueel misbruik vergroten, jongeren handvatten bieden veilig het internet te gebruiken en bewust te maken van de leuke en minder leuke kanten van het internet.	Onbekend

Verder zijn er ook diverse interventies gericht op het voorkomen van recidive van seksuele grensoverschrijdingen. Deze interventies zijn terug te vinden in tabel 7.4. Enkele van deze interventies zijn sekse specifiek, terwijl andere gericht zijn op jongeren in het algemeen. Verder is opvallend dat deze interventies enkel gericht zijn op jongeren tot 24 jaar oud. Voor volwassenen daders of slachtoffer van (online) seksueel geweld zijn in de geraadpleegde databanken geen interventies gevonden specifiek gericht op het voorkomen van recidive. Met betrekking tot de effectiviteit van de interventies is het hoogst behaalde niveau 'Goed onderbouwd'.

⁴² De doelgroep van de interventie "Gids: Bescherm jezelf tegen groomers" is onbekend. Toch kan er vanuit gegaan worden dat dit een interventie voor kinderen en jongeren betreft, aangezien volwassenen geen slachtoffer kunnen worden van grooming (zie artikel 248e Sr)

Tabel 7.4 *Interventies gericht op het voorkomen van recidive*

Naam interventie	Doelgroep	Doel	Aandacht online seksueel geweld?	Effectief?
Julia	Meisjes van 13-19 jaar die signalen vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.	<u>Individueel ambulant programma.</u> Bevorderen seksuele ontwikkeling om risico op herhaald of ernstiger seksueel grensoverschrijdend gedrag en/of slachtofferschap te voorkomen.	Ja	Goed onderbouwd
Out of the Circle	Jeugdige kindmisbruikers van 12-24 jaar met een IQ boven de 80	<u>Residentiële behandeling.</u> Het doel is het verminderen of stoppen van het seksueel grensoverschrijdend gedrag in het heden en recidive van in de toekomst.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Pas op de Grens	Jongens van 12 tot 21 jaar die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond en bij wie risico bestaat op recidive (Jeugd) & mannen 18+, LVB, die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoont of vertonen.	<u>Individueel programma.</u> Behandelen risicofactoren gerelateerd aan seksueel probleemgedrag en versterken beschermende factoren ter voorkoming van recidive.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Respect online	Jongeren tussen 12-18 jaar die lichte vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond.	<u>Individueel programma.</u> Voorkomen van herhaling van online probleemgedrag.	Ja	Onbekend
Romeo	Jongens van 12-18 jaar die seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen en risico lopen op herhaling.	<u>Individueel ambulant programma.</u> Voorkomen recidive, versterken seksuele interactiecompetentie.	Ja	Goed onderbouwd

Ken je grens	Jongens 12-19 jaar die grensoverschrijdend gedrag vertonen of waar vermoedens zijn van dergelijk gedrag.	<u>Individueel programma.</u> Bevorderen gezond seksueel gedrag, herkennen en aangeven van wensen en grenzen en voorkomen van (verder) seksueel grensoverschrijdend gedrag, overlast en seksuele intimidatie.	Ja	Onbekend
--------------	--	--	----	----------

Een vierde categorie interventies is specifiek gericht op slachtoffers (zie tabel 7.5). Het gaat hier om slachtoffers van seksueel misbruik of lichamelijk geweld, of om meisjes die kwetsbaar zijn in hun seksuele ontwikkeling en het risico lopen slachtoffer te worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik. Van de vijf interventies is 'Vroeger en verder' door de Erkenningscommissie Maatschappelijke ondersteuning, participatie en veiligheid beoordeeld als 'Goede aanwijzingen voor effectiviteit'. De overige interventies zijn goed onderbouwd. Slechts een van de interventies gericht op slachtoffers besteed nadrukkelijk aandacht aan online seksueel geweld. Geen van de interventies waarbij nadrukkelijk aandacht is voor online seksueel geweld heeft aanwijzingen voor effectiviteit.

Tabel 7.5 *Interventies gericht op slachtoffers*

Naam interventie	Doelgroep	Doel	Aandacht online seksueel geweld?	Effectief?
Horizonmethodiek	Kinderen van 4-12 jaar die seksueel misbruik hebben meegemaakt	<u>Groepsbehandeling.</u> Het herstellen van negatieve gevolgen van misbruik.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Julia	Meisjes van 13-19 jaar die signalen vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag	<u>Individueel ambulant programma.</u> Bevorderen seksuele ontwikkeling om risico op herhaald of ernstiger seksueel grensoverschrijdend gedrag en/of slachtofferschap te voorkomen.	Ja	Goed onderbouwd
Samen misbruik de baas	Vrouwelijke slachtoffers met LVB (18+) van seksueel misbruik	<u>Residentiële</u> groepsinterventie. Verminderen van problemen als gevolg van misbruik door kennis van en inzicht in seksueel misbruik, de gevolgen.	Onduidelijk	Goed onderbouwd
Sterk	Vrouwen die ervaringen hebben	<u>Weerbaarheidstraining.</u> Vergroten van de	Onduidelijk	Goed onderbouwd

	met geweld en moeite hebben met het (h)erkennen, stellen en/of verleggen van grenzen	weerbaarheid om de kans op toekomstig slachtofferschap van diverse vormen van geweld te verkleinen.		
Vroeger en verder	Volwassenen (18+) met een geschiedenis van seksueel misbruik en/of lichamelijk geweld in de jeugd of in intieme relaties met een complexe PTSS	<u>Groepsbehandeling.</u> Het verminderen van (PTSS)klachten als gevolg van seksueel misbruik.	Onduidelijk	Goede aanwijzingen voor effectiviteit

Interventies sexting

De hiervoor besproken interventies hadden betrekking tot het vergroten van de (seksuele) weerbaarheid en mediawijsheid van jongeren, het voorkomen van recidive van seksuele grensoverschrijdingen of waren gericht op slachtoffers van seksueel of lichamelijk misbruik of geweld. Daarbij werd besproken of binnen de interventie aandacht is voor online seksueel geweld.

Veruit de meeste interventies en campagnes waarbij aandacht is voor online seksueel geweld zijn gericht op het fenomeen sexting. Hieronder volgt een bespreking van dergelijke interventies en campagnes.

Interventie 'Respect online'

Halt heeft samen met Rutgers de interventie sexting: 'Respect online' ontwikkeld, gericht op jongeren met online seksueel grensoverschrijdend gedrag. Deze interventie is een buitenstrafrechtelijke afdoening van lichte vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder sexting. Het doel van de interventie is om jongeren bewust te maken van hun eigen online grensoverschrijdend gedrag en de herhaling van dit gedrag te voorkomen.

De interventie is ontwikkeld voor jongeren van 12 tot en met 17 jaar die lichte vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond. Onder online seksueel grensoverschrijdend gedrag vallen naast ongewenste sexting ook de gedragingen waarbij jongeren seksueel getinte teksten versturen, delen of online plaatsen waarbij iemand gekwetst raakt of schade ondervindt zoals online seksueel pesten en het versturen van bangalijsten⁴³. Deze interventie richt zich dus niet enkel op gedrag dat juridisch onder kinderporno valt maar ook gedrag dat onder bepaalde omstandigheden onder artikelen als belediging en smaad valt (Jonker & Van Diessen, 2017). De interventie is voor:

- Jongeren van 12 tot en met 17 jaar (ten tijde van het delict)
- Die lichte vormen van online seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben vertoond in de vorm van a) sexting tussen jongeren waarbij het beeldmateriaal ongewenst is vervaardigd en/of verspreid of b) profielmisbruik en seksuele pesterijen of beledigingen

⁴³ Banga is straattaal voor slet. Jongeren sturen elkaar lijsten met daarop een top-10 (of meer/minder) van meisjes die volgens hen de grootste sletten zijn.
(<https://www.vraaghetdepolitie.nl/privacy/gegevensmisbruik/wat-is-een-bangalijst.html>)

- Het gedrag heeft plaatsgevonden tussen leeftijdsgenoten (het slachtoffer is niet meer dan vijf jaar jonger dan de jongere)
- De jongere bekent het gepleegde feit.
- De jongere is niet eerder naar aanleiding van een proces-verbaal van een misdrijf naar het Openbaar Ministerie verwezen.

Andere interventies zijn wenselijk indien sprake is van dwang, misleiding of chantage of als het slachtoffer meer dan vijf jaar jonger is dan de verdachte, indien sprake is van een zedengeschiedenis, een ontkennende verdachte, planmatigheid in het gedrag, (vermoedens van) fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag, een eerdere Halt-interventie gericht op sexting of (zwaardere) emotionele, lichamelijke en/of gedragsproblemen. De interventie 'Respect online' is dus niet gericht op het delict sextortion.

De officier van justitie maakt mede op basis van het advies van de Raad voor de Kinderbescherming een afweging tussen de aard en de ernst van het delict, het risico op recidive en de omstandigheden van de jongere. Indien de jongere de interventie op positieve manier afrondt voorkomt hij of zij hiermee een justitiële aantekening. Indien de jongere niet of onvoldoende meewerkt aan de afronding van de interventie wordt deze als negatief afgesloten en wordt de jongere terugverwezen naar politie en het Openbaar Ministerie voor een andere afdoening (Jonker & Van Diessen, 2017).

Inhoud 'Respect online'

De interventie vangt aan met een startgesprek met een Halt-medewerker, de jongere en zijn of haar ouders. In dat gesprek wordt het delict besproken en wordt onderzocht of er zorgpunten aanwezig zijn. Daarnaast gaat de jongere aan de slag met interactieve leeropdrachten waarin hij of zij inzicht krijgt in de gevolgen van zijn of haar gedrag. De Halt-medewerker bespreekt deze opdrachten met de jongere en gaat dieper in op respectvol online gedrag, gevolgen voor de ander en het vergroten van weerbaarheid. De jongere krijgt in afstemming met de wens van het slachtoffer gelegenheid voor een excuusgesprek, excuusbrief of een herstelgesprek. In een eindgesprek maken de Halt-medewerker, de jongere en de ouders afspraken om herhaling van het gedrag te voorkomen. Ouders spelen een belangrijke rol bij deze interventie. Tijdens het oudergesprek krijgen ouders handvatten aangereikt hoe zij het gesprek kunnen aangaan met hun kind over respectvol en veilig online (seksueel) gedrag. Indien nodig en met instemming van de jongere en de ouders kan contact met de school van de jongere worden gezocht en gekeken worden of advies en/of ondersteuning nodig is. Tot slot kan het zijn dat een jongere meer begeleiding nodig heeft, bijvoorbeeld omdat hij of zij een licht verstandelijke beperking heeft. Indien blijkt dat meer zorg nodig is, bespreekt de Halt-medewerker dit met het gezin en verwijst het gezin door naar passende hulpverlening.

Effectiviteit Halt-interventie

De interventie is vanaf 1 november 2017 gestart en is gestart met een pilot van 98 jongeren. Het betrof voornamelijk jongeren die ongevraagd seksueel getint beeldmateriaal van anderen hadden gemaakt of verspreid. Vanaf januari 2018 heeft Adviesbureau VanMontfoort een procesevaluatie van de Halt-interventie uitgevoerd (Sondorp, Torregrosa, Höing & Te Mebel, 2019). Van de 100 jongeren die in de onderzoeksperiode voor de Halt-interventie waren aangemeld bestond van 47 zaken volledige informatie van zowel een checklist, evaluatielijst en informatie in het registratiesysteem. Het merendeel van de analyses voor de procesevaluatie is dus op basis van 47 jongeren.

Uit de procesevaluatie kwam naar voren dat de interventie niet altijd wordt uitgevoerd zoals in de programmahandleiding beschreven staat. In de praktijk wordt vooral nagelaten een gesprek met ouders te voeren of de opdrachten te bespreken in het vervolggesprek. Wel komt naar voren dat jongeren en ouders tevreden zijn over de interventie (Sondorp et al., 2019). Dit alles zegt echter niks over de daadwerkelijke effectiviteit van de interventie op de preventie van recidive van jongeren. Hiervoor is een effectevaluatie noodzakelijk. Tot op heden is nog geen effectevaluatie uitgevoerd.

Naast de Halt-interventie 'Respect online' zijn er nog diverse andere interventies gericht op sexting. Oosterwijk en Fischer (2017) hebben een overzicht gemaakt van dertien geëvalueerde sexting interventies. Van de dertien interventies hebben twaalf het doel om sexting te stoppen. Om sexting te stoppen worden doelen als bewustwording en het aanleren van reactiestrategieën genoemd. De interventies worden ingezet om de weerbaarheid van slachtoffers te vergroten, toenemend toezicht op ouders door omstandersinterventies en bewustwording van de gevolgen van sexting bij slachtoffers en ouders. Het hoofddoel is gehele onthouding van sexting. Bij slechts één interventie (Pass it On) is het doel niet om mensen te weerhouden van sexting maar om verantwoord om te gaan met sexting. Dit is tevens de enige interventie waarvan een effectevaluatie bekend is, echter zonder controlegroep en randomtoewijzing. In deze evaluatie wordt gevonden dat het Pass it On project effect lijkt te zijn voor het creëren van *self-efficacy* bij omstanders om te handelen als zij sexting observeren. Daarnaast nam door het programma *victim blaming* af. Pass it On leek echter niet effectief in het daadwerkelijk herkennen van seksueel geweld of online pesten (Winegust, 2015; Oosterwijk & Fischer, 2017). Het is onduidelijk of Pass it On nog in gebruik is, aangezien deze interventie niet terug te vinden is in de verschillende databanken.

De onderzoekers Oosterwijk en Fischer (2017) zijn in hun inhoudelijke evaluatie van interventies kritisch op het doel 'gehele onthouding van sexting'. Gehele onthouding wordt afgeraden omdat sexting als een normaal onderdeel van de seksuele ontwikkeling van jongeren kan worden gezien (Döring, 2014; Oosterwijk & Fischer, 2017). Verder kwam in de evaluatiestudies naar voren dat de interventies die uitgevoerd werden onder algemene populaties van jongeren vooral gericht zijn op het gedrag van meisjes en daarmee actief deelnemen aan vrouwelijke *victim blaming* (Döring, 2014; Karaian, 2013). Dit komt overeen met de verschillende campagnes die door de jaren heen zijn opgezet gericht op sexting (zie tabel 7.6). Ook deze campagnes zijn voornamelijk gericht op jongeren en op het ontmoedigingen van jongeren om aan sexting te doen. De redenering achter de ontmoediging om te sexten is dat het maken en versturen van dergelijk beeldmateriaal niet zo verstandig is en ongewenste verspreiding in de hand werkt. Daarentegen is er pas sprake van een probleem op het moment dat het beeldmateriaal verspreid wordt (Naezer & Van Oosterhout, 2019). Zowel politie als Qpido nemen beide het standpunt 'Doe het [sexting] niet' als uitgangspunt. Het slachtoffer wordt daarbij dus aangesproken op het maken en delen van seksueel getint beeldmateriaal in plaats van de verspreiders op het ongewenst doorsturen van het materiaal. Dit werkt mogelijk *victim blaming* in de hand, omdat dit volgens Marianne Cense (2018) van Rutgers de boodschap afgeeft dat seks gevaarlijk is en mocht er iets fout gaan je daar zelf verantwoordelijk voor bent. Een uitzondering is de campagne 'Generatie Ja... en?', onderdeel van Act4repect, waarbij de focus ligt op het stellen van de norm dat doorsturen fout is, in plaats van het maken van seksueel getint beeldmateriaal. De effectiviteit van de verschillende campagnes en interventies op het gebied van sexting is onbekend.

De verschillende standpunten, meningen en signalen van diverse hulpverleningspartijen, politie en media waar sexting enerzijds als risicogedrag wordt bestempeld en anderzijds wordt gezien als

normaal onderdeel van de seksuele ontwikkeling van jongeren zorgen voor verwarring en onduidelijkheid.

Tabel 7.6 *Sexting campagnes en interventies*

Naam interventie	Initiator(en)	Doelgroep	Doel	Effectief?
#Geenhoofd	Spuiten en Slikken- BNN	Jongeren	<u>Campagne</u> . Tips over het onherkenbaar blijven bij sexting en hoe je een goede anonieme naaktfoto maakt van jezelf.	Onbekend
#Hou het lekker voor jezelf	Free a Girl, Fier en Helpwanted	Jongeren	<u>Campagne</u> . Bewustwording van de gevolgen van het doorsturen van naaktbeelden.	Onbekend
.comdom	Telenet	Sexters	<u>Applicatie</u> . Digitaal alternatief voor offline condoom. De app voegt aan de foto als watermerk een filter toe met de gegevens van de ontvanger (naam, telefoonnummer etc.). Deze filter kan niet met Photoshop worden verwijderd.	Onbekend
De Escaperoom	Weerbaar In Seksualiteit (WIS)	Leerlingen van de eerste tot de vierde klas van het voortgezet onderwijs (vmbo-havo/vwo) en groep 8.	<u>Lesprogramma</u> . Jongeren leren over de gevolgen van het doorsturen van seksueel getinte foto's/filmpjes, hoe ze kunnen handelen als ze daarmee in aanraking komen en de strafbaarheid ervan.	Onbekend
Generatie Ja... en?	Act4respect	Jongeren	<u>Campagne</u> . Afrekenen met stereotype normen voor mannelijkheid, vrouwelijkheid, seksualiteit en grensoverschrijdend gedrag. In deze campagne en de	Onbekend

			bijbehorende lesbrieff wordt aandacht besteed aan het ongewenst doorsturen van naaktfoto's.	
Gids: Sexting doe je zo	Qpido	Onbekend	<u>Online gids</u> . Een gids met de do's en don'ts bij sexting.	Onbekend
Leidraad omgaan met online verspreiding van ongewenste beelden van leerlingen en/of personeel	Vereniging van scholen in het voortgezet onderwijs (VO-raad)	Scholen	<u>Leidraad voor scholen</u> om de verspreiding van ongewenste beelden te voorkomen en aan te pakken.	Onbekend
My true story	Cubiss	Jongeren van 12-18 jaar op het voortgezet onderwijs	<u>Lesprogramma</u> . Sexting bespreekbaar te maken door mediawijsheid en leesplezier aan elkaar te koppelen.	Onbekend
Onuitwisbaar.nu	WE CAN Young Tilburg	Jongeren	<u>Campagne</u> . Jongeren, opvoeders en professionals informeren, ondersteunen en bewust te maken van de mogelijke gevolgen van sexting.	Onbekend
Shitzooi	Politie eenheid Den Haag, Welzijnswartier Sociaal-TV en Andreas College Katwijk	Jongeren van 12-15 jaar	<u>Interactieve game</u> en voorlichting gericht op het verkleinen van de kans op slachtofferschap van sexting.	Onbekend
Snap je wat je stuurt?	Gemeente Rotterdam	Jongeren	<u>Campagne</u> . Bewustwording van de gevaren van sexting via Snapchat.	Onbekend
Snappje	Qpido	Leerlingen groep 7 en 8 primair en speciaal onderwijs,	<u>Lesprogramma</u> . Kennis en weerbaarheid ten aanzien van sexting en grooming vergroten.	Onbekend

		ouders & leerkrachten.		
--	--	------------------------	--	--

Verder zijn er nog enkele video's en televisieprogramma's die aandacht besteden aan het fenomeen sexting. Op de website Mediawijzer is hiervan een overzicht te vinden⁴⁴.

Offline halen beeldmateriaal

Een laatste interventie voor slachtoffers van online seksueel geweld is het offline halen van seksueel getint beeldmateriaal. Uit het onderzoek van Leukfeldt, Notté en Malsch (2018) kwam naar voren dat slachtoffers van onder andere ongewenste sexting grote behoefte hebben aan het tijdig offline halen van het beeldmateriaal. Zij zien de politie als belangrijke actor om daarbij te helpen, ware het niet dat de organisatie van de politie daar niet op ingericht lijkt te zijn.

De belangrijkste bron van hulp bij het offline halen van ongewenst seksueel getint beeldmateriaal is de website Helpwanted.nl. Een van de eerste stappen is het verzamelen van zoveel mogelijk bewijs voor als slachtoffers aangifte willen gaan doen. Op het moment dat het beeldmateriaal al offline is gehaald is een belangrijk deel van het bewijsmateriaal verdwenen⁴⁵. Helpwanted.nl adviseert slachtoffers om naar de politie te gaan en een intakegesprek met de afdeling zeden in te plannen. In dit stadium is het dus van belang zo veel mogelijk bewijs aan te dragen zoals schermafbeeldingen van chatgesprekken, informatie over degene die het beeldmateriaal online heeft geplaatst (naam, leeftijd, woonplaats, e-mailadres, username etc.) en de weblink van de locatie van het beeldmateriaal. Om het bewijs van het online staan van het beeldmateriaal te verzamelen raadt Helpwanted.nl slachtoffers aan hun eigen naam via Google zoeken en een Google Alert in te stellen om te zien waar het beeldmateriaal online staat. Bij het vinden van beeldmateriaal adviseren zij er een screenshot van te maken met de URL zichtbaar in beeld. Op de website van Helpwanted.nl is de handleiding 'Bewijs Opslaan' te vinden met daarin uitleg over wat als bewijs zou kunnen dienen, hoe screenshots gemaakt kunnen worden en hoe bewijs op social media kan worden verzameld.

Na het bewijsmateriaal te hebben verzameld raadt Helpwanted.nl slachtoffers aan contact op te nemen met de website waar het beeldmateriaal online staat en aan te geven geen toestemming te hebben gegeven voor de online plaatsing van het materiaal. Zoals eerder genoemd staan onder andere op de websites van Helpwanted.nl⁴⁶ en het Juridisch Loket⁴⁷ voorbeeldbrieven van verwijderingsverzoeken om naar de host van een website waar het beeldmateriaal te vinden is te sturen. In deze e-mails moet het slachtoffer aangeven dat hij of zij op beeldmateriaal te zien is, dat hij of zij geen toestemming heeft gegeven voor de online plaatsing van het materiaal en een verzoek tot het verwijderen van het beeldmateriaal met een weblink of schermafdruck met zichtbare URL. Wanneer het slachtoffer minderjarig is wordt ook geadviseerd dit in het verwijderingsverzoek te vermelden. Verder voorziet de website Helpwanted.nl in handleidingen van verschillende social media platforms. In deze handleidingen staat onder andere beschreven hoe gebruikers problemen op de platforms

⁴⁴ <https://www.mediawijzer.net/sexting-7-beste-filmpjes-om-er-kinderen-jongeren-praten/>

⁴⁵ <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/wat-kan-ik-doen-als-er-ongewenst-een-foto-of-filmpje-van-mij-online-staat.html>

⁴⁶ https://www.helpwanted.nl/files/Voorbeelden_emails_verwijderingsverzoek.pdf

⁴⁷ <https://www.juridischloket.nl/voorbeeldbrieven/voorbeeldbrief-verzoek-om-verwijderen-beeldmateriaal/>

kunnen rapporteren. Slachtofferhulp Nederland kan slachtoffers helpen bij het offline halen van beeldmateriaal, onder andere door websites te benaderen met verwijderingsverzoeken⁴⁸.

Wanneer blijkt dat een verwijderingsverzoek niet voldoende is kunnen websites op grond van artikel 125p Sv gedwongen worden het beeldmateriaal verwijderen. Een officier van justitie kan dit bevel aan een aanbieder van een communicatiedienst afgeven binnen een opsporingsonderzoek naar de meer ernstige misdrijven, zoals omschreven in artikel 67 Sv, nadat een machtiging van een rechter-commissaris is verkregen (Oerlemans, 2017; Janssen & Ten Voorde, 2019). Wanneer een website of host niet meewerkt kan strafrechtelijk worden opgetreden wegens het niet voldoen aan een bevoegd gegeven ambtelijk bevel (artikel 184 Sr) of voor het (mede)plegen van een strafbaar feit.

Ondanks de verschillende mogelijkheden die slachtoffers hebben om verzoeken te doen om het ongewenste beeldmateriaal offline te halen lopen zij in de praktijk tegen diverse obstakels aan. Een van die obstakels is wanneer de provider waarop het beeldmateriaal te vinden is zich niet op Nederlands grondgebied bevindt. Wanneer een notice to takedown bericht van het slachtoffer niet voldoende blijkt dient in dergelijke gevallen internationale rechtshulp te worden ingeschakeld. Internationale rechtshulp is echter niet altijd even snel of succesvol. De kansen op succes in landen waar Nederland een goede rechtshulprelatie mee heeft zijn hoger dan landen waar Nederland een minder goede rechtshulprelatie mee heeft (Janssen & Ten Voorde, 2019). Zie het Cybercrimeverdrag voor de regels omtrent internationale rechtshulp in de context van computercriminaliteit. Een ander potentieel probleem is dat seksueel getint beeldmateriaal zonder medeweten van het slachtoffer op het darkweb kan staan. In het geval dat het slachtoffer geen wetenschap heeft van het online staan van beeldmateriaal zal hij of zij zeer waarschijnlijk ook geen actie ondernemen om het offline te halen. Toch hoeft bij een notice to takedown procedure de melder niet noodzakelijkerwijs het slachtoffer of de afgebeelde te zijn. Wanneer het bijvoorbeeld beeldmateriaal van een minderjarige betreft kan iedereen via het Meldpunt Kinderporno op Internet een melding maken.

Een laatste mogelijkheid is bestuursrechtelijke handhaving van online seksueel (kinder)misbruik. De hernieuwde aanpak online seksueel kindermisbruik bevat een actiepunten dat toeziet op deze vorm van handhaving. Daarbij kan een bestuursrechtelijke regeling tussen de huidige notice to takedown procedure en het strafrecht in worden gepositioneerd. Uit onderzoek van AKD kwam naar voren dat het juridisch haalbaar is om met bestuursdwang een ICT-bedrijf (acterend op Nederlands grondgebied) als rechtspersoon aan te pakken (Steur, Van der Vorst, Van Wijk, Driesse & Sahebali, 2019). In het rapport van Bureau Beke wordt uitgebreid uiteengezet welke mogelijkheden bestuursrechtelijke handhaving biedt in de aanpak van kinderpornografie (Steur et al., 2019). Ook biedt artikel 196c Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek een wettelijke norm om onrechtmatige content te laten verwijderen. Minister Dekker van Rechtsbescherming geeft in het planair debat van 12 februari 2020⁴⁹ aan in te willen zetten op procedure bij de civiele rechter die de procedure om onrechtmatige content offline te halen makkelijker moet maken, zodat de content zo snel mogelijk verwijderd kan worden. Het WOCD doet op dit moment onderzoek naar de praktische haalbaarheid van zo'n snelle procedure.

⁴⁸ Voor meer informatie over de notice to takedown procedure zie <https://noticeandtakedowncode.nl/>

⁴⁹ <https://debatgemist.tweedekamer.nl/debatten/burgerinitiatief-internetpesters-aangepakt>

Conclusie

In dit onderzoek is het fenomeen online seksueel geweld onderzocht. Hierbij waren vier hoofddoelen geformuleerd: afbakening van het fenomeen online seksueel geweld, inzicht in de omvang en ontwikkelingen van het fenomeen, het overzichtelijk maken van kennis over daders en slachtoffers en het inventariseren van de aanpak en interventies van online seksueel geweld. Om deze doelen te bereiken is een systematische review (overzichtsstudie) uitgevoerd van zowel (inter)nationale wetenschappelijke literatuur als grijze literatuur. Verder zijn verschillende databanken en websites geraadpleegd om inzicht te krijgen in de beschikbare interventies op het gebied van online seksueel geweld. Tot slot zijn interviews gehouden met stakeholders en experts uit verschillende disciplines die in de praktijk te maken hebben met online seksueel geweld. Tijdens de gesprekken is tevens gevraagd naar volgens de geïnterviewden belangrijke interventies, rapporten en publicaties over het onderwerp van het onderzoek. Daarmee is de literatuurlijst en het interventieoverzicht uitgebreid.

Bij het *eerste doel*, de afbakening, stond de vraag centraal wat op basis van de (inter)nationale wetenschappelijke literatuur bekend is over welke fenomenen onder online seksueel geweld vallen. Daarbij werd tevens de vraag gesteld welke gedragingen binnen het Nederlandse justitiële beleid als zodanig worden gezien en beschreven. Het begrip online seksueel geweld bleek niet eenvoudig af te bakenen. De term niet terug te vinden is in het Wetboek van Strafrecht, de Aanwijzing Zeden van het Openbaar Ministerie of in de Nederlandstalige wetenschappelijke publicaties. In de (inter)nationale literatuur is een gebrek aan consensus en eenduidig gebruik van inhoudsbepalingen van zowel online seksueel geweld als de fenomenen die daaronder vallen.

De uiteenlopende duiding van het fenomeen hangt voor een deel samen met het ingenomen perspectief van de verschillende onderzoekers en de binnen hun werkveld relevante vragen. Bijkomend probleem is dat de offline en de online wereld steeds meer met elkaar verbonden en verweven zijn en dat ook online en offline activiteiten niet altijd gescheiden van elkaar plaatsvinden. Dat roept de vraag op of het noodzakelijk is dat een delict volledig via het internet gepleegd wordt om het als online seksueel geweld te benoemen, of dat het bevatten van een online component voldoende is.

Ondanks het gebrek aan consensus is in de literatuur wel een grote mate van overlap te zien in de elementen die gebruikt worden om het begrip online seksueel geweld te duiden. De meest beschreven fenomenen in het kader van online seksueel geweld zijn ongewenste sexting, wraakporno, sextortion en grooming. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat deze begrippen in de bestudeerde onderzoeken veelal naast elkaar en soms door elkaar worden gebruikt, aangezien in werkelijkheid fenomenen in elkaar kunnen overlopen of kunnen escaleren. Zo worden ongewenste sexting en wraakporno in verschillende onderzoeken vaak door elkaar heen gebruikt. Grooming kan doordat een minderjarige seksueel getint beeldmateriaal stuurt uitmonden in afpersing van het slachtoffer met datzelfde materiaal (sextortion). Dit kan vervolgens leiden tot offline vormen van seksueel misbruik. Door deze dynamiek is het niet altijd mogelijk een strikt onderscheid te maken tussen verschillende vormen van seksueel geweld.

Aanbeveling 1: Uit dit onderzoek is allereerst naar voren gekomen dat begripsafbakening belangrijk is en een opdracht vormt voor zowel wetenschap als beleid. Waar liggen de grenzen tussen verschillende fenomenen en wanneer kan nu gesproken worden van online seksueel geweld en wanneer niet? Om de omvang en ook de ontwikkelingen en trends van online seksueel geweld en de verschillende vormen

daarvan in kaart te brengen, is het noodzakelijk dat in onderzoek, juridisch beleid, wetshandhaving en ook in de media, overeenkomst wordt gevonden in de begripsbepaling en de afbakening van begrippen. Voor wetenschappelijk onderzoek in het bijzonder kan overeenstemming in gehanteerde definities en de ontwikkeling van gestandaardiseerde en gevalideerde vragenlijsten inzicht bieden in de prevalentie van het probleem. Dit kan vervolgens leiden tot een betere formulering van de aanpak en beleid op het gebied van online seksueel geweld.

Aanbeveling 2: Naast het ontwikkelen van een gemeenschappelijke taal is het aan te raden twee vormen van online seksueel geweld samen te nemen: ongewenste sexting en wraakporno. Deze twee begrippen kennen aanzienlijke overlap in de operationalisering en zijn soms onderwerp van verwarring en kritiek. Een aanbeveling is om ongewenste sexting als overkoepelende term te gebruiken in zowel beleid als interventies. In de kern gaat het bij ongewenste sexting, wraakporno (en ook sextortion) om het verspreiden, delen of online plaatsen, of het dreigen daarmee, van seksueel getint beeldmateriaal, al dan niet vrijwillig tot stand gekomen. Het samennemen van de begrippen ongewenste sexting en wraakporno kan mogelijk ook voorkomen dat begrippen die victim blaming in de hand werken worden gebruikt. Bij het begrip ongewenste sexting worden namelijk niet de motieven voor de totstandkoming en verspreiding van het materiaal en de kenmerken van het slachtoffer centraal gesteld, maar ligt de nadruk meer op de dader (degene die het materiaal doorstuurt, verspreid of online plaatst) en de handeling (het doorsturen, verspreiden of online plaatsen).

Het *tweede doel* van dit onderzoek was het in kaart brengen van de omvang en ontwikkelingen van online seksueel geweld, zowel in Nederland als in de internationale literatuur. Online seksueel geweld bleek in Nederland op verschillende manieren te worden geregistreerd. Allereerst bestaan er meldpunten zoals Helpwanted.nl waar slachtoffers, maar ook ouders, verzorgers, docenten en hulpverleners online seksueel misbruik kunnen melden. Het is belangrijk hierbij op te merken dat het hier meldingen van online seksueel geweld betreft en dus niet direct de exacte omvang van de problematiek weergeeft. De aantallen meldingen kunnen ook worden beïnvloed door meldingsbereidheid van slachtoffers en door de bekendheid van meldpunten bij slachtoffers. Verder neemt Helpwanted.nl geen meldingen in behandeling van slachtoffers van 26 jaar en ouder. Daarnaast geven de cijfers van de politie ook geen volledig en betrouwbaar beeld van de omvang van online seksueel geweld. Meldingen of aangiftes kunnen namelijk door de politie onder verschillende maatschappelijke klassen of wetsartikelen worden weggeschreven. Dit leidt dus tot gebrekkige registratie van de omvang en prevalentie van het probleem.

Aanbeveling 3: Om de registratieproblemen van online seksueel geweld te ondervangen is het raadzaam te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om bij zowel het meldpunt Helpwanted.nl als bij politie en Openbaar Ministerie eenduidige begrippen te hanteren. Bij de politie zou het goed zijn om voor de verschillende vormen van online seksueel geweld een aparte aantekening te maken of te komen tot een eenduidige indeling in klassen en wetsartikelen.

De omvang en prevalentie van online seksueel geweld wordt ook gemeten in wetenschappelijk onderzoek. Tot op heden is in Nederland echter nog beperkt onderzoek gedaan naar de omvang van het probleem. Online vormen van seksueel geweld worden niet in de dader- noch de slachtoffermonitor van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen kinderen uitgevraagd. Mogelijk dat de nieuwe tweejaarlijkse prevalentie-monitor van Rutgers, in opdracht van het WODC en het Ministerie van Justitie en Veiligheid, deze leemte op zal vullen. In die prevalentie-monitor zal de aard en omvang van de verschillende vormen van online seksueel geweld

onder de bevolking van 16 jaar en ouder worden gemeten. Een belangrijke kanttekening die daarbij is dat in deze prevalentie-monitor geen daderschap wordt gemeten. Verder wordt enkel slachtofferschap van seksueel geweld onder de bevolking van 16 jaar en ouder in kaart gebracht, terwijl bekend is dat kinderen op steeds jongere leeftijd op internet actief zijn.

Ook in de internationale wetenschappelijke literatuur werken de eerdergenoemde problemen bij het afbakenen van begrippen door in de wat bekend is over de omvang en ontwikkelingen van online seksueel geweld. Onderzoek naar de prevalentie van online seksueel geweld of de verschillende vormen van online seksueel geweld is daardoor schaars. De onderzoeken die er zijn laten zich moeilijk vergelijken met andere onderzoeken door het gebruik van verschillende definities, referentieperiodes, steekproefsamenstelling of door de kwaliteit van de onderzoeken. Bovendien zijn bijna alle onderzoeken naar online seksueel geweld gebaseerd op zelfrapportage. Hoewel deze methode voordelen kent ten opzichte van politieregistraties, kunnen de resultaten worden vertekend door onderrapportage, overrapportage en geheugenproblemen.

Aanbeveling 4: Wetenschappelijk onderzoek naar omvang en ontwikkeling van online seksueel geweld dient krachtig te worden gestimuleerd en uitgebreid. De voorgenomen prevalentie-monitor is hiertoe een goed instrument, maar zou mogelijk kunnen worden uitgebreid met wetenschappelijk onderzoek naar daders, en naar slachtofferschap onder de leeftijd van 16 jaar. Het is ook aan te bevelen om in onderzoek op zoek te gaan naar innovatieve onderzoeksmethoden of databronnen, zoals ‘randomized respons’ waarbij er een grotere garantie is voor anonimiteit bij de beantwoording.

Aanbeveling 5: Onderzocht moet worden in hoeverre slachtoffers van online seksueel geweld problemen ervaren met het labelen van hun ervaring als seksueel geweld en henzelf als slachtoffer. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat dit regelmatig voorkomt bij slachtoffers van offline seksueel geweld (Harned, 2005; Littleton & Henderson, 2009). Hoe dit werkt voor slachtoffers van online seksueel geweld is niet bekend. In het lopende onderzoek van het EOKM naar financiële sextortion van jongens wordt wel aandacht besteed aan welke zoektermen slachtoffers hebben gebruikt bij hun zoektocht naar hulp (persoonlijke communicatie, 10 oktober 2019). Het is aan te raden dit op een breder vlak uit te breiden en te onderzoeken hoe dit zit voor slachtoffers van andere vormen van online seksueel geweld. Wanneer slachtoffers zichzelf niet als slachtoffer zien of hun ervaring niet als slachtofferschap labelen bestaat de kans dat zij hun ervaring minder snel delen en hulp en steun zoeken (zie ook Ahrens, Campbell, Ternier-Thames, Wasco & Sefl, 2007). In dat geval bereiken de beschikbare interventies niet alle slachtoffers.

Aanbeveling 6: Gestimuleerd moet worden dat slachtoffers een melding maken of aangifte doen van hun ervaring. Dit vergroot de zichtbaarheid van slachtoffers en biedt de mogelijkheid om de juiste hulpverlening of ondersteuning aan te bieden. Verder biedt een hogere meldings- en/of aangiftebereid een beter inzicht in de omvang van het probleem op het moment dat meer gevallen in de registraties terechtkomen. Een manier om de meldings- en/of aangiftebereid te verhogen is door in te zetten op overheids campagnes waarbij ook het melden of het doen van aangiften van lichtere zaken wordt aangemoedigd. De haalbaarheid, wenselijkheid en het effect van dergelijke campagnes zal moeten worden onderzocht.

Het *derde doel* van dit onderzoek was het maken van een overzicht van wat bekend is over de modus operandi van daders en dader- en slachtofferkenmerken van online seksueel geweld. Vanwege de eerdergenoemde afbakeningsproblemen en beperkingen in het onderzoek was het moeilijk om

betrouwbare uitspraken te doen over wie daders en wie slachtoffers zijn. Toch kwamen een aantal bevindingen naar voren met betrekking tot de vier belangrijkste vormen van online seksueel geweld die zijn onderzocht.

Wat betreft ongewenste sexting kwam naar voren dat mensen die vaker aan sexting doen ook vaker dader of slachtoffer van ongewenste sexting zijn (Gámez-Gaudix et al., 2015). Verder hebben mensen met een lichtverstandelijke beperking, mensen die veel gebruik maken van social media, die met vrienden over seks praten, die verwaarlozing of mishandeling hebben meegemaakt, die impulsief zijn, die een positieve attitude ten aanzien van sexting hebben en homoseksuele mannen, kwetsbare meisjes en mensen met een niet-Westerse etniciteit vaker negatieve ervaringen met sexting (zie Bijlage 1, tabel A.3). Daderkenmerken overlappen voor een groot deel met de kenmerken van slachtoffers van ongewenste sexting. Echter kwam uit verschillende onderzoeken naar voren dat mannen vaker daders zijn dan vrouwen. Daders hebben diverse motieven voor sexting, waaronder: het slachtoffer pijn willen doen, ontladen van spanning, versterken van vriendschappen, vergroten eigen populariteit en om te leren (praten) over seksualiteit (Naezer & Van Oosterhout, 2019).

Wraakporno bleek in verschillende vormen te kunnen worden opgedeeld, namelijk onvrijwillige publicatie van vrijwillig gemaakt seksueel getint beeldmateriaal, onvrijwillige publicatie van onvrijwillig tot stand gekomen seksueel getint beeldmateriaal en gefabriceerd seksueel getint beeldmateriaal, bijvoorbeeld door faceswapping of deepfakes. Verder kan nog een onderscheid worden gemaakt tussen door wie het beeldmateriaal is verspreid, namelijk degene aan wie het beeldmateriaal is toevertrouwd of iemand anders dan degene aan wie het beeldmateriaal is toevertrouwd (Goudsmit, 2019). Uit verschillende onderzoeken kwam naar voren dat het beeldmateriaal meestal vrijwillig tot stand is gekomen (Short et al., 2017; Uhl et al., 2018). De kenmerken van slachtoffers van wraakporno zijn vergelijkbaar met de slachtofferkenmerken van ongewenste sexting. Slachtoffers van wraakporno zijn vaker vrouw, Afro-Amerikaans, LHBT, lager opgeleid en tussen de 18 en 29 jaar (zie Bijlage 2, tabel B.2 en B.3). Over daders van wraakporno is weinig bekend.

De modus operandi van sextortion en grooming en de daarbij behorende verleidingstechnieken zijn vergelijkbaar. Het proces lijkt uit verschillende fasen te bestaan waarbij allereerst een vriendschap wordt gevormd, gevolgd door relatievorming, een risicobeoordeling en tot slot een seksuele fase. Na het uitwisselen van seksueel getint beeldmateriaal kan een dader overgaan tot afpersing voor meer materiaal, seksuele gunsten of geld. In dit geval is sprake van sextortion. Een dader kan ook proberen een offline afspraak te maken. In dit geval kan gesproken worden van grooming. Niet iedere sextortion en niet ieder groomingproces verloopt echter hetzelfde. Een element wat bij beide vormen van online seksueel geweld voor lijkt te komen is dat daders online communicatie van openbare chats of fora naar privégesprekken proberen te leiden en dat daders een vorm van verificatie van de identiteit van het slachtoffer proberen te vinden (Europol, 2017; NPO Radio 1, 2019; Webster et al., 2012). Mogelijk dat deze elementen aangrijpingspunten kunnen bieden voor interventies ter preventie van sextortion of grooming.

Over de slachtoffer- en daderkenmerken van sextortion en grooming is beperkt informatie beschikbaar. Uit de (inter)nationale literatuur kwam naar voren dat sextortion genderspecifiek is, waarbij vrouwen vaker slachtoffer zijn van seksuele sextortion en mannen vaker slachtoffer zijn van financiële sextortion (Europol, 2017; EOKM, 2017a; EOKM, 2017b; EOKM, 2018). Voor slachtoffers van grooming wordt in de literatuur een onderscheid gemaakt tussen risiconemende slachtoffers en kwetsbare slachtoffers. Dit lijkt een onderscheid te zijn die bij de verschillende vormen van online

seksueel geweld naar voren komt. Toenemend internet- en social mediagebruik, sexting, impulsiviteit zijn worden gezien als risico verhogende factoren voor slachtofferschap en sluiten daarbij mogelijk aan bij het risiconemende slachtofferprofiel. Verwaarlozing, mishandeling en het hebben van een licht verstandelijke beperking sluiten daarnaast aan bij het kwetsbare slachtofferprofiel. Het is hierbij van belang op te merken dat de individuele risicofactoren in de internationale literatuur niet altijd statistisch werden onderbouwd, in verschillende onderzoeken tegenstrijdige resultaten worden gevonden en de verschillende onderzoeken het niet altijd toelaten met elkaar vergeleken te worden door verschillen in operationalisaties, steekproefgrootte en –samenstelling en dergelijke.

Kortom, in de wetenschappelijke publicaties worden met betrekking tot de verschillende vormen van online seksueel geweld verschillende en soms tegenstrijdige resultaten gevonden. Waar het ene onderzoek concludeert dat vrouwen vaker slachtoffer worden, wordt in het andere onderzoek bewijs gevonden voor het tegenovergestelde. Dit lijkt voor een deel te verklaren door de verschillen in operationalisatie, steekproefgrootte en steekproefsamenstelling van de geïnccludeerde onderzoeken. Hierdoor laten cijfers het niet toe met elkaar vergeleken te worden.

Aanbeveling 7: Een belangrijke aanbeveling is om meer systematisch onderzoek te doen onder grotere groepen daders en slachtoffers om in de toekomst beter zicht te krijgen op wie daders en wie slachtoffers zijn van de verschillende vormen van online seksueel geweld. Door dergelijk onderzoek met enige regelmaat of zelfs jaarlijks te herhalen kan ook in kaart worden gebracht hoe online seksueel geweld ontwikkelt en kunnen trends worden blootgelegd. Zicht op dader- en slachtofferprofielen van online seksueel geweld vergroot mogelijkheden voor empirisch onderbouwde interventies die aansluiten bij de betreffende daders- en slachtoffers. Verder bieden deze profielen mogelijkheden voor een gerichte aanpak ter preventie van online seksueel geweld doordat op specifieke groepen kan worden ingezet.

Aanbeveling 8: Bij onderzoek naar daders en slachtoffers van online seksueel geweld moet ook de link worden gelegd met de offline wereld. De fysieke en de virtuele wereld zijn sterk met elkaar verbonden, maar hoe beide werelden zich op het gebied van seksueel geweld tot elkaar verhouden is niet bekend. Hoe verschillen daders van online seksueel geweld van daders van offline seksueel geweld? Is er sprake van overlap of spreken we hier van een andere groep? Hoe zit dat met slachtoffers? Inzicht in de verhoudingen tussen de online en de offline wereld zijn op het gebied van seksueel geweld van belang omdat de gevolgen van slachtofferschap aanzienlijk zijn. Op het gebied slachtoffer- en daderschap van offline seksueel geweld zijn over de jaren verschillende interventies ontwikkeld. Het in kaart brengen van de kenmerken van daders en slachtoffers van online seksueel geweld ten opzichte van de kenmerken van daders en slachtoffers van offline seksueel geweld kan daarom mogelijk bijdragen aan effectievere interventies. Wanneer de overeenkomsten groot zijn tussen online en offline daders en slachtoffers zijn soortgelijke interventies en aanpakken mogelijk. Wanneer echter de groepen sterk van elkaar verschillen vraagt de aanpak van online seksueel geweld om een specifieke benadering. Hiervoor is meer onderzoek nodig.

Het *vierde doel* van dit onderzoek was het inventariseren van huidige en mogelijke aanpakken van online seksueel geweld. Daartoe werd onderzocht welke partijen betrokken zijn bij de aanpak, welk palet aan interventies beschikbaar is op het gebied van online seksueel geweld en welke interventies effectief zijn. Tot slot werd aandacht besteed aan de mogelijkheden die slachtoffers van online seksueel geweld hebben bij het offline halen van beeldmateriaal.

Bij de aanpak van online seksueel geweld zijn veel verschillende partijen betrokken. Dit zijn zowel hulpverleningsinstanties, ngo's, kenniscentra, websites als partijen in de rechtshandhaving. De verschillende partijen houden zich bezig met de opsporing en vervolging van online seksueel geweld, bieden interventies voor zowel daders als slachtoffers van online seksueel geweld, geven voorlichting bieden lesmateriaal aan ter preventie van online seksueel geweld. Uit dit onderzoek komt een grote mate van versnippering in zowel de aanpak als de boodschap van de verschillende betrokken partijen naar voren. Dit belemmert de effectiviteit en samenhang van de aanpak van online seksueel geweld.

Aanbeveling 9: Aanbevolen wordt om bij het ontwerpen van beleid vertegenwoordigers van de verschillende betrokken partijen en sectoren te betrekken en te streven naar een multidisciplinaire aanpak van online seksueel geweld waarbij preventie, educatie, criminalisering en interventie gecombineerd worden. Een rondetafelgesprek, een focusgroep of een expertmeeting met de in hoofdstuk zes genoemde betrokken partijen bij de aanpak van online seksueel geweld om kennis uit te wisselen en een gezamenlijke aanpak te formuleren zou een eerste stap kunnen zijn in het vergroten van de cohesie in samenwerking en samenspraak.

Voor de aanpak van online seksueel geweld bestaan al verschillende soorten interventies. Deze variëren van (ambulante) interventies voor grensoverschrijdende jongeren, weerbaarheidstrainingen voor kwetsbare jongeren, bewustwordingscampagnes gericht op het algemene publiek, lesprogramma's voor seksuele vorming enzovoorts. Interventies op het gebied van seksualiteit, trauma, cyberpesten en cybergeweld kunnen worden ingedeeld in verschillende categorieën. In het rapport is een onderscheid gemaakt tussen interventies die gerelateerd zijn aan het vergroten van de seksuele (en relationele) weerbaarheid en het bevorderen van de gezonde seksuele ontwikkeling van de deelnemers (1), over mediawijsheid (2), gericht op preventie van recidive van seksuele grensoverschrijdingen (3), interventies voor slachtoffers van seksuele grensoverschrijdingen of die het risico lopen slachtoffer te worden (4) en interventies met expliciete aandacht voor online seksueel geweld (5).

Een opvallend resultaat van het onderzoek is dat de doelgroep bij nagenoeg alle interventies bestaat uit jongeren. Ook bij interventies gericht op het voorkomen van recidive van dader- of slachtofferschap gaat de aandacht uit naar kinderen en jongeren. Volwassen slachtoffers hebben eigenlijk alleen de mogelijkheid gebruik te maken van ondersteuning via Slachtofferhulp Nederland of aan te kloppen bij de reguliere geestelijke gezondheidszorg. Voor volwassen daders van online seksueel geweld zijn in de geraadpleegde databanken ook geen interventies gevonden.

Aanbeveling 10: In de geraadpleegde databanken ontbreken interventies voor volwassen daders en slachtoffers van online seksueel geweld. Het is de vraag of er behoefte is aan specifieke interventies voor volwassenen. Het lopende onderzoeksproject 'Interventie herstellen na online seksueel geweld' geleid door Rik Knipschild in samenwerking met Iva Bicanic moet inzicht verschaffen in de verschillende behoeften van jongeren tussen de 12 en 21 jaar die slachtoffer zijn van online seksueel geweld. Een vergelijkbaar onderzoek naar wat volwassen slachtoffers van online seksueel geweld nodig hebben is aan te raden.

Naast het ontbreken van interventies voor volwassen daders en slachtoffers wordt ook beperkt aandacht besteed aan de rol van ouders en andere volwassenen bij de preventie van online seksueel geweld. Black en collega's (2015) stelden dat een gebrek aan ouderlijke controle over online communicatiemedia de toegang voor daders tot minderjarige kan vergemakkelijken. Ouders zouden

dus een sleutelrol kunnen vervullen in de aanpak van online seksueel geweld. In een paar interventies zijn ouders wel nadrukkelijk onderdeel. Zo is een van de doelstellingen van de theatervoorstelling 'Shame on you' is om ouders handvatten te bieden om met hun kinderen in gesprek te gaan over online veiligheid. De 'Toolkit L.O.V.E. Online' (een uitbreiding van Lang leve de Liefde) bevat een ouderfolder sexting en grooming, waarin aandacht wordt besteed aan wat de fenomenen zijn, hoe ouders met hun kinderen het gesprek aan kunnen gaan over sexting en wordt naar websites verwezen voor ouders en opvoeders met informatie over onderwerpen als opvoeding, sexting, grooming en social media. Een derde interventie waarin ouders een belangrijke rol spelen is de Halt-interventie 'Respect online'. Tot slot, de interventie 'Opgroeien met liefde' is een online cursus om ouders met kinderen van 0 tot 18 jaar toe te rusten om kinderen seksueel op te voeden. Het is hierbij echter onduidelijk in hoeverre ook aandacht wordt besteed aan online seksueel geweld.

Van de 56 bestudeerde interventies en campagnes besteden er 34 aandacht aan online seksueel geweld, veilig internetten of mediawijsheid. Van deze 34 interventies is van 65% (n= 22) onbekend of de interventie effectief is. Een interventie is goed beschreven en 10 (29%) zijn goed onderbouwd. Enkel de interventie 'Lang leve de Liefde (Onderbouw)' heeft het predicaat "Goede aanwijzingen voor effectiviteit". Deze interventie besteedt aandacht aan veilig internetten, maar het is onduidelijk of dit ook online seksueel geweld omvat. Op dit moment ontbreekt dus een interventie waarvan aantoonbaar is dat online seksueel geweld effectief wordt tegengegaan, voorkomen of aangepakt. Dit wil niet per definitie zeggen dat de bestaande interventies niet effectief zijn, wel dat die effectiviteit niet zeker is. In het verlengde hiervan gaven een aantal experts en stakeholders in de interviews aan niet per se behoefte te hebben aan nieuwe interventies, maar wel aan een sterkere onderbouwing en eventuele uitbreiding van bestaande interventies

Aanbeveling 11: In de media en politiek is een toenemende aandacht voor de oorzaken en gevolgen voor online seksueel geweld. Ondanks het brede scala aan interventies is geen enkele interventie bewezen effectief. Effectevaluatie van bestaande interventies zijn nodig om te onderzoeken in hoeverre het beoogde effect van de interventie wordt bereikt en geen ongewenste bijeffecten bestaan. De inzet en middelen voor online seksueel geweld zijn het beste besteed aan interventies waarvan het beoogde effect en doel wordt gehaald en daderschap en slachtofferschap daadwerkelijk wordt voorkomen. Het lesprogramma 'Lang leve de Liefde (onderbouw)' heeft goede aanwijzingen voor effectiviteit. Een aanbeveling is om te onderzoeken in hoeverre de uitbreiding van dit lesprogramma met 'Toolkit L.O.V.E. Online' effectief is op het gebied van online seksueel geweld⁵⁰.

Uit verschillende onderzoeken en interviews met experts en stakeholders kwam naar voren dat bij interventies cultuursensitiviteit belangrijk is. Zoals eerder gesteld hoeft vanuit een andere dan de Westerse culturele context compromitterend beeldmateriaal niet per definitie seksuele handelingen of naakt te beslaan. Seksuele geladenheid van beeldmateriaal is dus afhankelijk van de culturele context (Janssen, 2015). Nhass (2019) vond dat Marokkaans-islamitische moeders sexting niet als vorm van gezond seksueel gedrag zien, maar als grensoverschrijdend gedrag waarmee de familie eer wordt

⁵⁰ In een recent persbericht staat vermeld dat onderzoekers van de Erasmus Universiteit Rotterdam subsidie ontvangen om effectiviteit van de interventies 'Make a Move' en 'Make a Move+' te toetsen (Erasmus University Rotterdam, 2020). Deze interventies gericht op laagopgeleide jongens tussen van twaalf tot achttien jaar en jongens van veertien tot 21 jaar met LVB en besteden aandacht aan offline en online wensen en grenzen. Dit is een ander voorbeeld van het soort evaluatiestudies dat benodigd is.

aangetast. Zij vond tevens dat professionals zonder migratieachtergrond het soms lastig vonden zich te verplaatsen in het waardesysteem van een jongere met een Marokkaans-islamitische achtergrond.

Aanbeveling 12: Een aanbeveling zou zijn om te onderzoeken hoe cultuur- en contextsensitief de huidige interventies voor online seksueel geweld zijn. Daarbij kan worden aangesloten bij de suggesties voor hulpverleners en professionals die worden genoemd in het onderzoek van Nhass (2019). Ten eerste adviseert zij bij het ontbreken aan kennis over de relatie tussen seksualiteit en geloof voor initiatieven gericht op preventie een geestelijk verzorger te consulteren, zodat de interventie aansluit bij de doelgroep. Ten tweede raadt zij aan moeders te betrekken bij het versterken van de weerbaarheid van jongeren zowel online als offline. Ten derde pleit Nhass (2019) ervoor om naast verdieping in generieke geloofskwesties ook aansluiting te vinden bij het individu die het betreft. Maatwerk is hierbij de sleutel.

Veruit de meeste interventies en campagnes waarbij aandacht is voor online seksueel geweld zijn gericht op het fenomeen sexting. Sexting wordt in de wetenschap en in de media veelal geschetst als risicovolle onderneming. Dit is ook terug te zien in de campagnes over sexting waarbij mensen worden afgeraden aan sexting te doen. Het vrijwillig en met wederzijdse instemming delen van seksueel getinte berichten is echter een normaal onderdeel van de seksuele ontwikkeling van jongeren (Döring, 2014), waarbij sexting een vorm van seksuele *agency*, zelfexpressie en exploratie kan zijn (Symons et al., 2018). Een knelpunt in campagnes en interventies met betrekking tot sexting is dat ze vaak gericht zijn op het waarschuwen van (potentiële) slachtoffers, in plaats van gericht op (potentiële) daders. Het slachtoffer wordt daarbij aangesproken op het maken en delen van seksueel getint beeldmateriaal in plaats van de verspreiders op het ongewenst doorsturen van het materiaal. Dit werkt mogelijk victim blaming in de hand. Een uitzondering is de campagne ‘Generatie Ja... en?’, onderdeel van Act4repect, waarbij duidelijk wordt gesteld dat niet het maken van seksueel getint beeldmateriaal, maar juist het doorsturen ervan fout is.

Aanbeveling 13: Aanbevolen wordt om in interventies en campagnes het voorbeeld van ‘Generatie Ja... en?’ te volgen en de boodschap uit te dragen dat het zonder toestemming verspreiden, delen of online plaatsen van seksueel getint beeldmateriaal van anderen fout is. Daarmee wordt de aandacht verlegd van het slachtoffer naar de dader en kan victim blaming worden voorkomen.

De laatste interventie voor slachtoffers van online seksueel geweld wie werd bestudeerd was het offline halen van seksueel getint beeldmateriaal. De belangrijkste bron van hulp bij het offline halen van ongewenst beeldmateriaal is de website Helpwanted.nl. Onder andere door verwijderingsverzoeken (notice to takedown) en eventueel strafrechtelijk optreden kunnen websites verzocht worden beeldmateriaal offline te halen. Uit het onderzoek van Leukfeldt, Notté en Malsch (2018) kwam naar voren dat slachtoffers van onder andere ongewenste sexting grote behoefte hebben aan het tijdig offline halen van het beeldmateriaal. Toch kunnen slachtoffers in de praktijk tegen verschillende obstakels aanlopen, met name wanneer de website of de host waar het ongewenste seksueel getinte beeldmateriaal op te vinden is niet op Nederlands grondgebied staat en het betreffende land geen goede internationale rechtshulprelatie met Nederland heeft. Bij het offline halen is snelheid geboden, aangezien de verspreiding van materiaal na online plaatsing vlug kan gaan. Een van de mogelijkheden voor slachtoffers om beeldmateriaal te verwijderen is het doen van een verwijderingsverzoek. Over het verloop van verwijderingsverzoeken gericht op het offline halen van seksueel getint beeldmateriaal is geen informatie beschikbaar. Ook vindt het verwijderen van materiaal op dit moment voornamelijk plaats op initiatief van het slachtoffer.

Aanbeveling 14: Een aanbeveling is om in kaart te brengen hoe de processen rond het offline halen van seksueel getint beeldmateriaal zich in de praktijk voltrekken en of inderdaad aan deze behoeften beantwoord wordt. Op welke punten kunnen slachtoffers ontlast of ondersteund worden? Zijn er verschillen in de ervaring van notice to takedown verzoeken tussen minderjarige en meerderjarige slachtoffers? Op dit gebied is meer onderzoek nodig. Bovendien is bij het offline halen van beeldmateriaal snelheid en urgentie geboden, maar kan de locatie van de provider buiten Nederlands grondgebied dit proces vertragen. De aanpak van het verwijderen van beeldmateriaal is dus niet slechts nationaal maar ook een internationale kwestie waarbij samenwerking essentieel is.

Literatuurlijst

- Ahrens, C.E., Campbell, R., Ternier-Thames, N.K., Wasco, S. M., & Sefl, T. (2007). Deciding whom to tell: Expectations and outcomes of rape survivors' first disclosures. *Psychology of Women Quarterly*, 31(1), 38–49. doi:10.1111/j.1471-6402.2007.00329.x
- American Psychological Association. (z.d.). *PsycINFO*. Geraadpleegd op 11 november 2019, van <https://www.apa.org/pubs/databases/psycinfo>
- Barrense-Dias, Y., Akre, C., Leeners, B., Morselli, B., & Suris, J-C. (2019). Sexting that goes wrong: Characteristics and motives of youths who share received intimate content with others. *Journal of Adolescent Health*, 64(2), 139-140. doi: 10.1016/j.jadohealth.2018.10.290
- Barrense-Dias, Y., Berchtold, A., Surís, J.C., & Akre, C. (2017). Sexting and the definition issue. *Journal of Adolescent Health*, 61(5), 544-554. doi: 10.1016/j.jadohealth.2017.05.009
- Black, P.J., Wollis, M., Woodworth, M., & Hancock, J.T. (2015). A linguistic analysis of grooming strategies of online child sex offenders: Implications for our understanding of predatory sexual behavior in an increasingly computer-mediated world. *Child Abuse & Neglect*, 44, 140–149. doi: 10.1016/j.chiabu.2014.12.004
- Boland, G., Aarnink, G., Pollet, J., Van der Vlugt, I., & Esselink, R. (1991). *Seksueel geweld aan de orde: Werkboek voor het begeleiden van een basiscursus voor hulpverleners*. Utrecht: Medusa.
- Borrajó, E., Gámez-Guadix, M., & Calvete, E. (2015). Cyber dating abuse: Prevalence, context, and relationship with offline dating aggression. *Psychological reports*, 116(2), 565-585. doi: 10.2466/21.16.PR0.116k22w4.
- Bothamley, S., & Tully, R.J. (2018). Understanding revenge pornography: Public perceptions of revenge pornography and victim blaming. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 10(1), 1-10. doi: 10.1108/JACPR-09-2016-0253
- Branch, K., Hilinski-Rosick, C.M., Johnson, E., & Solano, G. (2017). Revenge porn victimization of college students in the United States: An exploratory analysis. *International Journal of Cyber Criminology*, 11(1), 128-142. doi: 10.5281/zenodo.495777
- Briggs, P., Simon, W.T., & Simonsen, S. (2011). An exploratory study of internet initiated sexual offenses and the chat room sex offender: has the Internet enabled a new typology of sex offender? *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 23(1), 72-91. doi: 10.1177/1079063210384275
- Broome, L.J., Izura, C., & Lorenzo-Dus, N. (2018). A systematic review of fantasy driven vs. contact driven internet-initiated sexual offences: Discrete or overlapping typologies? *Child Abuse & Neglect*, 79, 434-444. doi: 10.1016/j.chiabu.2018.02.021
- Brown, J. (2018). Revenge porno and the action iniuriarum: Using 'old law' to solve 'new problems'. *Legal Studies*, 38(3), 396-410. doi: 10.1017/lst.2018.8

- Cense, M. (2018). *Sexting vraagt om duidelijkheid over grenzen*. Geraadpleegd op 12 december 2019, via <https://www.rutgers.nl/nieuws-opinie/nieuwsarchief/sexting-vraagt-om-duidelijkheid-over-grenzen>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019a). *Digitale veiligheid & criminaliteit 2018*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/29/digitale-veiligheid-criminaliteit-2018>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019b). *Internetgebruik onder jongeren*. Geraadpleegd op 28 oktober 2019, via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83429ned/table?fromstatweb>
- Christie, R., & Geis, F. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press
- Citron, D., & Franks, M. (2014). Criminalizing revenge porn. *Wake Forest Law Review*, 49(2), 345-392.
- Clancy, E.M., Klettke, B., & Hallford, D.J. (2019). The dark side of sexting: Factors predicting the dissemination of sexts. *Computers in Human Behavior*, 92, 266-272. doi: 10.1016/j.chb.2018.11.023
- Cleiren C.P.M., Ten Voorde J.M. & Van Waas W. (2019). Strafbaarstelling van sexchatting en sextortion onder de loep. De meerwaarde van een empirisch perspectief. *Strafblad*, 2, 69-76.
- Cohen-Almagor, R. (2013). Online child sex offenders: Challenges and counter-measures. *The Howard Journal*, 52(2), 190-215. doi: 10.1111/hojo.12006
- Cox Communication Teen Online & Wireless Safety Survey (2009). *Youth online & wireless safety survey: Cyberbullying, sexting, and parental controls*. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, via <http://www.cox.com/wcm/en/aboutus/datasheet/takecharge/2009-teen-survey.pdf>
- Cripps, J., & Stermac, L. (2018). Cyber-sexual violence and negative emotional states among women in a Canadian university. *International journal of cyber criminology*, 12(1), 171-186. doi: 10.5281/zenodo.1467891
- Davidson, J., DeMarco, J., Bifulco, A., Bogaerts, S., Caretti, V., Aiken, M., . . . Puccia, A. (2016). *Enhancing police and industry practice: EU Child online safety project*. Geraadpleegd op 12 oktober 2019, via https://www.mdx.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0033/248469/EU_Child_Online_Safety_Project.pdf
- De Graaf, H., & Kerstens, J. (2015). Ervaringen van jongeren met seksualiteit op internet: resultaten van het onderzoek Jeugd & Cybersafety. *Tijdschrift voor Jeugdgezondheidszorg*. doi: 10.1007/s12452-015-0024-8
- De Graaf, H., & Vanwesenbeeck, I. (2006). *'Seks is een game': Gewenste en ongewenste seksuele ervaringen van jongeren op internet*. Geraadpleegd op 4 november 2019, via https://cdn.atria.nl/epublications/IAV_B00096274.pdf
- De Graaf, H., & Wijsen, C. (2017). *Seksuele gezondheid in Nederland 2017*. Geraadpleegd op 7 juli 2019 via <https://www.rutgers.nl/feiten-en-cijfers/seksuele-gezondheid-en-gedrag/seksuele-gezondheid-nederland-2017>

- De Graaf, H., Hoïng, M., Zaagsma, M., & Vanwesenbeeck, I. (2007). *Tienerseks: Een vorm van instrumentele seks onder tieners*. Geraadpleegd op 12 december 2019, via https://www.wodc.nl/binaries/1484_volledige_tekst_tcm28-69441.pdf
- De Graaf, H., Van den Borne, M., Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Utrecht/Amsterdam: Rutgers/SOA AIDS Nederland.
- De Kindertelefoon. (2018). *Jaarverslag 2018*. Geraadpleegd op 4 december 2019, van https://www.kindertelefoon.nl/app/uploads/2019/05/KT_jaarverslag-2018.pdf
- De Santisteban, P., Del Hoyo, J., Alcazar-Corcoles, M.A., & Gamez-Guadix, M. (2018). Progression, maintenance, and feedback of online child sexual grooming: A qualitative analysis of online predators. *Child Abuse & Neglect*, 80, 203-215. doi: 10.1016/j.chiabu.2018.03.026
- Dick, R.N., McCauley, H.L., Jones, K.A., Tancredi, D.J., Goldstein, S., Blackburn, S., . . . Miller, E. (2014). Cyber dating abuse among teens using school-based health centers. *Pediatrics*, 134(6), E1560-E1567. doi: 10.1542/peds.2014-0537
- Dir, A.L., & Cyders, M.A. (2015). Risks, risk factors, and outcomes associated with phone and internet sexting among university students in the United States. *Archives of Sexual Behavior*, 44(6), 1675-1684. doi: 10.1007/s10508-014-0370-7
- Dodge, A. (2016). Digitizing rape culture: Online sexual violence and the power of the digital photograph. *Crime Media Culture*, 12(1), 65-82. doi: 10.1177/1741659015601173
- Dodge, A., & Spencer, D.C. (2018). Online sexual violence, child pornography or something else entirely? Police responses to non-consensual intimate image sharing among youth. *Social & Legal Studies*, 27(5), 636-657. doi: 10.1177/0964663917724866
- Domenie, M.M.L., Leukfeldt, E.R., Van Wilsem, J.A., Jansen, J., & Stol, W.Ph. (2013). *Slachtofferschap in een gedigitaliseerde samenleving: een onderzoek onder burgers naar e-fraude, hacken en andere veelvoorkomende criminaliteit*. Geraadpleegd op 4 november 2019, via <https://cybersciencecenter.nl/media/1058/2013-slachtofferschap-in-een-gedigitaliseerde-samenleving.pdf>
- Döring, N.M. (2014). Consensual sexting among adolescents: Risk prevention through abstinence education or safer sexting? *Cyberpsychology*, 8(1). doi: 10.5817/CP2014-1-9
- Drouin, M., Vogel, K.N., Surbey, A., & Stills, J.R. (2013). Let's talk about sexting, baby: Computer mediated sexual behaviors among young adults. *Computers in Human Behavior*, 29(5), A25-A30. doi: 10.1016/j.chb.2012.12.030
- ECP. (2017). Safer Internet Day 2017: Sexting onderzocht. Geraadpleegd op 12 oktober 2019, via https://veiliginternetten.nl/media/medialibrary/2017/02/Factsheet_-_onderzoek_Safer_Internet_Day_2017_-_Sexting_onderzocht.pdf
- EenVandaag. (2017). *Onderzoek: Sexting*. Geraadpleegd op 17 september 2017 via <https://eenvandaag.avrotros.nl/fileadmin/editorial/docs/onderzoeksextingjijvandaagrapportage.pdf>

- EOKM (2016). *Jaarverslag 2016*. Geraadpleegd op 14 oktober 2019, via <https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/jaarverslag2016EOKM.pdf>
- EOKM (2017a). *Jaarverslag 2017*. Geraadpleegd op 14 oktober 2019, via <https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2018/10/EOKM-JAARVERSLAG-2017-S-DEF.pdf>
- EOKM (2017b). *Meldingen aan Helpwanted.nl (2010-2016)*. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, via <https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2017/09/factsheet-Helpwanted-final.pdf>
- EOKM (2018). *Jaarverslag 2018*. Geraadpleegd op 14 oktober 2019, via <https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2019/04/opmaak-jaarverslag-2018-online-2.pdf>
- Erasmus University Rotterdam. (2020, 21 februari). *Subsidie voor onderzoek naar vergroting seksuele weerbaarheid onder jongens*. Geraadpleegd op 20 februari 2020, van <https://www.eur.nl/nieuws/subsidie-voor-onderzoek-naar-vergroting-seksuele-weerbaarheid-onder-jongens-0>
- European Union Agency for Fundamental Rights (2014). *Violence against women: An EU-wide survey – Main results report*. Luxemburg: Publications Office of the European Union
- Europees Instituut voor gendergelijkheid (2017). *Cybergeweld tegen vrouwen en meisjes*. Geraadpleegd op 9 oktober 2019, via: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/ti_pubpdf_mh0417543nln_pdfweb_2171026164003.pdf
- Europol (2017). *Online sexual coercion and extortion as a form of crime affecting children. Law enforcement perspective*. Geraadpleegd op 18 september 2019, via https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/online_sexual_coercion_and_extortion_as_a_form_of_crime_affecting_children.pdf
- Finkelhor, D., Mitchell, K.J., & Wolak, J. (2000). *Online victimization: A report on the nation's youth*. (NCMEC 6-00-020). Alexandria, VA: National Center for Missing & Exploited Children.
- Franks, M.A. (2013). Criminalizing revenge porn: A quick guide. *Social Science Research Network*. doi: 10.2139/ssrn.2337998
- Gámez-Guadix, M., Almendros, C., Borrajo, E., & Calvete, E. (2015). Prevalence and association of sexting and online sexual victimization among Spanish adults. *Sexuality Research and Social Policy: Journal of NSRC*, 12(1). doi: 10.1007/s13178-015-0186-9
- Gassó, A.M., Klettke, B., Agustina, J.R., & Montiel, I. (2019). Sexting, mental health, and victimization among adolescents: A literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(13):2364. doi: 10.3390/ijerph16132364
- Goudsmit, M.L.R. (2019). Criminalising image-based sexual abuse: An analysis of the Dutch bill against 'Revenge pornography'. *Ars Aequi*. Geraadpleegd op 15 oktober 2019, via <https://arsaequi.nl/product/criminalising-image-based-sexual-abuse-an-analysis-of-the-dutch-bill-against-revenge-pornography/>

- Grubb, A.R., & Turner, E. (2012). Attribution of blame in rape cases: A review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and Violent Behavior, 17*(5), 443-452. doi: 10.1016/j.avb.2012.06.002
- Gruijters, S., Massar, K., Pletzers, J. & Kok, G. (2013). Effectevaluatie 'Can You Fix It?' Eindrapport. *Work & Social Psychology*, Universiteit Maastricht.
- Gupta, A., Kumaraguru, P., & Sureka, A. (2012). *Characterizing pedophile conversations on the internet using online grooming*. arXiv:1208.4324Vol. 1. Geraadpleegd op 19 november 2019, via <https://arxiv.org/pdf/1208.4324.pdf>
- Halt. (z.d.). *Ongewenste sexting*. Geraadpleegd op 9 december 2019, via <https://www.halt.nl/veilige-school/halt-interventies-op-school/ongewenste-sexting/>
- Harned, M. (2005). Understanding women's labeling of unwanted sexual experiences with dating partners. *Violence Against Women, 11*, 374-413.
- Harris, A.J., Davidson, J., Letourneau, E., Paternite, C., & Miofsky, K.T. (2010). *Building a prevention framework to address teen "sexting" behaviors*. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, via <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/grants/244001.pdf>
- Hasinoff, A.A. (2015). *Sexting panic: Rethinking criminalization, privacy, and consent*. Urbana: University of Illinois Press.
- Helweg-Larsen, K., Schütt, N., & Larsen, H.B. (2011). Predictors and protective factors for adolescent Internet victimization: Results from a 2008 nationwide Danish youth survey. *Acta Paediatrica, 101*(5), 533-539. doi: 10.1111/j.1651-2227.2011.02587.x
- Henry, N., & Flynn, A. (2019). Image-based sexual abuse: Online distribution channels and illicit communities of support. *Violence Against Women, 00*(0), 1-24. doi: 10.1177/1077801219863881
- Higgins J.P.T., & Green, S. (editors). (2011) *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions Version 5.1.0* [updated March 2011]. The Cochrane Collaboration. Geraadpleegd op 9 december 2019, via, https://handbook-5-1.cochrane.org/front_page.htm
- Hudson, H.K., Fetro, J.V., & Ogletree, R. (2014). Behavioral indicators and behaviors related to sexting among undergraduate students. *American Journal of Health Education, 45*(3), 183-195. doi: 10.1080/19325037.2014.901113
- Janssen, J. (2015). De stekker eruit? Over de relatie tussen cybercrime en geweld in afhankelijkheidsrelaties. *PROCES 2015, 94*(5), 318-328. doi: 10.5553/PROCES/016500762015094005006
- Janssen, J., & Ten Voorde, J. (2019). Het digitale jasje van eer gerelateerd geweld: (Strafrechtelijke) mogelijkheden en beperkingen. *PROCES 98*(3), 218-227. doi: 10.5553/PROCES/016500762019098003007
- Johansen, K.H.B., Pedersen, B.M., & Tjorhoj-Thomsen, T. (2019). Visual gossiping: Non-consensual = 'nude' sharing among young people in Denmark. *Culture, Health & Sexuality, 21*(9), 1029-1044. doi: 10.1080/13691058.2018.1534140

- Jongsma, M. (2017). *Safer Internet Day 2017: Sexting onderzocht*. [Factsheet] Geraadpleegd op 11 november 2019, via https://veiliginternetten.nl/media/medialibrary/2017/02/Factsheet_onderzoek_Safer_Internet_Day_2017_-_Sexting_onderzocht.pdf
- Jongsma, M. (2019). *Safer internet day 2019*. Geraadpleegd op 11 november 2019, via <https://docplayer.nl/123832137-Safer-internet-day-2019-hvdm-januari-2019.html>
- Jonker, M., & Van Diessen, C. (2017). *Toeleidingshandleiding Halt-interventie sexting: Respect online*. Geraadpleegd op 16-9-2019 via <https://www.halt.nl/media/1226/toeleidingshandleiding-def.pdf>
- Jonker, M., Van Berlo, W., & Haastrecht, P. (2017). Seksueel gedrag online: Leuk of risico? *Proces*, 96(6), 398-406. doi: 10.5553/PROCES/016500762017096006002
- Karaian, L. (2013). Policing 'sexting': Responsibilization, respectability and sexual subjectivity in child protection/crime prevention responses to teenagers' digital sexual expression. *Theoretical Criminology*, 0(0), 1-18.
- Kerstens, J., & De Graaf, H. (2012). Jongeren en online seksuele activiteiten. In J. Kerstens & W. Stol (Red.), *Jeugd en Cybersafety: Online slachtoffer- en ouderschap onder Nederlandse jongeren* (pp. 135–171). Geraadpleegd op 23 oktober 2019 via https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF-Onderzoek/Jeugd_en_Cybersafety_2012.pdf
- Klettke, B., Hallford, D.J., & Mellor, D.J. (2014). Sexting prevalence and correlates: A systematic literature review. *Clinical psychology review*, 34(1), 44-53. doi: 10.1016/j.cpr.2013.10.007
- Kliksafe (2017). *Jongeren en online veiligheid. Over risicovol mediagebruik en de rol van ouders*. Geraadpleegd op 23 oktober 2019, via <https://www.kliksafe.nl/wp-content/uploads/2017/01/Kliksafe-Rapport-online-veiligheid.pdf>
- Kloess, J.A., Hamilton-Giachritsis, C.E., & Beech, A.R. (2017). A descriptive account of victims' behavior and responses in sexually exploitative interactions with offenders. *Psychology, Crime & Law*, 23(7), 621-632. doi: 10.1080/1068316X.2017.1293052
- Kloess, J.A., Hamilton-Giachritsis, C.E., & Beech, A.R. (2019). Offense processes of online sexual grooming and abuse of children via internet communication platforms. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 31(1), 73-96. doi: 10.1177/1079063217720927
- Kloess, J.A., Seymour-Smith, S., Hamilton-Giachritsis, C.E., Long, M.L., Shipley, D., & Beech, A.R. (2017). A qualitative analysis of offenders' modus operandi in sexually exploitative interactions with children online. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 29(6), 563-591. doi: 10.1177/1079063215612442
- Koelman, M., & De Heij, K. (2016, 3 februari). *Rapport PR onderzoek Safer Internet Day*. Geraadpleegd op 11 november 2019, van https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2015/11/Rapport-ECP-Safer-Internet-Day-2015575_def.pdf
- Koops, B.J. (2014). Cybercriminaliteit. In: S. van der Hof, A. R. Lodder, & G. J. Zwenne (eds.), *Recht en computer* (zesde druk), pp. 213-241. Deventer: Kluwer.

- Kopecký, K. (2017). Online blackmail of Czech children focused on so-called "sextortion" (analysis of culprit and victim behaviors). *Telematics and Informatics*, 34(1), 11-19. doi: 10.1016/j.tele.2016.04.004
- Kričkić, D., Šincek, D., & Čike, A.B. (2017). Sexting, cyber-violence and sexually risk behaviour among college students. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, 25(2), 15-28. doi: 10.31299/ksi.25.2.2
- Krieger, M.A. (2016). Unpacking "sexting": A systematic review of nonconsensual sexting in legal, educational, and psychological literatures. *Trauma, Violence & Abuse*, 18(5), 593-601. doi: 10.1177/1524838016659486
- Kunseler, F. (2017). *Resultaten onderzoek sexting bij residentiële behandel- en opvangvoorzieningen van Fier: Prevalentie en gevolgen*. Geraadpleegd op 7 november 2019, via [https://www.fier.nl/mediadepot/15265681850f/RapportagesextingFier\(def\).pdf](https://www.fier.nl/mediadepot/15265681850f/RapportagesextingFier(def).pdf)
- Lenhart, A., Ybarra, M., & Price-Feeney, M. (2016). Nonconsensual image sharing: One in 25 Americans had been a victim of "revenge porn". *Data & Society Research Institute Report 12.13.16*. Geraadpleegd op 18 december 2019, via https://datasociety.net/pubs/oh/Nonconsensual_Image_Sharing_2016.pdf
- Leukfeldt, R. (2017). *Research agenda: The human factor in cybercrime and cybersecurity*. The Hague: Eleven International Publishing.
- Leukfeldt, R., Notté, R., & Malsch, M. (2018). *Slachtofferschap van online criminaliteit: Een onderzoek naar behoeften, gevolgen en verantwoordelijkheden na slachtofferschap van cybercrime en gedigitaliseerde criminaliteit*. Geraadpleegd op 12 december 2019, via https://www.wodc.nl/binaries/2839_Volledige_Tekst_tcm28-368216.pdf
- Lindenberg, K. (2016a). De lokpuber verstoep zich in het materiële recht: Over het aanpassen van de zedendelicten door Computercriminaliteit III en hoe dit meer is dan het lijkt. *Ars Aequi*, 942-950.
- Lindenberg, K. (2016b). De strafbaarheid van seksueel getint communiceren met minderjarigen in woord of geschrift: Over sexting, poging tot grooming en andere toenaderingen. *Delikt en Delinkwent*, 2016(1), 37-64. [DD 2016/4].
- Lindenberg, K., & Van Dijk, A.A. (2015). *Herziening van de zedendelicten? Een analyse van Titel XIV, Tweede Boek, Wetboek van Strafrecht met het oog op samenhang, complexiteit en normstelling*. Geraadpleegd op 12 december 2019, via https://www.wodc.nl/binaries/2392-volledige-tekst_tcm28-73306.pdf
- Lindsay, M., & Krysik, J. (2012). From non-consensual pornography to image-based sexual abuse: Charting the course of a problem with many names. *Information Communication & Society*, 15(5), 703-719. doi: 10.1080/1369118X.2012.674959
- Littleton, H., & Henderson, C.E. (2009). If she is not a victim, does that mean she was not traumatized? Evaluation of predictors of PTSD symptomatology among college rape victims. *Violence Against Women*, 15(2), 148-167. doi:10.1177/1077801208329386

- Maddocks, S. (2018). From non-consensual pornography to image-based sexual abuse: Charting the course of a problem with many names. *Australian Feminist Studies*, 33(97), 345-361. doi: 10.1080/08164649.2018.1542592
- Madigan, S., Ly, A., Rash, C.L., Van Ouytsel, J., & Temple, J.R. (2018a). Prevalence of multiple forms of sexting behavior among youth: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 172(4), 327-335. doi: 10.1001/jamapediatrics.2017.5314.
- Madigan, S., Vallani, V., Azzopardi, C., Laut, D., Smith, T., Temple, J.R., Browne, D., & Dimitropoulos, G. (2018b). The prevalence of unwanted online sexual exposure and solicitation among youth: A meta-analysis. *Journal of Adolescent Health*, 63(2), 133-141. doi: 10.1016/j.jadohealth.2018.03.012
- Malesky, L.A. (2007). Predatory online behavior: Modus operandi of convicted sex offenders in identifying potential victims and contacting minors over the Internet. *Journal of Child Sexual Abuse*, 16(2), 23-32. doi: 10.1300/J070v16n02_02
- Marcum, C.D. (2007). Interpreting the intentions of internet predators: An examination of online predatory behavior. *Journal of Child Sex Abuse*, 16(4), 99-114. doi: 10.1300/J070v16n04_06
- Marganski, A., & Melander, I. (2015). Intimate partner violence victimization in the cyber and real world: Examining the extent of cyber aggression experiences and its association with in person dating violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(7), 1071-1095. doi: 10.1177/0886260515614283
- Massar, K. & Kok, G. (2011). Evaluatie van de serious game 'Can You Fix It?'. Work & Social Psychology, Maastricht University
- McGlynn, C., Rackley, E., & Houghton, R. (2017). Beyond 'revenge porn': The continuum of image based sexual abuse. *Feminist Legal Studies*, 25(1), 25-46. doi: 10.1007/s10691-017-9343-2
- Meldpunt Kinderporno op Internet (2015). *Jaarverslag 2015*. Geraadpleegd op 14 oktober 2019, via <https://www.eokm.nl/wp-content/uploads/2016/06/MKP-JAARVERSLAG-2015-DEF-Interactieve-versie.pdf>
- Mitchell, K.J., Ybarra, M.L., & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency and substance use. *Child Maltreatment*, 12(4), 314-324. DOI: 10.1177/1077559507305996
- Morelli, M., Bianchi, D., Baiocco, R., Pezzuti, L., & Chirumbolo, A. (2016). Sexting, psychological distress and dating violence among adolescents and young adults. *Psicothema*, 28(2), 137-142. doi: 10.7334/psicothema2015.193
- Murray, D.L. (2014). *A survey of the practices and perceptions of students in one Catholic high school on the use of the internet in relation to safety, cyberbullying, and sexting* [doctoral dissertation]. University of San Francisco.
- Naezer, M. (2018). *Sexy adventures: An ethnography of youth, sexuality and social media*. [doctoral dissertation]. Radboud Universiteit Nijmegen, Nijmegen.

- Naezer, M., & Van Oosterhout, L. (2019). *Sharing is caring? Jongeren, sexting en de ongewenste verspreiding van sexy beeldmateriaal* (Onderzoeksrapport). Den Haag: Ministerie van J&V.
- Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2017). *Effectief preventief. Het voorkomen van seksueel geweld door seksuele en relationele vorming in het onderwijs*. Den Haag: Nationaal Rapporteur. Geraadpleegd op 29 oktober 2019, via https://www.nationaalrapporteur.nl/binaries/Effectief%20preventief_Rapport%20Nationaal%20Rapporteur_interactief_tcm23-268519_tcm23-268519.pdf
- Nederlands Jeugd Instituut (2016). *Interventie Can you fix it?*. Geraadpleegd op 29 oktober 2019, via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Werkblad/Uitgebreide-beschrijving-Can-you-fix-it.pdf>
- Nhass, H. (2019). *Niet jouw schuld!* Geraadpleegd op 12 december 2019, via <https://www.kis.nl/sites/default/files/niet-jouw-schuld-verkenning-shame-sexting.pdf>
- Nikkelen, S., Tijdink, S., De Graaf, H., & Bakker, B. (2019). *Seksuele gezondheid van lesbische, homoseksuele en biseksuele personen in Nederland anno 2017*. Geraadpleegd op 27 januari 2020, via https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF-Onderzoek/SG_LHB_personen_2017_def.pdf
- Nohlen, H.U., & Van Harreveld, F. (2017). *Psychologische inzichten in maatschappelijk (on)wenselijk gedrag: Sexting, voetbalvandalisme, winkeldiefstal, digitale geschiloplossing, en woonoverlast nader beschouwd*. Geraadpleegd op 29 oktober 2019, via https://www.wodc.nl/binaries/2720_Volledige_Tekst_tcm28-289581.pdf
- NOS. (2018, 4 september). *Politie scherpt advies aan jongeren aan: Stop met sexting*. Geraadpleegd op 31 oktober 2019, van <https://nos.nl/artikel/2248894-politie-scherpt-advies-aan-jongeren-aan-stop-met-sexting.html>
- NOS. (2019, 2 november). *Jonge criminelen streken ton op door chantage met naaktfoto's*. Geraadpleegd op 3 november 2019, van <https://nos.nl/artikel/2308685-jonge-criminelen-streken-ton-op-door-chantage-met-naaktfoto-s.html>
- NPO Radio 1. (2019). *Ook jongens zijn slachtoffer van sextortion*. Geraadpleegd op 6 november 2019, via <https://www.nporadio1.nl/de-nieuws-bv/onderwerpen/518793-ook-jongens-zijn-slachtoffer-van-sexortion>
- O'Connell, R. (2003). *A typology of cyber exploitation and online grooming practices*. Preston, England: University of Central Lancashire Cyber Space Research Uni. Geraadpleegd op 20 november 2019, via <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>.
- O'Connor, K., Drouin, M., Davis, J., & Thompson, H. (2018). Cyberbullying, revenge porn and the mid-sized university: Victim characteristics, prevalence and students' knowledge of university policy and reporting procedures. *Higher Education Quarterly*, 72(4), 344-359. doi: 10.1111/hequ.12171
- Oerlemans, J.J. (2017). De Wet computercriminaliteit III: Meer handhaving op internet. *Strafblad*, 15(4), 350-359.

- Ofcom. (2016). *Children and parents: Media use and attitudes report*. Geraadpleegd op 27 november 2019, via www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0034/93976/Children-Parents-Media-UseAttitudes-Report-2016.pdf.
- OM en politie (2017). *Pubers in beeld: Leidraad afdoening sextingzaken*. Geraadpleegd op 9 oktober 2019, via https://www.om.nl/publish/pages/17832/pubers_in_beeld_leidraad_afdoening_sextingzaken.pdf
- Oosterwijk, K., Fischer, T.F.C. (2017). *Interventies jeugdige daders cybercrime*. Geraadpleegd op 17-9 2019, via https://www.wodc.nl/binaries/2779_Volledige_Tekst_tcm28-269099.pdf
- Patrick, K., Heywood, W., Pitts, M.K., & Mitchell, A. (2015). Demographic and behavioral correlates of six sexting behaviors among Australian secondary school students. *Sexual Health*, 12(6), 480-487. doi: 10.1071/SH15004.
- Paulhus, D.L., & Williams, K.M. (2002). The Dark Triad of personality. Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563. doi: 10.1016/S0092-6566(02)00505-6
- Peskin, M.F., Markham, C., Addy, R., Shegog, R., Thiel, M., & Tortolero, S. (2013). Prevalence and patterns of sexting among ethnic minority urban high school students. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 16(6). doi: 10.1089/cyber.2012.0452
- Peter, J., Valkenburg, P.M., & Schouten, A. (2006). Characteristics and motives of adolescents talking with strangers on the internet. *Cyberpsychology & Behavior*, 9(5), 526-530. doi: 10.1089/cpb.2006.9.526
- Politie. (z.d.). *Wat is sextortion?* Geraadpleegd op 16 oktober 2019, via <https://www.vraaghetdepolitie.nl/dwang-en-seks/naaktfotos-en-filmpjes/wat-is-sextortion.html>
- Powell, A., & Henry, N. (2018). Policing technology-facilitated sexual violence against adult victims: Police and service sector perspectives. *Policing & Society*, 28(3), 291-307. doi: 10.1080/10439463.2016.1154964
- Powell, A., & Henry, N. (2019). Technology-facilitated sexual violence victimization: Results from an online survey of Australian adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(17), 3637-3665. doi: 10.1177/0886260516672055
- Powell, A., Henry, N., Flynn, A., Scott, A.J. (2019). Image-based sexual abuse: The extent, nature, and predictors of perpetration in a community sample of Australian residents. *Computers and Human Behavior*, 92, 393-402. doi: 10.1016/j.chb.2018.11.009
- Priebe, G., & Svedin, C.G. (2012). Online or off-line victimisation and psychological well-being: a comparison of sexual-minority and heterosexual youth. *European Child & Adolescent Psychiatry* 21(10), 569–582. doi: 10.1007/s00787-012-0294-5
- Qpido. (2018, 28 februari). *Sexting & Grooming*. Geraadpleegd op 9 december 2019, van <https://www.qpido.nl/thema/sexting-grooming/>

- Quayle, E., Allegro, S., Hutton, L., Sheath, M., & Lööf, L. (2014). Rapid skill acquisition and online sexual grooming of children. *Computers in Human Behavior*, 39, 368-375. doi: 10.1016/j.chb.2014.07.005
- Quayle, E., Jonsson, L., & Lööf, L. (2012). Online behaviour related to child sexual abuse: Interviews with affected young people. Geraadpleegd op 17 december 2019, via https://www.childrenatrisk.eu/robert/public/Interviews_with_affected_young_people.pdf
- Reed, L.A., Tolman, R.M., & Ward, L.M. (2016). Snooping and sexting: Digital media as a context for dating aggression and abuse among college students. *Violence Against Women* 22(13), 1-21. doi: 10.1177/1077801216630143
- Ricciardelli, R., & Adorjan, M. (2019). 'If a girl's photo gets sent around, that's a way bigger deal than if a guy's photo gets sent around': Gender, sexting, and the teenage years. *Journal of Gender Studies*, 28(5), 563-577. doi: 10.1080/09589236.2018.1560245
- Römkens, R., Mejdoubi, J., & De Jong, T. (2017). *Factsheet online seksuele intimidatie*. Geraadpleegd op 9 juli 2019, via <https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/atria-nl/wpcontent/uploads/2017/07/04143841/factsheet-cybergeweld-onlineversiedef.pdf>
- Ruvalcaba, Y., & Eaton, A.A. (2019). Nonconsensual pornography among U.S. adults: A sexual scripts framework on victimization, perpetration, and health correlates for women and men. *Psychology of Violence*. doi: 10.1037/vio0000233
- Say, G.N., Babadagi, Z., Karabekiroglu, K., Yuce, M., & Akbas, S (2015). Abuse characteristics and psychiatric consequences associated with online sexual abuse. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 18(6), 333-336. doi: 10.1089/cyber.2014.0494
- Shannon, D. (2008). Online sexual grooming in Sweden—Online and offline sex offences against children as described in Swedish police data. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9(2), 160–180. doi: 10.1080/14043850802450120.
- Short, E., Brown, A., Pitchford, M., & Barnes, J. (2017). Revenge porn: Findings from the Harassment and Revenge Porn (HARP) Survey: Preliminary results. *Annual Review of Cybertherapy and Telemedicine*, 15, 161-166.
- Simons, E.I., Noteboom, F., & Van Furth, E.F. (2020). *De wereld van pro-ana coaches Anorexia nervosa en de kwetsbaarheid op slachtofferschap van (online) seksueel geweld*. Geraadpleegd op 4 maart 2020, via <https://www.ckm-fier.nl/mediadepot/18512b4bbefb/RapportDewereldvanpro-anacoaches.pdf>
- Sinnema, L., & Konijn, C. (2018). *Resultaten van een enquête onder jongeren: Sexting*. Geraadpleegd op 27 januari 2020, via <https://www.spirit.nl/wp-content/uploads/2018/12/Rapportage-sexting-Spirit-def.pdf>
- Slachtofferwijzer. (2019, 20 september). *Sextortion: wat is het? En hoe kunnen we het tegengaan?* Geraadpleegd op 16 oktober 2019, van <https://slachtofferwijzer.nl/nieuws/sextortion-wat-is-het-en-hoe-kunnen-we-het-tegengaan/>

- Sondorp, J.E., Torregrosa, L.D.R., Höing, M., & Te Mebel, K. (2019). *Procesevaluatie pilot halt interventie sexting*. Den Haag/ Woerden: WODC/ VanMontfoort. Geraadpleegd op 16-9 2019, via https://www.wodc.nl/binaries/2908_Volledige_Tekst_tcm28-388709.pdf
- Steur, J., Van der Vorst, T., Van Wijk, A., Driesse, M., & Sahebali, W. (2019). *Mogelijkheden voor het aanpakken van kinderporno op basis van bestuursrechtelijke handhaving*. Geraadpleegd op 27 januari 2020, via <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2019/07/03/tk-bijlage-2-mogelijkheden-voor-het-aanpakken-van-kinderporno-op-basis-van-bestuurlijke-handhaving/tk-bijlage-2-mogelijkheden-voor-het-aanpakken-van-kinderporno-op-basis-van-bestuurlijke-handhaving.pdf>
- Strassberg, D.S., Rullo, J.E., & Mackaronis, J.E. (2014). The sending and receiving of sexually explicit cell phone photos ('sexting') while in high school: One college's students' retrospective reports. *Computers in Human Behavior*, 41(1), pp. 177-183. doi: 10.1016/j.chb.2014.09.008
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology and Behavior*, 7(3), 321 – 326. doi: 10.1089/1094931041291295
- Symons, K., Ponnet, K., Walrave, M., & Heirman, W. (2018). Sexting scripts in adolescent relationships: Is sexting becoming the norm? *New Media & Society*, 20(10), 3836-3857. doi: 10.1177/1461444818761869
- Temple, J.R., & Choi, H. (2014). Longitudinal association between teen sexting and sexual behavior. *Pediatrics*, 135(5), e1287-e1292. doi: 10.1542/peds.2014-1974
- Ten Voorde, J.M. (2017). Digitale seksuele delicten in het straf- en strafprocesrecht. *PROCES*, 96(3), 407-421. doi: 10.5553/PROCES/016500762017096006003
- Ten Voorde, J.M. (2019). Heimelijk of zonder toestemming? Op zoek naar de juiste grondslag van de nieuwe strafbaarstelling van misbruik van seksueel beeldmateriaal. *Delikt en Delinkwent*, 49(2), 84-97.
- Thompson, M.P., & Morrison, D.J. (2013). Prospective predictors of technology-based sexual coercion by college males. *Psychology of violence*, 3(3), 233-246.
- Uhl, C.A., Rhyner, K.J., Terrance, C.A., & Lugo, N.R. (2018). An examination of nonconsensual pornography websites. *Feminist Psychology*, 28(1), 50-68. doi: 10.1177/0959353517720225
- Van Berlo, W., & Ploem, R. (2018). *Sexual violence: Knowledge file*. Geraadpleegd op 9 juli 2019 via https://www.rutgers.international/sites/rutgersorg/files/PDF/knowledgefiles/knowledge_file_Sexual_violence.pdf
- Van Berlo, W., & Van Beek, I. (2015). *Seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld: Feiten en cijfers*. Geraadpleegd op 10 oktober 2019, via https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/Whitepaper_Seksuele_grensoverschrijding_en_seksueel_geweld_Rutgers_Movisie.pdf
- Van der Hof, S. (2016). Wraakporno op het internet. Een verkenning van de (on)mogelijkheden voor een strafrechtelijke aanpak. *Ars Aequi*, AA20160054, 54-59.

- Van Gijn-Grosvenor, E.L., & Lamb, M.E. (2016). Behavioural differences between online sexual groomers approaching boys and girls. *Journal of Child Sexual Abuse*, 25(5), 577-596. doi: 10.1080/10538712.2016.1189473
- Vanwesenbeeck, I. (2018). Jongeren, sociale media en seksualiteit: Een literatuurbeschuwing. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 42(1), 14-24.
- Velarde, V. (2014). *The exchange of sexually explicit cell phone pictures (sexting) among high school students*. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, via <https://collections.lib.utah.edu/details?id=205929>
- Vergeer, M., & Nikken, P. (2015). Media en kinderen met een LVB. Geraadpleegd op 17 december 2019, via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Brochure-Media-en-kinderen-met-een-LVB.pdf>
- Walker, K., & Sleath, E. (2017). A systematic review of the current knowledge regarding revenge pornography and non-consensual sharing of sexually explicit media. *Aggression and Violent Behavior*, 36(9), 9-24. doi: 10.1016/j.avb.2017.06.010
- Webster, S., Davidson, J., Bifulco, A., Gottschalk, P., Caretti, V., Pham, T., . . . Craparo, G. (2012). *Final report. European Online Grooming Project*. Geraadpleegd op 19 november 2019 via http://www.crds.be/userfiles/files/European%20Online%20Grooming%20Project_Final%20Version_140312.pdf
- Whittle, H.C., Hamilton-Giachritsis, C.E., & Beech, A.R. (2014). In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online. *Psychology*, 5(10), 1185-1196. doi: 10.4236/psych.2014.510131.
- Williams, R., Elliot, I., & Beech, A.R. (2013). Identifying sexual grooming themes used by internet sex offenders. *Deviant Behavior*, 34(2), 135-152. doi: 10.1080/01639625.2012.707550
- Winegust, A.K. (2015). *Pass it On: An evaluation of sexualized violence prevention program for middle school and high school students* [doctoral dissertation]. University of Toronto.
- Winters, G.M., Kaylor, L.E., Jeglic, E.L. (2017). Sexual offenders contacting children online: An examination of transcripts of sexual grooming. *Journal of Sexual Aggression*, 23(1), 62-76. doi: 10.1080/13552600.2016.1271146
- Wolak, J., & Finkelhor, D. (2011). *Sexting: A typology*. Durham, NH: Crimes against Children Research Center.
- Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K.J. (2004). Internet-initiated sex crimes against minors: Implications for prevention based on findings from a national study. *Journal of Adolescent Health*, 35, 424.e11-424.e20.
- Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K.J. (2012). How often are teens arrested for sexting? Data from a national sample of police cases. *Pediatrics*, 129(1), 4-12, doi: 10.1542/peds.2011-2242
- Wolak, J.D., Finkelhor, D., Walsh, W., & Treitman, L. (2018). Sextortion of minors: Characteristics and dynamics. *Journal of Adolescent Health*, 62(1), 72-79. doi: 10.1016/j.jadohealth.2017.08.014

- Wood, M., Barter, C., Stanley, N., Aghtaie, N., & Larkins, C. (2015). Images across Europe: The sending and receiving of sexual images and associations with interpersonal violence in young people's relationships. *Children and Youth Services Review*, 59, 149-160. doi: 10.1016/j.childyouth.2015.11.005
- Ybarra, M.L., Mitchell, K.J., & Korchmaros, J.D. (2011). National trends in exposure to and experiences of violence on the internet among children. *Pediatrics*, 128(6), 1376-1386. doi: 10.1542/peds.2011-0118
- Zanetti, V. (2009). De digitale loverboy. *PROCES*, 88(5), 280-292.
- Zwikker, M., Van Dale, D., Dunnink, T., Willemse, G., Van Rooijen, S., Heeringa, N., & Rensen, P. (2015). Erkenning van interventies. Criteria voor gezamenlijke kwaliteitsbeoordeling 2015-2018. Bilthoven: RIVM.

Weblinks betrokken partijen aanpak online seksueel geweld

Act4respect: <https://act4respect.nl/>

Atria: <https://atria.nl/>

Bureau Jeugd & Media: <https://www.bureaujeugdenmedia.nl/>

Centrum Kinderhandel Mensenhandel (CKM): <https://www.ckm-fier.nl/>

De Kindertelefoon: <https://www.kindertelefoon.nl/>

EOKM: <https://www.eokm.nl/>

- Helpwanted.nl: <https://www.helpwanted.nl/>
- Meldpunt Kinderporno op Internet: <https://www.meldpunt-kinderporno.nl/>
- Stop it Now!: <https://downloaders.stopitnow.nl/>

Fier: <https://www.fier.nl/>

Fonds Slachtofferhulp: <https://fondsslachtofferhulp.nl/>

Halt: <https://www.halt.nl/>

Kwetsbaar online: <https://www.kwetsbaaronline.nl/>

Meldknop: <https://www.meldknop.nl/>

Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen:
<https://www.nationaalrapporteur.nl/>

Openbaar Ministerie: <https://www.om.nl/>

Politie: <https://www.politie.nl/> & <https://www.vraaghetdepolitie.nl/>

Pretty Woman: <https://www.prettywoman-utrecht.nl/>

Qpido: <https://www.qpido.nl/>

Rutgers: <https://www.rutgers.nl/>

Slachtofferhulp Nederland: <https://www.slachtofferhulp.nl/>

Slachtofferwijzer: <https://slachtofferwijzer.nl/>

Stichting School en Veiligheid: <https://www.schoolenveiligheid.nl/>

Terre des Hommes: <https://www.terredeshommes.nl/>

WATCH Nederland: <https://watchnederland.nl/>

Bijlagen 1 Overzichtstabellen Sexting

Tabel A.1 Prevalentie sexting in Nederland

Auteur	Operationalisatie	Respondenten	Referentie periode	Sext verzonden		Sext ontvangen		Slachtoffer		Dader		Medium
				Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw	
De Graaf & Kerstens (2015)	Beeldmateriaal van geslachtsdelen, masturbatie of seks	- N= 4461 11-14 jaar ♂: 50,6% (♀: 49,4% (	Wel eens	-	-	-	-	vo: 0,1%	vo: 0,0%	vo: 0,4% ³	vo: 0,1% ³	-
De Graaf & Vanwesenbeeck (2006)	Sexy foto's van jezelf online gezet, waarvan achteraf spijt. Seksueel getinte opnames van iemand anders gemaakt en op internet gezet.	- N= 10905 - Gem. 16,7 jaar ♂: 21% (n= 2289) ♀: 79% (n= 8616) - Nederlands: 76% - Westers allochtoon: 4% - Turks: 2% - Marokkaans: 5% - Surinaams: 7% - Antilliaans: 3% - Overig: 4%	Wel eens	3%	9%	-	-	-	-	4%	10%	

De Graaf & Wijsen (2017)	Naaktfoto's en seksfilmpjes	- N= 17 248 18-80 jaar ♂: 40,1% (n= 6920) ♀: 59,9% (n= 10328) - Nederlands: 88,1% - Turks/Mar.: 2,7% - Surin./Ant.: 3,6% - Overig: 5,8%	Afgelopen 6 maanden	7%	8%	-	-	-	-	2% ³	1% ³	-
De Graaf et al. (2017)	Naaktfoto of seksfilmpje	- N= 20 5000 12-25 jaar	Laatste 6 maanden	13%	12%	24%	19%	6%	14%	6% ³	2% ³	-
Een Vandaag (2017)	Naaktfoto's, naaktvideo's of seksvideo's	- N= 1429 12-24 jaar	-	18% ¹		42% ¹		6% ¹		2% ^{1,3}		WhatsApp (56%) Snapchat (48%)
Jongsma (2017)	Naaktfoto of foto in ondergoed	- N= 1019 12-17 jaar	Ooit	5,5%	7,1%	21,6%	24,5%	-	-	-	-	Snapchat (76,1%) WhatsApp (47,8%) Facebook (9%)
Jongsma (2019)	Seksueel getinte foto's of video's	- N= 1029 12-17 jaar ♂: 48,7% ♀: 51,3%	Ooit	-		-		3,7% ¹		8,7% ¹		-

Kerstens & De Graaf (2012)	Sexy foto's op internet plaatsen en opnamen van genitaliën, opname van masturbatie of opname van geslachtsgemeenschap.	- N= 6299 8-21 jaar - Gem. 13,0 jaar ♂: 50,9% (n= 3206) ♀: 49,1% (n= 3093) - Vmbo: 41,2% - Havo: 23,7% - Vwo: 35,1%	Laatste 6 maanden	3,1% ¹		-		-	-	Doorgestuurd aan anderen: 15,2% Op internet gezet: 9,1%		-
Kliksafe (2017)	het maken van een foto van jezelf, waar je naakt of in je ondergoed op staat, en die je naar anderen verstuurt via smartphone of internet, of die je op het internet plaatst.	- N= 1252 12-17 jaar - Vmbo: 40% - Havo: 35% - Vwo: 18%	Ooit	1,6%	3,8%	-	-	-	-	-	-	-
Koelman & De Heij (2016)	Sexy foto's en of filmpjes	- N= 743 14-18 jaar	-	12% (n= 89)		24% (n= 175)		-	-	7% (n= 52)		-
Kunseler (2017)	Een seksueel berichtje, een naaktfoto of een naaktfilmpje gestuurd.	93 vrouwen in opvang- en behandelvoorziening van Fier.	Wel eens	- Berichtje: 59% (n= 55) - Naaktfoto: 54% (n= 50)		55% (n= 51)		27% (n=25)		14% (n= 13)		-

				• Naaktfilm: 30% (n= 28)						
Naezer (2018)	Sexy foto of filmpje (weinig of geen kleren aan en een sexy houding).	• N= 662 • 12-18 jaar²	Ooit	21%	-	-	-	-	-	-
Nikkelen et al. (2019)	Eigen naaktfoto of seksfilmpje verstuurd	• N= 17 248 • 18-80 jaar • ♂: 40,1% (n= 6920) • ♀: 59,9% (n= 10328) • Nederlands: 88,1% • Turks/Mar.: 2,7% • Surin./Ant.: 3,6% • Overig: 5,8%	Afgelopen zes maanden	Eigen naaktfoto of seksfilmpje verstuurd ♂, aantrekking tot: • Uitsluitend vrouwen: 5% • Vooral vrouwen: 29% • Beide/vooral mannen: 16% • Uitsluitend mannen: 39% ♀, aantrekking tot: • Uitsluitend mannen: 7% • Vooral mannen: 18% • Beide/vooral vrouwen: 31% • Uitsluitend vrouwen: 1%						-
Sinnema & Konijn (2018)	Seksueel getinte berichten, naaktfoto's of naaktfilmpjes verspreid of op internet gezet.	• N= 74 jongeren die bij Spirit wonen • 12 jaar en ouder	Ooit	73% (n= 54) • Seksueel getint berichtje: 35% (n= 26) • Naaktfoto: 24% (n=18)	56% (n= 42) • Naaktfoto/ filmpje van ander gezien: 39% (n= 29) • Naaktfoto/ filmpje van ander	15% (n= 11)	19% (n= 14)			-

				Naaktfilm pje: 14% (n= 10)	ontvangen: 18% (n= 13)			
--	--	--	--	--	---------------------------	--	--	--

Noot 1. In de prevalentie is geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen

Noot 2. In dit onderzoek is geen representatieve steekproef gebruikt

Noot 3. Onbekend of het ongewenst delen betreft

Noot 4. Alle studies hebben een kwantitatief onderzoeksdesign

Noot 5. De afkorting Turks/Mar. staat voor Turks/Marokkaans. De afkorting Surin./Ant. staat voor Surinaams/Antilliaans.

Noot 6. De afkorting 'Gem.' staat voor 'gemiddelde leeftijd'.

Noot 7. De afkorting 'po' staat voor 'primair onderwijs'. De afkorting 'vo' staat voor 'voortgezet onderwijs'.

Noot 8. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Tabel A.2 Prevalentie sexting internationale literatuur

Auteur	Design	Respondenten	Referentie periode	Operationalisatie	Slachtoffer		Dader		Medium
					Man	Vrouw	Man	Vrouw	
Barrense-Dias et al. (2019)	Kwan	- N= 5175 24-28 jaar ♂: 51% (n= 2639) ♀: 49% (n= 2535)	-	Het zonder toestemming delen van ontvangen intieme foto's of video's.	-	-	Eenmalig: 6% (n= 292) Meermaals: 9% (n= 487)		-
Borrajó et al. (2015)*	Kwan	- N= 433 18-30 jaar ♂: 37% (n= 160) ♀: 60% (n= 260) - Onb.: 3% (n= 13)	Afgelopen 6 maanden	Partner heeft intieme informatie of foto's van de respondent verspreid via: - Chat - Social media - E-mail	5,7%	2,0%	-	-	Chat, social media, e-mail
Branch et al. (2017)	Kwan	- N= 470 - Gem. 19 jaar ♂: 37,4% (n= 176) ♀: 62,6% (n= 294) - Blank: 71,1% - Hispanic: 9,6% - Afro-Am.: 8,1%	-	Een naakt of semi-naakt foto doorgestuurd naar iemand anders dan de beoogde ontvanger.	10,5% (n= 49)		-	-	-
Clancy et al. (2019)	Kwan	- N= 505 18-55 jaar - Gem. 20,6 jaar ♂: 31,5% (n= 159) ♀: 66,9% (n= 338) - Onb.: 1,4% (n= 7) - Hetero: 78% - LHBT: 16,9%	-	Een seksueel expliciet bericht of foto aan een ander laten zien aan of doorgestuurd.	-	-	17,0%	18,9%	-

		Overig: 5,2%							
Cox Communic ation Teen Online & Wireless Safety Survey (2009)***	Kwan	- N= 655 Amerikaanse jongeren 13-18 jaar ♂: 47% ♀: 53%	-	Het doorsturen van seksueel suggestieve berichten of e-mails met (deels)naakte foto's.	-	-	3%	-	
Cripps & Stermac (2018)	Kwan	- N= 80 18-35 jaar - Gem. 21 jaar ♂: 0% (n= 0) ♀: 100% (n= 80) - Blank: 43% - Aziatisch: 41% - Hispanic: 5% - Overig: 10% - Hetero: 78% - LHBT: 16% - Overig: 6%	Afgelopen jaar	Zonder toestemming een seksueel getinte afbeelding gemaakt en/of verspreid.	-	20% (n= 16)	-	-	-
Dick et al. (2014)	Kwan	- N= 1008 leerlingen 14-19 jaar ♂: 23,7% (n= 239) ♀: 76,3% (n= 769) - Blank: 5,2% - Hispanic: 36,5% - Afro-Am.: 27,1% - Aziatisch: 15,5% - Multiraciaal: 10,7% - Overig: 5,1%	Afgelopen 3 maanden	Een naakte of semi-naakte foto is door de partner openbaar gedeeld.	2,1% (n= 5)	1,3% (n= 10)	-	-	-

Dir & Cyders (2015)*	Kwan	- N= 255 18-45 jaar - Gem. 21,4 jaar ♂: 41,2% (n= 105) ♀: 58% (n= 148) - Onb.: 0,8% (n= 2)	-	Seksueel suggestieve foto's of berichten via een telefoon of een sociaal netwerksite gestuurd hebben naar iemand, waarvan deze later is doorgestuurd naar andere mensen.	12%	-	-	-
Drouin et al. (2013)*	Kwan	- N= 254 18-26 jaar ♂: 41,3% (n= 105) ♀: 58,3% (n= 148) - Onb.: 0,4% (n= 1) - LHBT: 5%	-	Een persoon die dicht bij je staat heeft een seksuele foto of video doorgestuurd.	3%	-	-	-
				Een seksuele partner (zonder dat er sprake is van een liefdesrelatie) heeft een seksuele foto of video doorgestuurd.	15%	-	-	-
				Een persoon waarmee de respondent vreemdgaat heeft een seksuele foto of video doorgestuurd.	21%	-	-	-

Gámez-Gaudix et al. (2015)*	Kwan	- N= 873 18-60 jaar - Gem. 31,1 jaar ♂: 34,6% (n= 302) ♀: 65,4% (n= 571) - Hetero: 89,9% - LHBT: 10,1%	-	Foto's of video's van erotische of seksuele inhoud zonder toestemming Verspreid via of geüpload op het internet.	1,8%	0,8%	-	-	-
Harris et al. (2010)	Kwan	- N= 123 jongeren - Gem. 17 jaar ♂: 44,7% (n= 55) ♀: 55,3% (n= 68) - Blank: 46,3% - Afro.Am.: 30,1% - Aziatisch: 9,8% - Overig: 8,1%	-	Een (semi) naakte foto doorgestuurd. - Nooit 1 of 2 keer - Meerdere keren - Frequent - Missing	-	-	89,4% 3,3% 2,1%	92,6% 4,4% 0,5%	-
Hudson et al. (2014)*	Kwan	- N= 697 studenten ♂: 49,8% (n= 345) ♀: 50,2% (n= 348) - Blank: 53,4% - Afro-Am.: 31,4% - Hispanic: 4,7% - Multiraciaal: 6,5% - Overig: 2,9% - Hetero: 89,0% - LHBT: 5,3% - Overig: 6,6%	Ooit en afgelopen 30 dagen	Een sexy bericht/foto/video (oorspronkelijk privé) doorgestuurd naar anderen.	Ooit: 32,3%		-	-	-
					Laatste 30 dagen: 12,1%		-	-	-
Johansen et al. (2019)	Kwal	76 observaties, 23 focusgroepen, 14 interviews 15-27 jaar ♂: 42,1% (n= 32)	2015-2017	Het maken, <i>posten</i> en delen van seksueel suggestief (deels) naakte foto's en video's	-	-	-	-	Gesloten groepen, Facebook, Snapchat

		♀: 57,9% (n= 44)		door middel van sociale media technologieën.					
Kričkić et al. (2017)	Kwan	• N= 202 • 18-27 jaar • Gem. 21 jaar • ♂: 43,6% (n= 88) • ♀: 56,4% (n= 114)	-	Een sexy foto of video van iemand anders zonder toestemming online geplaatst. Een sexy bericht van iemand anders zonder toestemming laten zien of gedeeld.	-	-	Paar keer per jaar: 1% Paar keer per maand: 0% Paar keer per week: 0% Dagelijks: 0,5% Paar keer per jaar: 9,9% Paar keer per maand: 2,5% Paar keer per week: 0,5% Dagelijks: 0%	-	
Lenhart et al. (2016)	Kwal	• N= 3002 • 15 jaar en ouder • ♂: 49% (n=1471) • ♀: 51% (n= 1531) • Blank: 65% • Afro-Am.: 10% • Hispanic: 14% • Overig: 8% • Hetero: 87% • LHBT: 5% • Overig: 8%	-	Een naakt of bijna naaktfoto of -video zonder toestemming online geplaatst.	2%		-	-	-
Marganski & Melander (2015)*	Kwan	• N= 540 • 18-25 jaar • Gem. 19 jaar • ♂: 28,7% (n= 155) • ♀: 71,3% (n= 385)	Afgelopen 12 maanden	(ex)partner heeft een intieme privé foto/video die met hem/haar is gedeeld zonder toestemming naar anderen gestuurd.	6,3%		-	-	-

Morelli et al. (2016)*	Kwan	- N= 1334 Italiaanse jongeren 13-30 jaar - Gem. 20,8 jaar ♂: 32% (n= 427) ♀: 68% (n= 907)	-	Het toesturen of publiekelijk delen van seksueel getinte of uitdagende foto's/video's van de partner of een kennis, zonder zijn/haar toestemming.	12,6%		-	-	Whatsapp, Snapchat, sms, mms, Facebook, Twitter, MySpace, e-mail
Murray (2014)***	-	- N= 480 jongeren 14-19 jaar ♂: 48,8% (n= 234) ♀: 51,2% (n= 246)	-	Een seksueel suggestief privébericht doorsturen naar of delen met iemand.	-	-	6,5% (n= 31)	3,8% (n= 18)	-
				Een naakte of semi-naakte privéfoto of video doorsturen naar of delen met iemand.	-	-	7,9% (n= 37)	3,3% (n= 16)	-
O'Connor et al. (2018)	Kwan	- N= 184 studenten - Gem. 19,8 jaar ♂: 34% (n= 63) ♀: 66% (n= 121) - Blank: 85% - Multiraciaal: 5% - Hispanic: 4% - Afro-Am.: 3% - Aziatisch: 2% - Overig: 2% - Hetero: 92% - LHBT: 8%	Ooit	Het delen van privé seksueel materiaal (foto's of video's) van een andere persoon van mijn universiteit zonder hun toestemming.	0% (n= 0)		-	-	-

Patrick et al. (2015)*	Kwan	- N= 2114 ♂: 38,4% (n= 811) ♀: 61,6% (n= 1303) - Hetero: 78,7% - LHBT: 16,9% - Overig: 4,4%	Ooit	Een seksueel getinte foto of (gedeeltelijk) naaktfoto/-video van iemand anders verstuurd.	-	-	13,9%	5,3%	-
Peskin et al. (2013)*	Kwan	- N= 1034 - Gem. 16,3 jaar ♂: 37,4% (n= 387) ♀: 62,6% (n= 647) - Afro-Am.: 42,7% - Hispanic: 57,4%	-	Een seksueel getint bericht van iemand anders gedeeld met iemand waar deze niet voor bestemd was. Een (gedeeltelijk) naakte foto/video van iemand anders gedeeld met iemand waar deze niet voor bestemd was.	-	-	Afro-Am.: 11,3% Hispanic: 9,3% Afro-Am.: 12,6% Hispanic: 11,4%	Afro-Am.: 8,6% Hispanic: 4,5% Afro-Am.: 7,6% Hispanic: 6,4%	-
Powell & Henry (2019)	Kwan	- N= 2956 18-54 jaar ♂: 49.1% (n= 1451) ♀: 50,1% (n= 1481) - Overig: 0.8% (n= 24) - Hetero: 86,9% - LHBT: 11,5% - Overig: 1,6%	Ooit	Een naakt of semi-naakt afbeelding zonder toestemming online geplaatst of naar anderen gestuurd. Een afbeelding of video van een ongewenste seksuele ervaring online geplaatst of	11,0%	7,4%	-	-	-
					9,8%	7,2%			

				naar anderen gestuurd.					
Powell et al. (2019)	Kwan	- N= 4053 Australiërs 16-49 jaar - Gem. 34,6 jaar ♂: 43,3% (n= 1755) ♀: 56,7% (n= 2298) - Hetero: 88,3% - LHBT: 11,7%	Ooit	Zonder toestemming delen of verspreiden van naakte of seksuele afbeeldingen.	-	-	9,1%	4,4%	-
Priebe & Svedin (2012)	Kwan	- N= 3432 Zweedse leerlingen 16-22 jaar - Gem. 18,3 jaar ♂: 46,4% (n= 1592) ♀: 53,6% (n= 1840) - LHBT: 9,5%	Laatste 12 maanden	Iemand anders heeft digitaal of door middel van technologie seksuele foto's/video's verspreid.	Hetero: 2,0%	Hetero: 1,5%	-	-	-
Reed et al. (2016)*	Kwan	- N= 365 17-22 jaar ♂: 43% (n= 157) ♀: 57% (n= 208) - Blank: 72,1% - Aziatisch: 14,8% - Afro-Am.: 6,8% - Hispanic: 3,8%	Ooit (A), afgelopen 12 maanden (B)	Een seksueel getinte afbeelding van de respondent of zijn/haar partner is zonder toestemming gedeeld. Gedreigd een seksueel getinte afbeelding te verspreiden.	A: 2,9% B: 2,9%	A: 1,6% B: 1,6%	A: 0,7% B: 0,7%	A: 1,1% B: 0,5%	-
Ricciardelli & Adorjan (2019)	Kwal	- N= 115 13-19 jaar ♂: 41,7% (n= 48) ♀: 58,3% (n= 67)	-	De digitale productie van seksueel suggestieve of	-	-	-	-	-

				expliciete foto's en de distributie hiervan met mobiele telefoon via internet of sociale media.					
Ruvalcaba & Eaton (2019)	Kwan	• N= 3044, woonachtig in de VS • 18-97 jaar • Gem. 40,3 jaar • ♂: 46,2% (n= 1405) • ♀: 53,8% (n= 1639) • Blank: 82,6% • Hispanic: 4,4% • Afro-Am.: 1,9% • Aziatisch: 2,0% • Overig: 8,6% • Hetero: 70,2% • LHBT: 24% • Overig: 5,9%	Ooit	Zonder toestemming een seksueel expliciete afbeelding of video gedeeld. Met seksueel expliciet wordt bedoeld: afbeeldingen of video's van volledig of gedeeltelijk naakt of seksuele handelingen (zoals penetratie, geslachtsgemeenschap, orale seks, masturbatie en het gebruik van seksspeeltjes). Met delen wordt bedoeld: het verspreiden of uploaden van het beeldmateriaal via e-mail, sms, social media, apps, websites, dvd's of afgedrukte foto's.	8% (n= 244)		5,2% (n= 159)		• Sms (44,7%) • Overig (31,5) • Social media (18,9%) • E-mail (17,6%) • Website (10,7%) • Post (0,6%)

Say et al. (2015)	Kwan	- N= 662 slachtoffers van misbruik met een digitaal component 4-18 jaar - Gem. 14,1 jaar ♂: 18,6% (n= 123) ♀: 81,4% (n= 539)	-	Het online of offline delen van afbeeldingen van seksuele aard of seksueel misbruik.	21,5% (n= 20)		-	-	-
Strassberg et al. (2014)*	Kwan	- N= 1130 ♂: 40,8% (n= 461) ♀: 59,2% (n= 669)	-	Een foto van iemand anders genitaliën/borsten gemaakt en naar een derde via de telefoon gestuurd.	-	-	6,8%	1,8%	-
				Een foto doorgestuurd gekregen van iemand anders genitaliën/borsten en naar een derde persoon via de telefoon gestuurd.	-	-	12,3%	4,7%	-
Thompson & Morrison (2013)*	Kwan	- N= 571 mannen 18 jaar en ouder - Gem. 18,6 jaar	-	Een seksueel getint bericht of seksueel getinte foto met iemand anders daarop afgebeeld, gedeeld met een ander dan waar deze voor bestemd was.	-	-	16,4% (n= 93)	-	-
Velarde (2014)***	Kwan	- N= 661 studenten ♂: 54% (n= 357)	-	Het (door)sturen van seksueel	-	-	10,2%		-

		♀: 46% (n= 304)		expliciete foto van genitaliën, billen en vrouwenborsten via de telefoon.					
Wolak et al. (2012)	Kwan	N= 675 sexting zaken	2008-2009	Door minderjarige (17 jaar of jonger) geproduceerde seksuele afbeeldingen.	De afbeelding was gedeeld: Zonder medeweten van het slachtoffer (22%) Tegen de wil van het slachtoffer (6%) Onduidelijk of slachtoffer toestemming heeft gegeven (75%)		De afbeelding was: Naar anderen gestuurd, niet online geplaatst (84%) Online geplaatst, niet naar anderen gestuurd (7%) Zowel online geplaatst als naar anderen gestuurd (9%)		Foto gevonden op: Mobiele telefoon (78%), Computer (27%), online site (14%), camera/memorycard (7%), iPod of mp3 speler (1%)
Wood et al. (2015)***	Kwan	- N= 4564 jongeren 14-17 jaar - Geslacht onbekend - Bulgarije (1), Cyprus (2), Engeland (3), Italië (4) en Noorwegen (5)	-	Een seksuele foto door partner is met anderen gedeeld Een seksuele foto van partner met anderen gedeeld.	(1): 12% (2): - (3): 13% (4): 9% (5): 12%	(1):9% (2): - (3): 42% (4): - (5): 27%	(1): 30% (2): 28% (3): 15% (4): 18% (5): 16%	(1): 18% (2): - (3): 13% (4): 12% (5): 11%	-

Noot 1. Kwal staat voor kwalitatief onderzoek, Kwan staat voor kwantitatief onderzoek.

Noot 2. * Dit zijn studies uit de systematic review van Walker & Sleath (2017).

Noot 3. ** Dit zijn studies uit de systematic review Barrense-Dias et al. (2017).

Noot 4. *** Dit zijn studies uit de systematic review van Madigan et al. (2018a).

Noot 5. De afkorting 'Gem.' staat voor 'gemiddelde leeftijd'.

Noot 6. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Noot 7. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Noot 8. De afkorting 'Onb.' Staat voor onbekend.

Noot 9. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Tabel A.3 *Slachtofferkenmerken sexting internationale literatuur*

Auteurs	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Seksuele oriëntatie	Relatie	Persoonlijkheid	Internetgebruik
Barrense-Dias et al. (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Borrajó et al. (2015)*	♂ > 8.3% ♀ < 3.1%	-	-	-	-	-	-
Branch et al. (2017)	♀ >	18 jaar	Niet-blank >	-	In een relatie >	Impulsief, positieve attitudes t.a.v. sexting	-
Clancy et al. (2019)	♀ >	-	-	-	-	-	-
Cox Communication Teen Online & Wireless Safety Survey (2009)***	-	-	-	-	-	-	-
Cripps & Stermac (2018)	-	-	-	-	-	-	-
Dick et al. (2014)*	-	-	-	-	-	-	-
Dir & Cyders (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Drouin et al. (2013)*	-	-	-	-	-	-	-

Gámez-Gaudix et al. (2015)*	💡 >	25-34 jaar: 43% 35-44 jaar: 37% 45> jaar: 21%	-	LHBT >	Ontvanger online ontmoet >	-	-
Harris et al. (2010)	-	-	-	-	-	-	-
Hudson et al. (2014)*	-	-	-	-	-	-	-
Johansen et al. (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Kričkić, et al. (2017)	-	-	-	-	-	-	-
Lenhart et al. (2016)	-	-	-	-	-	-	-
Marganski & Melander (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Morelli et al. (2016)*	💡 >	-	-	LHBT >	-	-	Internetgebruik en sexting >
Murray (2014)***	💡 >	-	-	-	-	-	-
O'Connor et al. (2018)	-	-	-	-	-	-	-
Patrick et al. (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Peskin et al. (2013)*	-	-	-	-	-	-	-
Powell & Henry (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Powell et al. (2019)	-	-	-	-	-	-	-

Priebe & Svedin (2012)	-	-	-	LHBT >	-	-	-
Reed et al. (2016)*	♂ >	-	-	-	-	-	-
Ricciardelli & Adorjan (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Ruvalcaba & Eaton (2019)	♀ > (9.2%; n= 151/1,639) ♂ < (6.6%; n= 93/1,405)	Tussen de 18-29 jaar	-	Homoseksuele mannen vaker slachtoffer dan heteroseksuele mannen ($\chi^2(1, n= 1,241) = 4.91, p= .027$) Biseksuele vrouwen >	-	-	-
Say et al. (2015)	-	-	-	-	-	-	-
Strassberg et al. (2014)*	-	-	-	-	-	-	-
Thompson & Morrison (2013)*	-	-	-	-	-	-	-
Velarde (2014)***	-	-	-	-	-	-	-
Wolak et al. (2012)	-	13-15 jaar (64%)	-	-	-	-	-

Wood et al. (2015)***	♂ >	-	-	-	-	-	-
--------------------------	-----	---	---	---	---	---	---

Noot 1. * Dit zijn studies uit de systematic review van Walker & Sleath (2017).

Noot 2. ** Dit zijn studies uit de systematic review Barrense-Dias et al. (2017).

Noot 3. *** Dit zijn studies uit de systematic review van Madigan et al. (2018a).

Noot 4. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Noot 5. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Noot 6. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Tabel A.4 Daderkenmerken sexting internationale literatuur

Auteurs	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Seksuele oriëntatie	Persoonlijkheid	Motieven van het verspreiden	Internetgebruik
Barrense-Dias et al. (2019)	♂ >	-	In het buitenland geboren	LHBT>	• Laag opleidingsniveau • Problemen mentale gezondheid • Minder levensvoldoening	• Voor de lol: 61% • Opscheppen: 32% • Geen besef van ernst handeling: 8%	-
Borrajó et al. (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Branch et al. (2017)	-	-	-	-	-	-	-
Clancy et al. (2019)	♂ >	-	-	-	• Seksueel actief • Machiavellisme • Psychopathie • Narcisme	• Geen probleem: 47,8% • Grappig: 30,8% • Aandacht: 15,9% • Verhogen sociale status : 15,9%	-
Cox Communication Teen Online & Wireless Safety Survey (2009)***	-	-	-	-	-	-	-
Cripps & Stermac (2018)	-	-	-	-	-	-	-

Dick et al. (2014)*	-	-	-	-	-	-	-
Dir & Cyders (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Drouin et al. (2013)*	-	-	-	-	-	-	-
Gámez-Gaudix et al. (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Harris et al. (2010)	-	-	-	-	-	-	-
Hudson et al. (2014)*	👉>	-	-	-	-	-	-
Johansen et al. (2019)	-	-	-	-	-	• Zien foto als trofee • Wedstrijd wie de meeste foto's heeft	-
Kričkić et al. (2017)	-	-	-	-	-	-	-
Lenhart et al. (2016)	-	-	-	-	-	-	
Marganski & Melander (2015)*	-	-	-	-	-	-	-
Morelli et al. (2016)*	-	-	-	-	-	-	Internetgebruik en sexting >
Murray (2014)***	👉>	-	-	-	-	-	-
O'Connor et al. (2018)	-	-	-	-	-	-	-
Patrick et al. (2015)*	👉>	-	-	-	-	-	-

Peskin et al. (2013)*	♂ >	-	Afro-Am. > Hispanic <	-	-	-	-
Powell & Henry (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Powell et al. (2019)	♂ >	-	-	LHBT >	-	-	-
Priebe & Svedin (2012)	-	-	-	-	-	-	-
Reed et al. (2016)*	♂ >	-	-	-	-	-	-
Ricciardelli & Adorjan (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Ruvalcaba & Eaton (2019)	♂ > (7,4%; n= 104/ 1405) ♀ < (3,4%; n= 55/ 1639)	Tussen de 18-29 jaar	-	Homoseksuele mannen vaker dan heteroseksuele mannen (X ² (1, n= 1241) = 4,24, p= .040)	-	-	-
Say et al. (2015)	-	-	-	-	-	-	-
Strassberg et al. (2014)*	♂ >	-	-	-	-	-	-
Thompson & Morrison (2013)*	-	-	-	-	-	-	-
Velarde (2014) ***	-	-	-	-	-	-	-

Wolak et al. (2012)	-	18-24 jaar (50%) >25 jaar (38%)	-	-	-	-	-
Wood et al. (2015) ***	♂ >	-	-	-	-	-	-

Noot 1. * Dit zijn studies uit de systematic review van Walker & Sleath (2017).

Noot 2. ** Dit zijn studies uit de systematic review Barrense-Dias et al. (2017).

Noot 3. *** Dit zijn studies uit de systematic review van Madigan et al. (2018a).

Noot 4. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Noot 5. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Noot 6. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Bijlage 2 Overzichtstabellen Wraakporno

Tabel B.1 *Prevalentie wraakporno internationale literatuur*

Auteur	Design	Respondenten	Referentie periode	Operationalisatie	Slachtoffer		Dader		Medium
					Man	Vrouw	Man	Vrouw	
Short et al. (2017)	Kwan	- N= 66 slachtoffers van wraakporno 18-63 jaar - Gem. 31 jaar ♂: 10,6% (n= 7) ♀: 89,4% (n= 59)	-	Het verspreiden van intieme foto's zonder toestemming van de afgebeelde persoon met de bedoeling die persoon te schaden.	-	-	-	-	Social media 37% Mobiele telefoon 26% YouTube 25%
Uhl et al. (2018)	Kwan	134 foto's van zeven verschillende websites voor wraakporno	28 april – 2 december 2014	Websites voor wraakporno waarbij in de gebruikersvoorwaarden vermeld stond dat kinderpornografie niet is toegestaan.	-	-	-	-	Websites voor wraakporno
Lenhart et al. (2016)	Kwal	- N= 3002 15 jaar en ouder ♂: 49% (n=1471) ♀: 51% (n= 1531) - Blank: 65% - Afro-Am.: 10% - Hispanic: 14% - Overig: 8% - Hetero: 87% - LHBT: 5% - Overig: 8%	-	Bedreigd zijn met online plaatsing van naakt of bijna naakt foto's of video's om te schaden of in verlegenheid te brengen. Naakt of bijna naakt foto of video zonder toestemming online geplaatst.	2%	4%	-	-	-
					2%	3%			

Noot 1. Kwal staat voor kwalitatief onderzoek, Kwan staat voor kwantitatief onderzoek.

Noot 2. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Noot 3. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Noot 4. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Tabel B.2 *Slachtofferkenmerken wraakporno internationale literatuur*

Auteurs	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Seksuele oriëntatie	Relatie	Opleidingsniveau	Internetgebruik
Short et al. (2017)	-	-	-	-	-	-	-
Uhl et al. (2018)	♀ >	-	-	-	-	-	-
Lenhart et al. (2016)	♀ > (4%; 3%) ♂ < (2%; 2%)	15-29 jaar	Blank: (3%; 2%) Afro-Am.: > (5%; 5%) Hispanic: (2%; 2%)	LHBT > (15% bedreigd met verspreiding; 7% verspreid) Hetero < (2% bedreigd met verspreiding; 2% verspreid)	-	- Minder dan middelbare school (3%; 5%) - Afgestudeerd middelbare school (3%; 2%) - Hoger onderwijs, niet afgemaakt (4%; 4%) - Afgestudeerd hoger onderwijs (2%; 1%)	-

Noot 1. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Noot 2. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Noot 3. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Tabel B.3 *Daderkenmerken wraakporno internationale literatuur*

Auteurs	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Seksuele oriëntatie	Relatie	Persoonlijkheid	Motieven voor verspreiden	Internetgebruik
Short et al. (2017)	-	-	-	-	-	-	• Schaden • Slachtoffer voor schut zetten	-
Uhl et al. (2018)	-	-	-	-	-	-	• Wraak • Financieel gewin	
Lenhart et al. (2016)	-	-	-	-	-	-	-	-

Bijlage 3 Overzichtstabellen Sextortion

Tabel C.1 *Prevalentie sextortion internationale literatuur*

Auteur	Design	Respondenten	Referentie periode	Operationalisatie	Slachtoffer sextortion		Dader sextortion		Medium
					Man	Vrouw	Man	Vrouw	
Europol (2017)	Kwal en kwan	- N= 30 surveys van experts - Open-source data	-	Online seksuele dwang en afpersing: mensen chanteren waarvan een seksuele foto of video beschikbaar is gesteld in een online omgeving.	-	-	-	-	- Social media - Chat applicaties - Webcam - Online games
Kopecký (2017)	Kwan	- N= 21372 respondenten 11-17 jaar ♂: 45,6% (n= 9528) ♀: 55,4% (n= 11844) - N= 25 zaken van online afpersing ♂: 27% (n= 7) ♀: 73% (n= 18) 11-17 jaar	2014-2016 & 2012-2015	Een vorm van afpersing waarbij de dader intiem materiaal gebruikt om zijn doelen te bereiken.	6,5%		1,9%		-
Kunseler (2017)	Kwan	93 vrouwen in opvang- en	Wel eens	Gechanteerd of onder druk gezet	-	34% (n= 32)	-	-	-

		behandel- voorziening van Fier.		met naaktfoto's of naaktfilmpjes.					
Powell & Henry (2019)	Kwan	- N= 2956 18-54 jaar ♂: 49.1% (n= 1451) ♀: 50,1% (n= 1481) - Hetero: 86,9% - LHBT: 11,5% - Overig: 1,6%	Ooit	Gedreigd een naakte of semi-naakte afbeelding online te plaatsen of naar anderen te sturen. Gedreigd een afbeelding of video van een ongewenste seksuele ervaring online te plaatsen of naar anderen te sturen.	10,9%	8,1%	-	-	-
Powell et al. (2019)	Kwan	- N= 4053 Australiërs 16-49 jaar - Gem. 34,6 jaar ♂: 43,3% (n= 1755) ♀: 56,7% (n= 2298) - Hetero: 88,3% - LHBT: 11,7%	Ooit	Dreigen met het verspreiden van naakte of seksuele afbeeldingen zonder toestemming van de afgebeelde.	-	-	7,0%	3,3%	-
Reed et al. (2016)*	Kwan	- N= 321 17-22 jaar ♂: 43% (n= 138)	Ooit (A) Laatste 12 maanden (B)	Bedreigd zijn met de verspreiding van beschamende / seksueel getinte foto's.	A: 1.5% B: 1.5%	A: 1.6% B: 1.6%	A: 0.7% B: 0.7%	A: 0.5% B: 0.5%	

		♀: 57% (n= 183)		Gedreigd hebben met het zonder toestemming delen van seksueel getinte foto('s) van partner.					
Say et al. (2015)	Kwan	- N= 662 slachtoffers van misbruik met een digitaal component 4-18 jaar - Gem. 14,1 jaar ♂: 18,6% (n= 123) ♀: 81,4% (n= 539)	-	Dreigen met verspreiding van een afbeelding van seksuele aard of van seksueel misbruik als de afgebeelde niet doorgaat met seksuele handelingen.	44% (n= 41)	-	-	-	-
Sinnema & Konijn (2018)	Kwan	- N= 74 jongeren die bij Spirit wonen 12 jaar en ouder	Ooit	De dreiging om naaktfoto's of naaktfilmpjes via internet of op een andere manier te verspreiden.	11% (n= 8)	-	-	-	-
Wolak et al. (2018)	Kwan	- N= 1385 slachtoffers - Minderjarig (jonger dan 17 jaar) en meerderjarig (18-25 jaar) ♂: 15,9%	Ooit	Heeft iemand ooit gedreigd seksuele foto's van jou naar een ander te sturen of online te plaatsen om een gunst van je te krijgen?	≤ 17 jaar: 8,9% (n= 51) 18-25 jaar: 22,9% (n= 186)	≤ 17 jaar: 91,1% (n= 521) 18-25 jaar: 77,1% (n= 627)	-	-	Bericht applicaties (34%) Sociale netwerksites (32%)

		♀: 84,1% - Blank: 78,8% - Hispanic: 13,2% - Afro-Am.: 3,8% - Aziatisch: 3,2% - Hawaiiaans: 0,5% - Inheems Amerikaans: 2,2% - Multiraciaal: 3% - Anders: 0,5%							
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Noot 1. Kwal staat voor kwalitatief onderzoek, Kwan staat voor kwantitatief onderzoek.

Noot 2. De afkorting 'Gem.' staat voor 'gemiddelde leeftijd'.

Noot 3. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Noot 4. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Noot 5. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Tabel C.2 *Slachtofferkenmerken sextortion internationale literatuur*

Auteurs	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Seksuele oriëntatie	Relatie	Internetgebruik	Totstandkoming materiaal
Europol (2017)	♀ > (78%) ♂ < (8%) Seksuele sextortion: ♂: 53% ♀: 84% Financiële sextortion: ♂: 32% ♀: 2%	8-17 jaar. Gem. 15 jaar	-	-	- Afwezigheid ouderlijk toezicht - Onbekende ontmoeten	- Tijd doorbrengen online > - Gebruik social media > - Weinig technologische kennis >	-
Kopecký (2017)	♀ >	15-17 jaar	-	-	-	-	-
Kunseler (2017)	-	-	-	-	-	-	-
Powell & Henry (2019)	♂ >	-	-	-	-	-	-
Powell et al. (2019)	-	-	-	-	-	-	-
Reed et al. (2016)*	♂ >	-	-	-	-	-	-
Say et al. (2015)	-	-	-	-	-	-	-
Sinnema & Konijn (2018)	-	-	-	-	-	-	-

Wolak et al. (2018)	♀ > (p≤.001)	• ≤13 jaar: 2,1% (n= 29) • 14-15 jaar: 8,1% (n= 112) • 16-17 jaar: 31,1% (n= 431) • 18-19 jaar: 33,3% (n= 461) • 20-22 jaar: 18,3% (n= 254) • 23-25 jaar: 6,9% (n= 96)	≤17 jaar • Blank: 79,2% (n= 453) • Hispanic: 14,0% (n= 80) • Afro-Am.: 4,0% (n= 23) • Aziatisch: 2,8% (n= 16) • Hawaïiaans: 0,3% (n= 2) • Inheems Amerikaans: 2,1% (n= 12) • Multiraciaal: 3,1% (n= 18) • Anders: 0,3% (n= 2) 18-25 jaar • Blank: 78,4% (n= 637) • Hispanic: 12,3% (n= 100) • Afro-Am.: 3,6% (n= 29) • Aziatisch: 3,6% (n= 29) • Hawaïiaans: 0,6% (n= 5) • Inheems Amerikaans: 2,3% (n= 19)	-	59,2% van de slachtoffers afgeperst door bekende, vaak een ex-(seksuele) partner	-	• Vrijwillig gestuurd: 71,9% • Zonder toestemming gemaakt: 25,5% • Nepafbeelding: 7,3% • Afbeelding van iemand anders gekregen: 9,8% • Hacking: 4,8%
------------------------	--------------	---	---	---	--	---	--

			• Multiraciaal: 2,8% (n= 23) • Anders: 0,7% (n= 6)				
--	--	--	---	--	--	--	--

Noot 1. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Noot 3. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Tabel C.3 Daderkenmerken sextortion internationale literatuur

Auteurs	Geslacht	Leeftijd	Etniciteit	Seksuele oriëntatie	Relatie	Persoonlijkheid	Motieven van sextortion	Internetgebruik
Europol (2017)	♂ >	14-70 jaar. Gem. 34 jaar	-	-	-	-	- Seksuele sextortion: 83% - Financiële sextortion: 7% - Mengvorm: 10%	-
Kopecký (2017)	-	-	-	-	-	-	-	-
Kunseler (2017)	-	-	-	-	-	-	-	-
Powell & Henry (2019)	-	-	-	-	-	-	-	-
Powell et al. (2019)	♂ >	-	-	LHBT >	-	-	-	-
Reed et al. (2016)*	Vrouwen delen vaker Mannen dreigen vaker te delen	-	-	-	-	-	-	-
Say et al. (2015)	-	-	-	-	-	-	-	-
Sinnema & Konijn (2018)	-	-	-	-	-	-	-	-
Wolak et al. (2018)	♂ > (92%)	≤17 jaar (52%)	-	-	-	-	- Seksueel beeldmateriaal: 55,2% - Relatie in standhouden of hervatten: 41,2% - Op een bepaalde manier kijken of bepaalde dingen op foto's doen: 29,1% - Offline afspraak: 19,6%	-

							• Online afspraak voor seks: 24,2% • Zichzelf schaden: 10,3% • Seksueel beeldmateriaal van iemand anders: 6,4% • Geld: 8,0%	
--	--	--	--	--	--	--	--	--

Noot 1. Het symbool '♂' staat voor man. Het symbool '♀' staat voor vrouw.

Noot 2. De afkorting 'LHBT' staat voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender.

Bijlage 4 Overzichtstabellen Grooming

Tabel D.1 Overzichtstabel internationale grooming literatuur

Auteur	Design	Operationalisatie	Respondenten	Referentie periode	Daders (respondenten)				Eerdere zeden veroordeling
					Man	Vrouw	Leeftijd	Etniciteit	
Black et al. (2015)	Transcripten van conversaties tussen daders en lokaas.	Het gedrag van een contact gedreven daders wiens doel het is online een kind te benaderen om het uiteindelijk offline te misbruiken.	100 random geselecteerde transcripten van veroordeelde daders.	-	100% (n= 44)	0% (n= 0)	25-54 jaar	-	-
Briggs et al. (2011)	Transcripten van conversaties tussen daders en lokaas en psychologische evaluatie van daders.	Daders die met behulp van een internetchatroom een zedendelict hebben geïnitieerd waarbij ze een adolescent probeerden te verleiden tot een seksuele relatie.	51 veroordeelde daders.	Veroordeeld tussen 2003 en 2009	100% (n= 51)	0 % (n= 0)	19-54 jaar (M= 31,5; SD= 8,7)	Blank: 78,4% Hispanic: 15,7% Afro-Am.: 2,0% Overig: 3,9%	3,9% (n= 2)
Kloess et al. (2017a en 2017b)	Transcripten van chatlogs uit politiedossiers.	Seksuele grooming zoals strafbaar in artikel 15 van de Sexual Offences	5 zaken, 29 transcripten.	Grooming gepleegd tussen 2009 en begin 2012	100% (n= 5)	0% (n= 0)	27-52 jaar (M= 33,6; SD= 5,6)	Blank: 80% Aziatisch: 20%	-

		Act 2003 of enig ander strafbaar feit onder de Sexual Offences Act dat grooming betrof.							
Kloess et al. (2019)	Kwalitatieve thematische analyse van politiedossiers.	Seksuele grooming zoals strafbaar in artikel 15 van de Sexual Offences Act 2003 of enig ander strafbaar feit onder de Sexual Offences Act dat grooming betrof.	5 veroordeelde groomers.	Online grooming tussen 2009-2012	100% (n= 5)	0% (n= 0)	27-52 jaar (M= 33,6; SD= 5,6)	Blank: 80% Aziaat: 20%	-
Koçturk & Yuksel (2018)	Politiedossiers die aan het Child Follow-up Center zijn voorgelegd met de claim van seksueel kindermisbruik.	Kinderen die online mensen hebben ontmoet en zijn blootgesteld aan seksueel misbruik.	135 zaken van grooming.	Zaken tussen januari 2011 en december 2015	100% (n= 135)	0% (n= 0)	15-48 jaar (M= 21,6; SD= 6,0)	-	-
Malesky (2007)	Vragenlijst over modus operandi en de identificatie van potentiële slachtoffers.	Poging tot of begaan van seksueel misdrijf tegen minderjarigen waarmee ze via het internet hebben	31 mannelijke veroordeelde daders.	-	100% (n= 31)	0% (n= 0)	23-52 jaar (M= 36,6; SD= 8,3)	Blank: 94% Aziatisch: 3% Afro-Am.: 3%	

		gecommuniceerd en hebben ontmoet.							
Van Gijn-Grosvenor & Lamb (2016)	Transcripten van conversaties tussen daders en lokaas.	Daders die online profielen van jongens en meisjes hadden benaderd voor offline seksuele ontmoetingen.	100 random geselecteerde transcripten van veroordeelde daders.	Online grooming tussen 2003 en 2012	100% (n= 101)	0% (n= 0)	19-68 jaar (M= 38,1; SD= 12,3)	-	-
Whittle et al. (2014)	Semi-gestructureerde interviews met daders en slachtoffers van online grooming.	Online grooming dat leidt tot zowel online als offline seksueel misbruik.	3 mannelijke veroordeelde online groomers en 3 vrouwelijke slachtoffers online grooming.	-	100% (n= 3)	0% (n= 0)	20-49 jaar	-	-
Williams et al. (2013)	Transcripten van conversaties tussen daders en lokaas.	Online communicatie tussen een meerderjarige en een minderjarige waarbij de eerste communicatie tussen 1 en 2 uur duurde, waarbij niet onmiddellijk seksueel contact werd gelegd of agressie werd vertoond zonder poging om een	8 geselecteerde transcripten van mannelijke groomers.	-	100% (n= 8)	0% (n= 0)	24-38 jaar (M= 31,8)	-	-

		relatie met het kind aan te gaan.							
Winters et al. (2017)	Transcripten van conversaties tussen daders en lokaas.	Het proces waarbij de dader een minderjarige manipuleert in een situatie waarbij seksueel misbruik wordt vergemakkelijkt en onthulling kan worden voorkomen.	100 random geselecteerde transcripten van veroordeelde daders.	-	100% (n= 100)	0% (n= 0)	19-64 jaar (M= 35,3)	-	-

Noot 1. De afkorting 'Afro-Am.' staat voor Afro-Amerikaans.

Tabel D.2 Vervolg overzichtstabel internationale grooming literatuur

Auteur	Slachtoffers			
	Man	Vrouw	Leeftijd	Etniciteit
Black et al. (2015)	13,6% ^a (n= 6)	86,4% ^a (n= 38)	12-15 ^a jaar	-
Briggs et al. (2011)	2,0% ^a (n= 1)	98% ^a (n= 50)	12-16 ^a jaar (M= 13,8; SD= 0,6)	-
Kloess et al. (2017a en 2017b)	26% (n= 6)	74% (n= 17)	11-15 jaar (M= 13; SD= 1,2)	-
Kloess et al. (2019)	26% (n= 6)	74% (n= 17)	11-15 jaar (M= 13,0; SD= 1,2)	-
Koçturk & Yuksel (2018)	5,2% (n= 7)	94,8% (n= 128)	9-18 jaar (M= 16; SD = 2,1)	-
Malesky (2007)	-	-	-	-
Van Gijn-Grosvenor & Lamb (2016)	48,5% ^a (n= 49)	51,5% ^a (n= 52)	12-15 ^a jaar (M= 13,4; SD = 0,6)	-
Whittle et al. (2014)	0% (n= 0)	100% (n= 3)	12-14 jaar	-
Williams et al. (2013)	0% (n= 0)	100% (n= 8)	12-14 jaar	-
Winters et al. (2017)	5% ^a (n= 5)	95% ^a (n= 95)	12-15 ^a jaar (M= 13,2)	-

^a Het gaat hier om fictieve slachtoffers/lokaas

Het NSCR is
onderdeel van de
institutenorganisatie
van de Nederlandse
Organisatie voor
Wetenschappelijk
Onderzoek (NWO)

Bezoekadres:
De Boelelaan 1077
1081 HV Amsterdam

Postadres:
Postbus 71304
1008 BH Amsterdam

T 020 598 5239
E nscr@nscr.nl
W www.nscr.nl

nscr

Nederlands Studiecentrum
Criminaliteit en Rechtshandhaving